

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Will Kymlicka'nın Çokkültürcülük Yaklaşımı: Eleştirel Bir Okuma

Derya Çakır Demirhan

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

WILL KYMLICKA'NIN ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK YAKLAŞIMI: ELEŞTİREL BİR OKUMA

Derya Çakır Demirhan

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

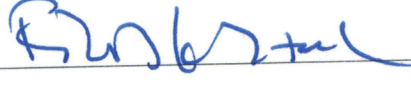
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2014

KABUL VE ONAY

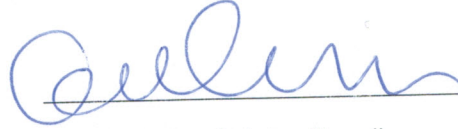
Derya akır Demirhan tarafından hazırlanan "Will Kymlicka'nın okkültürcülük Yaklaşımı: Eleştirel Bir Okuma" başlıklı bu çalışma, 11 Haziran 2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

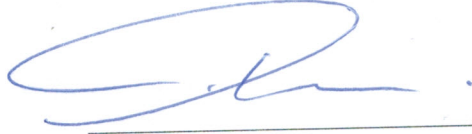
Doç. Dr. Filiz Kartal (Başkan)

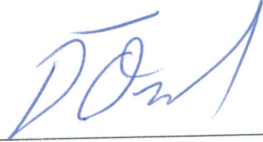
Doç. Dr. Hilal Onur İnce (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Gülsüm Depeli

Öğr. Gör. Dr. Ruhtan Yalçiner

Öğr. Gör. Dr. Doğancan Özsel

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf elik

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

11. 06. 2014

Derya Çakır Demirhan

ÖZET

ÇAKIR DEMİRHAN, Derya. *Will Kymlicka'nın Çokkültürcülük Yaklaşımı: Eleştirel Bir Okuma*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2014.

Çokkültürcülük eğitim, kültür, sanat, dil, edebiyat, siyaset gibi birçok alanda güncel akademik tartışma konularından birisi durumundadır. Ancak, çokkültürcülük tartışmaları ile ilgili önemli bir sorun çokkültürcüğün tek ve herkesçe aynı şekilde yorumlanan net bir kavram olmamasıdır. Bu noktada tek bir çokkültürcülük değil çokkültürcülükler tartışmasından bahsetmek mümkün olmaktadır. Çokkültürcülük tartışmaları ile ilgili önemli bir nokta çokkültürcülüğün siyasal yansımasının ne olduğu ya da başka bir ifade ile çokkültürcü bir siyasi yapının somut karşılığının ne olduğu sorusudur. Bu noktada birkaç düşünür ile sınırlı bir çokkültürcülük tartışması ile karşılaşmaktadır. Will Kymlicka, çokkültürcülüğün siyasal yansıması üzerine düşünen ve bu konuda eserleri referans noktası olan önemli bir isimdir. Bu tez çalışması Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının eleştirel bir okumasını yapmak üzere tasarlanmıştır. Bu çalışmanın amacı Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının nasıl bir siyasi yapı öngördüğü sorusundan hareketle çokkültürcülüğün bugünün toplumları için bir çözüm olabilecek bütünlüklü ve çelişkisiz bir yaklaşım olup olmadığını sorgulamaktır. Çalışma bu doğrultuda üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çokkültürcülüğün tanımı ve çokkültürcülüğe yönelik farklı yaklaşımlara, çokkültürcülüğün tarihsel arka planına, çokkültürcülüğün siyasal yansımaları ve liberalleşmesi konularına yer verilmiştir. İkinci bölümde Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı detaylı bir şekilde sunulmuştur. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı, liberalizm, çokkültürcülük ve siyasal çözüm sunabilme bağlamında değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Will Kymlicka, Çokkültürcülük, Ana akım çokkültürcülük, Radikal-eleştirel çokkültürcülük, Liberal çokkültürcülük.

ABSTRACT

ÇAKIR DEMİRHAN, Derya. *Will Kymlicka's Multiculturalism Approach: A Critical Perspective*, Master's Thesis, Ankara, 2014.

Multiculturalism is a widely popular issue in the discussions of many academic areas such as education, culture, art, politics and linguistics. The problem with multiculturalism is that there is not one single definition encompassing all the meanings attributed to the term. This means that there are various conflicting approaches and definitions on multiculturalism. At that point, it is possible to talk about the issue of multiculturalisms not just multiculturalism. One important question about multiculturalism is on the political aspect of it. Unlike the variety of approaches to multiculturalism, the political reflection of it is a neglected issue. There are very few theorists thinking on the political aspect of multiculturalism. Will Kymlicka having many works on multiculturalism is a significant one of them. The study aims at questioning the political perspective of Will Kymlicka's multiculturalism in respects of its coherency with liberalism and multiculturalism and its potentiality to provide solution to the problems of contemporary societies. The study consists of three main parts. The first part of the study focuses on the definition of multiculturalism, variety of approaches towards the meaning of it, the historical background of multiculturalism and the liberalization process of it. The second part is on the multiculturalism approach of Will Kymlicka and it gives detailed information about it. The last part is the evaluation of Will Kymlicka's multiculturalism questioning its consistency with liberalism and multiculturalism and its potentiality to provide solutions to the current problems of contemporary societies.

Key Words

Will Kymlicka, Multiculturalism, Mainstream multiculturalism, Radical-critical multiculturalism, Liberal multiculturalism

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM.....	10
ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK: TANIMI VE TARİHSEL ARKAPLANI	10
1.1. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN TANIMI VE TANIMINA YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR.....	11
1.2. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN TARİHSEL ARKA PLANI.....	22
1.3. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN SİYASAL YANSIMALARI VE ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN LİBERALLEŞMESİ.....	28
2. BÖLÜM.....	36
WILL KYMLICKA' NIN ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK YAKLAŞIMI	36
2. 1. WILL KYMLICKA'NIN KURAMININ GENEL HATLARI VE AMACI	36
2.1.1. Will Kymlicka'nın Amacı	37
2.1.2. Gruplara Özgü Haklar Tanımı	39
2.1.3. Toplumsal Kültür	42
2.2. WILL KYMLICKA'NIN ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK YAKLAŞIMI VE LİBERALİZM BAĞLAMINDA TEMEL TARTIŞMA KONULARI.....	43
2.2.1. Toplumsal Kültür ve Göçmenler.....	44
2.2.2. İyi İhmalcilik İlkesi.....	46
2.2.3. Adalet ve Azınlık Hakları.....	48
2.2.4. Eşitlik Eleştirisi ve Savunusu.....	49
2.2.5. Liberal Hoşgörü ve Sınırları.....	49
2.2.6. Liberal Olmayan Gruplar Konusu	51
2.3. KYMLICKA'YA YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK KURAMINI GELİŞTİRMESİ	53
2.3.1. Eleştiriler ve Savunuları.....	53
2.3.2. Kymlicka'nın Çokkültürcülük Kuramını Geliştirmesi.....	56

2.3.2.1. Çokkültürcülüğün Aşamaları	56
2.3.2.1.1. Komüniteryen Anlamda Çokkültürcülük	56
2.3.2.1.2. Liberal Anlamda Çokkültürcülük.....	57
2.3.2.1.3. Ulus Oluşturma Sürecine Bir Yanıt Olarak Çokkültürcülük.....	58
2.3.2.2. Gruplara Özgü Vatandaşlığın Beş Modeli	59
2.3.2.2.1. Ulusal Azınlıklar	60
2.3.2.2.2. Göçmenler	63
2.3.2.2.3. Etno-Dinsel Gruplar	64
2.3.2.2.4. Metikler	65
2.3.2.2.5. Afrikalı – Amerikalılar	66
3. BÖLÜM.....	68
WILL KYMLICKA’NIN ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK YAKLAŞIMININ ELEŞTİRİSİ	68
.....	68
3.1. GRUPLARA ÖZGÜ VATANDAŞLIK VE ELEŞTİRİSİ.....	68
3.2. GRUPLARA ÖZGÜ HAKLAR VE ELEŞTİRİSİ.....	73
3.3. KÜLTÜREL GRUPLARA MÜDAHALE KONUSU VE ELEŞTİRİSİ.....	75
3.4. TOPLUMSAL KÜLTÜR VE ELEŞTİRİSİ	77
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA	86

GİRİŞ

Bugün eğitim, kültür, sanat, dil, edebiyat, siyaset gibi birçok alanda karşılığı ve tartışma alanı olan çokkültürcülük, günümüzün yeni meşrulaştırıcı aracı olarak, tüm çelişkileri ve farklı yorumları ile birlikte akademik dünyamızda hatırı sayılır bir tartışma alanı yaratmıştır. “İsteyerek ya da istemeyerek hepimiz çokkültürcü” (Glazer, 1997) olduğumuz bugün, aynı çokkültürcülüğün mi bahsediyoruz sorusu önem kazanmaktadır. Bahsettiğimiz şey, tek ve herkesçe açık net bir tanımı olan bir çokkültürcülük müdür? Yoksa bugün çokkültürcülükler karmaşası içerisinde hepimiz kendi çokkültürcülüğümüzü tanımlama ihtiyacı ve çabası içerisinde miyiz? Çokkültürcülük bugünün toplumlarını açıklamaya yetecek bir kuram mıdır? Çokkültürcülük modern, postmodern ya da “tersine modern” (Zizek, 1997) midir? Çokkültürcülük liberalizmin krizi mi yoksa kurtarıcısı mıdır? (Barry, 2001; Kukathas, 1995; Kymlicka, 1995; Parekh, 2006) Küçük burjuva eklettisizmi ya da tüketim kültürünün bizzat kendisi midir? (Martin, 1998; Matustik, 1998) Çokkültürcülük azınlık haklarının liberal teorisi midir? (Kymlicka, 1995) Yoksa kapitalizmin ideolojisi midir? (Zizek, 1997) Çokkültürcülük geçici bir çözüm mü yoksa dönüşümcü bir çare midir? (Fraser, 1998) Çokkültürcülük feminist mi yoksa anti feminist midir? (Okin, 1999) Çokkültürcülük nedir?

Mevcut tartışma ortamında, herkesin üzerinde uzlaşmış olduğu bir çokkültürcülük tanımından bahsetmek imkânsız görünmektedir ancak çok net olan bir durum vardır ki, bugün birçok düşünür açıkça savunarak ya da savunmayarak farklı çokkültürcülük tanımları yapmakta ve bu tanımlar bağlamında mevcut toplumsal sorunlara çözüm getirmeye çalışmaktadırlar. Çokkültürcülüğün tanımı üzerindeki çoğulluk, çokkültürcülüğün siyasi yansımaları söz konusu olduğunda yerini dar bir tartışma alanına bırakmaktadır. Siyasal anlamda çokkültürcülük tartışmaları başta liberalizme yönelik eleştirilere cevap verme çabasından yola çıkarak liberal bir tartışma konusuna dönüşmüştür. “Çokkültürcülük nedir?” sorusuna verilen cevapların çeşitliliği karşısında, “Çokkültürcülüğün siyasi yansıması nedir?”, ya da “Çokkültürlü bir toplumun siyasi yapısı nasıl olmalıdır?” sorularına verilen cevaplar bir ya da iki liberal düşünürün ötesine geçmemiştir.

Bu tez çalışmasının temel amacı, Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı üzerinden çokkültürcülüğün bütünlüklü siyasi bir çözüm teşkil edip etmediğini tespit etmeye çalışmaktır. Will Kymlicka siyasi anlamda çokkültürcülüğün çerçevesini oluşturmaya çalışan ve bu konuda şüana kadar yazılan en geniş kapsamlı teoriye sahip olan düşünürdür. Kymlicka vatandaşlık, özyönetim, ya da temsil hakları gibi konularda detaylı birtakım savlar öne sürerek çokkültürcülük idealine somut bir siyasi karşılık yaratma çabası içerisine girmiştir. Düşünür 1989 yılından başlayarak çokkültürcülük üzerine yazmış olduğu kitap ve makaleleri ile çokkültürcülük literatürüne çok sayıda eser kazandırmıştır. Ancak bu durum, çokkültürcülüğün siyasi bir çözüm olup olmadığı noktasında, Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının doğrudan ya da tartışmasız bir ölçüt olduğu anlamına gelmemektedir.

Will Kymlicka'nın çokkültürcülük üzerine yazılmış birçok eseri vardır ve bugün çokkültürcülük üzerine düşünen ve eser veren herkesin gerek eleştirel gerek destekleyici bir tutum içerisinde olsun, Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımından bahsetmesi bir zorunluluk halini almıştır. Bu nedenle, bu tez çalışmasında çokkültürcülük üzerine çalışmalar yapan birçok düşünür arasından Will Kymlicka'nın görüşleri üzerinde durulmaktadır. Kymlicka söz konusu literatürde referans gösterilen en temel düşünürdür. Türkçe de dâhil olmak üzere birçok dilde çokkültürcülük üzerine yazılan çalışmalarda kuramsal çerçeveyi Will Kymlicka'nın yaklaşımı oluşturmaktadır. Çokkültürcülüğün siyasal yansımaları üzerine düşünenler çoğunlukla liberal düşünürler ve liberal düşünürler arasında da çokkültürcülük politikasının çerçevesini en kapsamlı şekilde çizen düşünürün Will Kymlicka olduğu belirtilmelidir (Mason, 2007; Yack, 2002). Dolayısıyla mevcut durumda çokkültürcülüğün siyasi yansımaları üzerinde düşünsel ürünler verebilmek için Will Kymlicka'dan bahsetmek bir zorunluluk halini almaktadır.

Will Kymlicka'nın bu tezin odak noktasını oluşturmasının bir diğer nedeni, düşünürün çokkültürcülük yaklaşımının çokkültürcülüğün kendi iç çelişkisi ile paralel çelişkilere sahip olmasıdır. Kymlicka'nın kuramındaki çelişkilerden bahsetmek, aynı zamanda genel olarak çokkültürcülük içerisindeki çelişkileri açığa çıkarması bakımından önemlidir. İşte bu bağlamda, Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının eleştirel bir okuması yapılan bu çalışmada, düşünürün çokkültürcülük yaklaşımının sonuçları

üzerinde fikir yürütülmeye çalışılmıştır. Bu tez çalışmasında işlenen alt konulardan birisi Will Kymlicka'nın yaklaşımının çokkültürcülük olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin tartışmalı olması durumudur. Bu durumun nedeni liberal kültürün esas alınması ve sorgulanmamasıdır. Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımından hareketle bu tezin varmaya çalıştığı nokta, çokkültürcülüğün kendi iddiası ile uyumlu, bütünlüklü siyasi bir karşılığının henüz oluşturulamamış olduğudur.

Çalışmada Will Kymlicka'nın çokkültürcülük anlayışı temel alınarak ya da doğru olarak kabul edilerek bir sonuca ve/veya analize ulaşılmaya çalışılmamış, aksine bu anlayışın sınırlılıkları ve çelişkileri üzerinden çokkültürcülüğün siyasi bir çözüm olup olmadığı konusunda fikir yürütülme çabasında olunmuştur.

Bu tez çalışmasının, konusu ve metodu bakımından özgün bir çalışma olduğu düşünülmektedir. Yapılan kaynak analizinden çıkan sonuca göre, öncelikle çokkültürcülük konusunda yazılmış toplamda sekiz tezin bulunduğu tespit edilmiştir.¹ Bu tezlerin birisi İngilizce, diğer yedisi Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Tezlerin hemen hemen tamamında belirli bir çokkültürcülük yaklaşımı kuramsal bir çerçeveye dayandırılarak bu kuramsaldan hareketle çeşitli durum ve olgu analizleri yapılmıştır. Söz konusu durum analizlerinin daha çok Batılı ülkelerde yaşayan göçmenler üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bu çalışmaların çoğunda ana akım çokkültürcülük, ya da diğer bir ifade ile liberal çokkültürcülük temel alınarak göçmenlerin mevcut durumlarının 'çokkültürcülük' ölçütüne referansla değerlendirildiği tespit edilmiştir.

¹Özhan, İmran, **Farklaşmanın Özel Görünümleri Olarak Çokkültürlülük ve Çokkültürcülük**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2006; Kalaycı, Hüseyin, **Kanada-Quebec Sorunu. Çokkültürcülük, Kendi Kaderini Tayin, Milliyetçilik ve Federalizm**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2007; Erzurumlu, Sevgi, **Çokkültürcülük Politikası ve Kanada'da Çokkültürcülük**, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2008; Durdu, Zafer, **Türkiye'de Küreselleşmenin Siyasal-Kültürel Etkileri: Çokkültürcülük-Ulusal Kültür** (Ege-Muğla Üniversitesi Örneği), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2009; Bekaroğlu, Edip Asaf, **Hollandalı, Yarı-Hollandalı ve Hollandalı Olmayan: Hollanda'da Çokkültürcülük ve Müslüman Azınlıklara Yönelik Politikalar**, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora, 2010; Barın, Taylan, **Çokkültürcülük Teorisi ve Ulus-Devlet Anlayışına Etkileri**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2011; Ceceli Köse, Sezen, **Çokkültürcülük Politikalarından Entegrasyon Politikalarına Geçiş: Hollanda'daki Türkiye Kökenli göçmenler Üzerine Bir İnceleme**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2012.

Tez çalışmasında tek bir çokkültürcülük tanımı merkeze alınarak sonuca ulaşılma amacı taşınmamıştır. Bu durum, çalışmanın özgün yanlarından birisini teşkil etmektedir. Tez kapsamında ana akım çokkültürcülük algısının yanı sıra eleştirel yaklaşımlara da yer verilmiş ve kavramı tanımlamanın ve herkes tarafından kabul edilen bir çokkültürcülük tanımına ulaşmanın zorluğundan bahsedilmiştir. Bugün çokkültürcülük tartışmalarının, benzer bir şekilde, temel sorunu tutarlı bir çokkültürcülük kuramının var olmamasına rağmen, bu kuramı pratikte uygulama çabası içerisine girilmesidir. Öyle ki, çokkültürcülük sözcüğünü duymaya oldukça fazla alışılmış olursa da, çokkültürcü bir siyasi yapı içerisinde nelerin beklenebileceği ya da ne gibi sorunlarla karşılaşılacağı konusunda somut bir kavrayış bulunmamaktadır.

Çalışmanın, çokkültürcülük konusunda Türkçe literatürde yer almayan kimi tartışmalara referans vermesi bakımından da özgün bir yer teşkil ettiği düşünülmektedir. Örneğin çalışmada, eleştirel çokkültürcülük konusunda Martin J. Beck Matustik ya da Bill Martin gibi düşünürlerin görüşlerine yer verilmiştir. Dolayısıyla tezin farklı perspektiflerden, farklı çokkültürcülük yaklaşımları sunması bakımından anlamlı olacağı söylenebilir. Gelinek noktada çalışmanın siyaset kuramına katkısından bahsetmek mümkündür. Bu tez çalışmasının, son yıllarda tüm alanlarda ve doğru orantılı olarak siyaset biliminde tartışılan ve popülerleşen çokkültürcülük konusunda kavramsal netlik aramak ve tutarlı bir siyasi yapının izini sürmeye çalışmak bakımından siyaset kuramına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Tez çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Genel hatları ile ilk bölümde çokkültürcülüğün anlamı, kapsamı ve işlevi konularında farklı yaklaşımlara yer verilerek çokkültürcülük tartışmalarının çeşitliliği hakkında bilgi sunulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde çokkültürcülüğün somut siyasal karşılığının ne olması gerektiği konusuna odaklanan ve çalışmanın önemli bir bölümünü oluşturan Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının liberalizm ve çokkültürcülükle olan çelişkisi ve yaklaşımın siyasi sınırlılıkları ile ilgili analizlere yer verilmiş ve bu noktada günümüz toplumlarında çokkültürcülüğün bir çözüm olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

Daha ayrıntılı ele alındığında, çalışmanın birinci bölümünde ilk olarak çokkültürcülüğün genel bir tanımına yer verilmiş, çokkültürlülük ve çokkültürcülük kavramları arasındaki fark vurgulanmaya çalışılmıştır. Daha sonra çokkültürcülüğün ne olduğu konusunda düşünürlerden farklı tanımlar gelmesine neden olan konulardan birisi olarak kültürel farklılık kavramına değinilmiştir. Hiç şüphesiz çokkültürcülük farklı kültürel grupların biraradalığına işaret edecektir. Ancak, hangi grupların kültürel olarak adlandırılacağı konusu oldukça tartışmalıdır. Bu tartışmalı durum ile bağlantılı olarak çokkültürcülüğün tanımı ve kapsamı üzerinde kültürel grupların farklı tanımlarından kaynaklanan bir çeşitlilik söz konusudur. Bu noktada, çokkültürcülüğün farklı şekillerde tanımlanmasının nedenleri arasında ele alınan ilk konu, kültürel kimliklere ilişkin yaklaşımlar olmuştur. Bazı düşünürler tarafından feminist, gey, lezbiyen gibi tercih edilen kimlikler kültürel kimlik olarak kabul edilirken, bazı düşünürler tercih edilen kimliklerin kültürel olamayacağını, dolayısıyla çokkültürcülük unsuru olarak görülemeyeceklerini savunmuşlardır. Bu tartışma bağlamında kimliklerin tercih temelinde kültürel bir boyuta ulaşacağını ele alan düşünürlerin örneklendirilmesi amacıyla Iris Marion Young, öte yandan kültürel olarak değerlendirilemeyecekleri üzerine yoğunlaşan düşünülere örnek olarak ise Bhikhu Parekh'in görüşlerine yer verilmiştir. Bu tartışma, çokkültürcülüğün kapsamı ile ilgili uzlaşmayan iki farklı görüş ve dolayısıyla iki farklı çokkültürcülük tanımı sunmaktadır.

Çokkültürcülük üzerinde farklı tanımlar yapılmasına imkân veren ikinci konu, çokkültürcülüğü kültürel melezleşme karşısında gören yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Çokkültürcülük ile ilgili genel kanı kültürlerin değişmeden birarada bulunabileceği yönündedir. Ancak Jan Nederveen Pieterse'nin bir tür kültürel melezleşme olarak şekillenen çokkültürcülük yaklaşımı, çokkültürcülüğün tanımı ile ilgili olarak kültürlerin değişmeden bir aradalığına yönelik genel kanı ile çelişen bir duruma dikkat çekmektedir. Bu çelişki bağlamında, kültürel değişim konusu üzerinden gelişen iki farklı çokkültürcülük tanımı ortaya çıkmaktadır.

Çalışmada çokkültürcülüğün farklı tanımları ile ilgili değinilen üçüncü konu, çokkültürcülük ve kültürlerarasılık ilişkisi üzerinden geliştirilen çokkültürcülük tanımıdır. Bu tanımda kültürlerarasılığın etkili olmayacağı yerlerde bir çözüm olarak düşünülen çokkültürcülük, hiç şüphesiz çokkültürcülüğü kültürel hiyerarşiden bağımsız

tanımlayan birçok yaklaşım ile çelişecektir. Bu bağlamda Charles Taylor'ın çokkültürcülük açıklamasına ve kültürlerarasılık fikrine yer verilmiştir.

Farklı çokkültürcülük yaklaşımlarını ortaya çıkarması açısından çalışmada, bir başka tartışma noktası olarak kültürel gruplara müdahale konusuna değinilmiştir. Bu bağlamda her ikisi de liberal olan ancak liberalizmi farklı yorumlayan iki farklı düşünür olarak Chandran Kukathas ve Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımları ele alınmıştır.

Çalışmada çokkültürlülüğe ilişkin dört farklı yaklaşımın yanı sıra, çokkültürcülüğe sadece belirli noktalarda ters düşen değil, genel anlamı ile eleştirel yaklaşan düşünürlerin çokkültürcülük tanımlarına da yer verilmiştir. Çokkültürcülüğe eleştirel yaklaşan düşünürler, ana akım çokkültürcülük olarak kabul edilen popüler yorumlarla oldukça çelişen iddialar ortaya atmışlardır. Ana akım çokkültürcülüğü "tüketici, çokortaklı, geçici çare ya da kapitalist" olarak nitelendiren ve eleştiren düşünürler bu noktada ya çokkültürcülüğü tamamen reddetmeyi tercih etmişler, ya da onun yerine "direnişçi" ya da "dönüşümcü" çokkültürcülük önerilerinde bulunarak ana akım çokkültürcülüğe alternatif çokkültürcülük tanımları ortaya koymuşlardır.

Çalışmanın birinci bölümü üç aşama üzerinden kaleme alınmıştır. Bu doğrultuda öncelikle farklı çokkültürcülük tanımları üzerinde durulduktan sonra ikinci aşamada bazı tarihsel dinamiklerin izi sürülerek, bugün çokkültürcülüğün neden tartışılmakta olduğu sorusuna cevap aranmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda I. Dünya Savaşı sonrası azınlık hakları, II. Dünya Savaşı sonrası evrensel insan hakları ve Soğuk Savaş dönemi ve/veya sonrası çokkültürcülük şeklinde bir sınıflandırmaya giden açıklamaya yer verilmiştir. Yine aynı sorunsalı bu kez kültürel görececilik, dolayısıyla kültürel antropoloji ve postmodern kaynaklı okuyan görüşe yer verilmiş ve çokkültürcülüğün fikri temelleri kültürel görecelilik ile ilişkilendirilmiştir. Son olarak, çokkültürcülüğün bir göçmen politikası olarak okuması yapılmış ve bu bağlam tarihsel dinamikler örneklendirilerek açıklanmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde son olarak çokkültürcülüğün siyasal yansımalarından bahsedilmiş ve çokkültürlü bir toplumun siyasal yapısının nasıl olması gerektiği sorusuna verilen yanıtlar üzerinde durulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar, çalışmayı çokkültürcülüğün

liberalleşmesi noktasına vardırırmıştır. Siyasal bir çözüm olarak çokkültürcülükten bahseden ve somut bazı iddiaları olan liberal düşünürler olarak Will Kymlicka ve Bhikhu Parekh'in düşüncelerine yer verilmiştir. Bu noktada çokkültürcülüğün neden başta liberalizmin krizi olarak görülürken artık liberal bir konu olarak tartışıldığı noktası açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Bu tez çalışmasının ikinci bölümü, Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımına ayrılmıştır. Bu bölümde düşünürün temel savlarının ele alınmasının yanı sıra kendisine yöneltilen eleştirilere de yer verilerek, Kymlicka'nın liberalizm ile çokkültürcülüğü barıştırma çabası ile ortaya koymuş olduğu liberal çokkültürcülük düşüncesi açıklanmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde, ilk olarak Will Kymlicka'nın kendisinin de çalışmalarında genişçe yer verdiği temel amacı konusunda bilgi verilmiştir. İkinci olarak, Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının ilk basamağını oluşturan gruplara özgü haklar bağlamında ele aldığı özyönetim hakkı, çok-etnikli haklar ve özel temsil hakları sınıflandırması örnekler üzerinden açıklanmıştır. Bu açıklamanın devamında üçüncü olarak, Kymlicka'nın gruplara özgü vatandaşlık savının temelini oluşturan toplumsal kültür meselesine değinilmiş ve Kymlicka'nın toplumsal kültüre liberal bakışın ne olması gerektiği sorusuna verdiği cevap irdelenmiştir. Toplumsal kültür açıklamasının ardından, Kymlicka'nın gruplara özgü vatandaşlık savının oluşumunda açıklanması gereken "iyi ihmalcilik" eleştirisi, liberal hoşgörü ve sınırları, otonomi ve liberal olmayan gruplar konularına yer verilmiştir. İkinci bölümde son olarak, Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının varmış olduğu nokta ele alınmıştır. Bu noktada Will Kymlicka, çokkültürcülüğün aşamaları şeklinde bir sınıflandırma yapmış ve birbirlerinden farklı olarak değerlendirdiği kültürel grupların her birine özgü vatandaşlık tanımları yapmıştır. Kymlicka, üç farklı aşama olarak; komüniteryen anlamda çokkültürcülük, liberal anlamda çokkültürcülük ve ulus oluşturma sürecine bir yanıt olarak çokkültürcülükten bahsetmiştir. Düşünür, aslında temel bir liberal prensibi gözardı ederek, her biri için farklı vatandaşlık tanımları yaptığı beş farklı grup olarak ulusal azınlıklar, göçmenler, metikler², etno-dinsel gruplar ve Afrikalı-Amerikalılar'dan

²"Michael Walzer'in Antik Yunan'da kentle bütünleşemeyen, vatandaşlık hakkını kullanamayan kişilere atıfla birçok ülkede yaşayan göçmenler için kullandığı bir deyim" (Kymlicka, 2004, s. 485).

bahsetmiş ve çokkültürcü bir devletin bu gruplara yönelik sorumluluklarını belirlemeye çalışmıştır.

Tez çalışmasının üçüncü ve son bölümünde Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının "azınlık haklarının liberal teorisi" iddiası kapsamında liberalizm ve çokkültürcülükle olan çelişkisi ve Kymlicka'nın bu iki farklı yaklaşım bağlamında geliştirdiği çokkültürcülük kuramının siyasi sınırlılıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, Will Kymlicka'nın kuramının kilit noktaları olan gruplara özgü haklar, gruplara özgü vatandaşlık, kültürel gruplara müdahale ve toplumsal kültür başlıkları liberalizm ve çokkültürcülükle olan ilişkileri ve bununla bağlantılı olarak Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının sınırlılıkları üzerinde durulmuştur. Kymlicka'nın çokkültürcülük kuramının bugünün toplumları için bütünlüklü bir çözüm sunup sunmadığı noktasından hareketle, mevcut çokkültürcülük algısı ile ilgili bazı sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünde, ilk olarak Kymlicka'nın gruplara özgü haklar iddiası incelenmeye çalışılmıştır. Kymlicka'nın kültürel grupların üyelerine yönelik olması gereken bazı haklardan söz ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda düşünür, özyönetim hakkı, çok-etnikli haklar ve özel temsil hakları olmak üzere herbirini farklı gruplar için öngörmüş olduğu üç temel haktan bahsetmiştir. Çalışmada öncelikle gruplara özgü hak kavramının liberalizm çerçevesinde bireysel hak ve kültürel hak çelişkisi içerisinde bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Daha sonra düşünürün göçmenler ve ulusaltı azınlıklar arasındaki ayırma referansla öne sürmüştüğü çok-etnikli hakların bütünleşme politikasını öngörmesi açısından çokkültürcülükle olan çelişkisine değinilmiştir.

Bu bölümde ikinci olarak ele alınan konu gruplara özgü vatandaşlık ayırımı ile Kymlicka'nın kaçınılmaz olarak bir tür vatandaşlık hiyerarşisi yarattığı tespittir. Bu konuyu takiben ikinci bir tespit ve aynı zamanda da eleştiri olarak Kymlicka'nın her birine farklı vatandaşlık hakları tanıdığı grupları birbirinden çok net çizgilerle ayırmış olduğu noktasına odaklanılmaktadır. Buradan hareketle, gruplara özgü vatandaşlığın kaçınılmaz olarak grupların kendi içlerindeki farklılık unsurlarını görmezden geleceği hatırlatması yapılmış ve Kymlicka'nın toplumun genelini farklılık unsurları açısından heterojen görürken, kültürel grupları kendi içlerinde homojen görmesi durumu eleştirilmiştir. Devamında Kymlicka'nın gruplara özgü vatandaşlık hakkı iddiasının

kültürel farklılıklar konusunda somut ve açıklayıcı bir çözüm sunmaması noktası örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü olarak, Kymlicka'nın yaklaşımına dair bir diğer husus olan kültürel gruplara müdahale konusu incelenmiştir. Bu bağlamda düşünürün iç kısıtlama ve dışa yönelik koruma açıklamalarının liberal boyutu ele alınmış ve Kymlicka'nın liberal kültürü merkeze alarak çokkültürcülüğün fikri temelleri ile çelişen bir kültür hiyerarşisi yarattığı savı üzerinde durulmuştur.

Üçüncü bölümde son olarak Kymlicka'nın toplumsal kültür nitelendirmesi ele alınmıştır. Düşünürün toplumsal kültüre sahip olanlar ve olmayanlar üzerinden yapmış olduğu sınıflandırma ekseninde, kültürel hiyerarşi ve özcülük eleştirileri ile Kymlicka'nın kuramının çokkültürcülükle olan çelişmesine değinilmiştir. Tüm bu noktalardan hareketle, Kymlicka'nın iddiaları örneklendirilerek çokkültürcülüğün liberal teorisinin tutarlı ve bütünlüklü bir çözüm sunup sunmadığı sorgulanmıştır.

1. BÖLÜM

ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK: TANIMI VE TARİHSEL ARKAPLANI

Bu bölüm çokkültürcülüğün tanımı ve tarihsel arka planı üzerindeki çeşitli tartışma konularına ve çokkültürcülüğün siyasal yansımaları ile liberalizm ilişkisine yer vermek üzere tasarlanmıştır. Bu bölümde ilk olarak çokkültürcülüğün tanımına ve çokkültürcülüğün tanımı üzerindeki mevcut tartışma konularına yer verilmiştir. Söz konusu tartışma konuları çokkültürcülüğün ne olduğu ve neleri kapsamı gerektiği gibi normatif bakış açılarını yansıtır niteliktedir. Bu bağlamda çokkültürcülüğün tanımı konusunda büyük bir çeşitliliğin olduğu sonucuna varmak mümkündür. Çeşitli çokkültürcülükleri barındıran bu tartışma alanını çok keskin hatlarla olmasa da ana akım çokkültürcülük ve radikal-eleştirel çokkültürcülük olarak sınıflandırmak anlamlı görünmektedir. Bu bölümde ikinci olarak çokkültürcülüğün tarihsel arka planına yer verilmiştir. Bu bağlamda mevcut durumda çokkültürcülüğü tartıştıran nedenlerin neler olabileceği sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır. Çokkültürcülüğü geniş bir çerçevede değerlendirmek amacı doğrultusunda çokkültürcülüğün tarihsel arka planını anlamaya yönelik üç farklı okumaya yer verilmiştir. Söz konusu üç farklı okuma; çokkültürcülüğün tarihsel arka planını dünya savaşları ve Soğuk Savaş dinamikleri bağlamında ele alan yaklaşım, kültürel görececilik bağlamında ele alan yaklaşım ve göçmen politikaları bağlamında ele alan yaklaşım olarak sıralanmıştır. Bu bölümde üçüncü olarak çokkültürcülüğün siyasal yansımaları ya da bir başka ifade ile siyasal anlamda çokkültürcülükten bahsedilmiştir. Bu konu içerisinde çokkültürcülüğün liberalleşmesi süreci, bu süreçte Will Kymlicka'nın rolü ve siyasal anlamda çokkültürcülük bağlamında Will Kymlicka'nın etkisi değerlendirilmiştir. Bu kısımda son olarak, bu tez çalışmasının neden Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımına odaklandığı sorusuna cevap vermeye çalışılmıştır.

1.1. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN TANIMI VE TANIMINA YÖNELİK FARKLI YAKLAŞIMLAR

Çokkültürcülük, en genel ifadeyle kültürel farklılıkların biraradalığını açıklamaya çalışan bir yaklaşımdır. Çokkültürcülük, dil, din, etnisite, kimlik, cinsel temelli olabilecek farklılıkların bir arada, tek, baskın ya da egemen bir kültürün baskısı altında olmadan, herkesin dilediği hayatı yaşayabilmesini öngören normatif yaklaşıma verilen addır. Çokkültürcülük asimilasyonu, etnik merkezliği (etnosentrizmi), homojen kültür algısını reddederek sosyal, siyasal ve kültürel bir hareket olarak egemen geleneklerin dışında, farklı perspektiflere saygı göstermeyi hedeflemektedir (Willet, 1998). Çokkültürcülük mevcut bir kültürel çeşitlilik durumundan yola çıkar ki bu kültürel çeşitlilik durumuna çokkültürlülük, bu duruma yönelik “normatif yaklaşıma” ise çokkültürcülük³ denir (Parekh, 2006, 06).

En genel hatları ile tanımlamaya çalıştığımız çokkültürcülük kavramı konusunda herkesin uzlaştığı sınırları belirli bir tanım mevcut değildir. Bu nedenle akademik dünyayı özellikle son otuz yıldır meşgul eden bir çokkültürcülük değil, çokkültürcülükler tartışmasından bahsetmek mümkündür. Çokkültürcülük denildiğinde farklı kültürel kimliklerden bahsedildiği kesindir, ancak neyin kültürel olduğu konusu tartışmalıdır. Çokkültürcülük üzerinde fikir üreten birçok düşünür, kültürel kimliği etnisite ya da din bazlı olarak görmektedir ya da kültürel kimlik denildiğinde bir ülkede yaşayan azınlıkların kültüründen bahsedildiği görüşüne odaklanmaktadır. Söz konusu düşünürler bireylerin dünya görüşlerini ya da yaşam tarzlarını kültürel kimliğin unsuru olarak görmemekte, dolayısıyla çokkültürcülük bağlamında düşünmemektedirler. Bu yaklaşımla bağlantılı olarak, feminist ya da eşcinsellerin çokkültürcülük temelinde değerlendirilip değerlendirilmeyeceği noktasından hareket eden bir tartışma söz konusu olmuştur.

Örneğin, Bhikhu Parekh'e göre, modern toplumda kültürel çeşitliliği üç temel başlık altında incelemek mümkündür. Bu başlıklardan birincisi, mevcut düzende kendi sıradan olmayan yaşam biçimleri ile birlikte var olmak isteyen gey ve lezbiyenler ile ilgilidir.

³İngilizce “multiculturalism” sözcüğünden çevrilen çokkültürcülük kavramı Türkçe literatürde ilk olarak çokkültürlülük olarak yer almıştır. Daha sonra bu tez de yer alacağı gibi “multicultural” kavramı “çokkültürlü”, “multiculturalism” kavramı ise aslına uygun olarak çokkültürcülük olarak kullanılmıştır.

Toplumun egemen değerleri ile sorunu olmayan, ancak onu çoğullaştırmaya çalışan bu grup alternatif bir kültür yaratmamakta, var olan kültüre bir farklılık katmaktadır. Parekh bu grubu alt kültürel çeşitlilik olarak adlandırmıştır. İkincisi, toplumun temel ilkelerine oldukça eleştirel yaklaşan ve onu yeniden inşa etmek isteyen unsurlar ile ilgilidir. Örneğin feministler, toplumun ataerkil önyargılarını, ya da çevreciler toplumun insan merkezciğini ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Yine Parekh'e göre bu grup toplumun değerleri ile çelişmekte ancak kültürel gruplar gibi kendi değerleriyle yaşamak konusunda bir talepleri de bulunmamaktadır. Amaçları, varolan sistemi kendi entellektüel bakış açılarıyla yeniden inşa etmektir. Bu nedenle alt kültürel değil, perspektifsel çeşitlilik unsurudurlar. Üçüncüsü ise kendi inanç ve pratiklerine göre yaşamak isteyen, göçmenler, dinsel gruplar ya da yerli halklardan oluşan toplumsal çeşitlilik unsurları ile ilgilidir (Parekh, 2006, s. 03-5). Parekh sadece bu son grubun okkltrclk bağlamında değerlendirilebileceği fikrini savunmuştur. Bir diğer ifadeyle tercih edilen kimliklerin değil, içine doğulan kimliklerin okkltrclk bağlamında değerlendirilebileceğini ne srmştir. Düşünür bu noktada, ilk iki çeşitlilik unsurunu alt-kültürel ve perspektifsel çeşitlilik unsurları olarak çoğulculuk bağlamında, toplumsal çeşitlilik unsurlarını ise okkltrclk bağlamında ele almıştır.

Çokkültürcülük zerine yoğunlaşan bir başka düşünür olan Will Kymlicka (2002; 2004) ise çokkültürcülüğün beş modelini ulusal azınlıklar, göçmenler, etno-dinsel gruplar, metikler ve Afro-Amerikanlar olarak sıralamıştır. Kymlicka eserlerinde okkltrclk unsuru olarak feminist, gey, lezbiyen ya da çevrecilerden bahsetmemiştir.

Diğer taraftan okkltrclk kavramına daha geniş bir perspektiften bakan Iris Marion Young, kimliklerimizi belirleyen dâhil olduğumuz toplumsal ve kültürel gruplar olduğunu, toplumsal ve kültürel olanın bireysel olandan ncel olduğunu ve cinsel tercih ya da ynelimlerimizin toplumsal kimliğimizin bir parçası olduğunu savunmuştur. Bu noktadan hareketle Young, okkltrclk bağlamında birçok düşünür tarafından kültürel olarak algılanmayabilen ya da alt kültür olarak görülen gey, lezbiyen gibi kimlikleri de kültürel grup kapsamı içerisinde değerlendirmiştir (akt. Kelly, 2002, s. 07).

okkltrclğn alanı ile ilgili bu tartışmada genel eğilimin dünya görüşü ya da tercih kaynaklı olarak adlandırılan grupların okkltrclk bağlamında değerlendirilmemesi

yönünde olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar tartışmalı olsa da, çokkültürcülük denildiğinde akla gelenin bir ülkede yaşayan azınlıklar, etnik, dinsel, ya da mezhepsel gruplar olduğu konusunda genel bir kanı mevcuttur.

Ancak çokkültürcülüğün kuramsal temellerine bakıldığında kültürel görececilik ve bu kavramı kazandıran kültürel antropoloji ile karşılaşılmaktadır. Kültürel antropoloji kültürü yaşam şekli olarak tanımlamıştır. Yaşam şeklimiz, gerek içine doğmuş olduğumuz topluluk gerekse kendi tercihlerimizin bir bütünüdür. Yaşam şeklimizi tercihlerimizden bağımsız düşünemeyeceğimiz gibi yaşam şekli anlamına gelen kültürümüzden de bağımsız ele almamız mümkün değildir. Dolayısıyla farklı kültürlerin bir aradalığından, ya da çokkültürcülüğün bahsederken feminist, gey, lezbiyen gibi kimliklerin dışarıda bırakılması bizzat çokkültürcülüğün kendi düşünsel temelleri ile çelişmiş olacaktır.

Çokkültürcülük konusunda açık olmayan ve yine farklı çokkültürcülüklerden bahsedilmesine neden olan bir başka konu, çokkültürcülüğün kültürel melezleşme karşısında konumlandırılmasıdır. Melezleşme sözcüğü hibridite sözcüğüne referansla kullanılan bir kavramdır. Hibridite; Latince’de ilk olarak evcil dişi domuz ile vahşi erkek domuzun karışımı anlamında kullanılmıştır. Ancak sosyal bilimlerde “mestizaje” ırkların karışımı, “syncretizm” dinlerin karışımı ve “kreolization” dillerin karışımını ifade etmektedir (Kraidy, 2005, s. 02). Bu üç ifadeyi kapsayacak şekilde kültürel melezleşme kavramını kullanmak mümkündür. Melezleşme 19.yy ve öncesinde ırkların karışımının olumsuz sonuçlarını ifade eden bir tür metafor olmuştur. Kavram bu özelliğiyle 19. yy’nin bilimsel ırkçılık söylemini meşrulaştırma amaçlı kullanılmıştır.⁴

⁴İrk üzerine olan monogenesis ve polygenesis teorileri melezleşmenin negatif anlamıyla yakından ilgilidir. Monogenesis teorisine göre, tüm ırklar tek bir kökene dayanmaktadır. Zamanla farklılaşmaları tamamen çevreleriyle alakalı bir durumdur. Bu teoriye göre aynı kökenden gelmeleri, ırkların eşit olduğu anlamına gelmemektedir. Asıl olan beyaz ırktır ve en iyi gelişim özelliğine sahiptir. Dejenere olmamıştır (Papastergiadis, 2000, s. 170). Polygenesis teorisine göre ise ırkların her biri farklı kökenlere dayanmaktadır. Teoriyi geliştirenlerden biri olan Amerikalı etnograf George Morton’ a göre beyaz ırktan olmak doğanın bir armağanıdır ve beyaz ırk her ırka bahsedilmeyen bir üstünlüğe sahiptir. Ona göre bu durumun kanıtı kemiklerin kalınlığı, burun deliklerinin genişliği ve penislerin uzunluğudur. Bu ölçüler Morton’a göre ahlaki ve entelektüel gelişimle ters orantılı olduğu için beyaz ırk üstündür (Papastergiadis, 2000, s. 171). Bu teoriler köleliğin ideolojisini ve melezliğin en zayıf özellikleri taşıyacağı mitini inşa etmişlerdir. Örneklendirecek olunursa bu düşünüşe göre, siyah ve beyazın karışımı olan bir melez, ne siyahın “fiziksel gücüne” ne de beyazın “ahlaki gücüne” sahip olacaktır.

Ancak bugün birçok düşünürü göre kültürel melezleşme “çağımızdaki dönüşümün kaçınılmaz ismi” (Kraidy, 2005, s. 04) olarak kültürel küreselleşme bağlamında ele alınmakta ve küreselleşmenin dinamikleri açısından kültürel emperyalizm, post-sömürgecilik, ya da kültürel antropolojiye referansla tartışılmaktadır. Örneğin, R. Radhakrishnan’a göre kültürel melezleşme için bir ayırım yapmak gereklidir. Bu ayırım ona göre, metropol melezleşmesi ve post kolonyal melezleşme arasındadır. Metropol melezleşmesi bir tür mutluluk kaynağı olabilecek bir durumdur ancak post kolonyal melezleşme acı veren bir deneyimdir. Yani verili bir kimlik olarak melezlik ile kimliğini oluşturmak için verilen mücadelenin melezliği farklı durumlardır (2003, s. 314).

Diğer taraftan kültürel melezleşme üzerinde çalışan başka bir düşünür J. Nederveen Pieterse, kültürel melezleşme sürecini küreselleşme bağlamında ve olumlu bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Pieterse’ya göre bugün deneyimlemekte olduğumuz küreselleşme “küresel karışıma varacak olan bir melezleşme sürecidir” (2004a, s. 59). Bu tanımlamasıyla Jan Nederveen Pieterse kültürel melezleşmenin kaçınılmazlığına vurgu yapmıştır. Tam bu noktada çokkültürcülüğün farklılıkların asimile olmadan biraradallığını savunduğu için kültürel melezleşmenin karşısında konumlandığına dair yaygın bir görüş hâkimdir. Bu konuyu Pieterse kültür değişiminin kaçınılmazlığından yola çıkarak açıklığa kavuşturmaya çalışmış ve farklı bir çokkültürcülük perspektifi sunmuştur.

Düşünürü göre etnisite doğal bir durum değildir ve kendisinde doğal ya da özsel olan hiçbir şey yoktur. Kavram sömürgecilik dönemi ve o dönemin önyargılarını çağırıştırmaktadır (2004b, s. 30). Düşünürü göre, siyaset şeffaf olduğunda ya da başka bir ifade ile hesap verebilir olduğunda anlaşmazlıklara siyasal çatışma, ancak şeffaf olmadığında anlaşmazlıklara etnik çatışma adı verilmektedir. Pieterse bu durumu Ruanda örneği ile açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, Ruanda’daki çatışma etnik devletin destekleyici olduğu, medya organları tarafından etnikmiş gibi gösterilen ancak temelde siyasal olan bir çatışma idi. Çatışma tamamen çıkar grupları arasında ekonomik gücün paylaşımı ile ilgili olan bir sorundu. Asıl neden Hutuların ekonomi de egemen olmuş olmaları ve Tutsileri ekonomik alanın dışında bırakmış olmaları idi (2004b, s. 31). Hatta bu ekonomik durumun kendisi bile Hutu ve Tutsi’lerden kaynaklı değildi. Ruanda’da

olanların siyasi ve ekonomik boyutu görmezden gelinerek etnik çatışma olarak adlandırılması Pieterse'a göre oldukça gerçek dışı bir durumdur.

Pieterse etnisitenin göreceli olduğunu savunmuştur. Örneğin, bir Çin restoranında Çinliler tarafından yenilen yiyecek sadece yiyecektir ancak aynı restoranda Çinli olmayanlar tarafından yenilen aynı yiyecek artık etnik yiyecektir. Pieterse etnisitenin doğal olmayışı ve göreceliliği konusunda çoğunluk ve azınlık siyaseti kavramlarına da değinmiştir. Pieterse'a göre çoğunluğun politikası siyaset, azınlığınki ise etnik olarak adlandırılmaktadır. Ona göre, etnisite azınlık milliyetçiliğidir (Pieterse, 2004b).

Tüm bu noktalardan hareketle Pieterse, çokkültürcülüğü kültürel melezleşmenin karşısında gören anlayışla çelişecek bir çokkültürcülüğten bahsetmiştir. Ona göre değişmeyen kültürel sınırlardan ya da konfeti çokkültürcülüğünden bahsetmektense arada kalanlar üzerinden, yani melezler (hibritler) üzerinden çokkültürcülük düşünülmelidir. Pieterse'ın çokkültürcülük yaklaşımında önemli olan farklılıkların biraradalığında benzerliğe yapılan vurgu ve bu benzerlik vurgusuyla biraradalıktır⁵ (2004b, s.45).

Çokkültürcülüğü kültürel melezleşmenin karşısında gören yaklaşım, kuramsal olarak çokkültürcülüğde kültürlerin değişmediği varsayımına dayanmak zorundadır. Ancak devlet politikaları bir tarafa, tıpkı Pieterse'ın da iddia ettiği gibi bugünün koşullarında, kitle iletişim araçlarının bu denli yaygın olduğu, sanal ortamların gündelik yaşamın büyük bir parçası olduğu, ya da göçün kiteselleştiği ve ulaşım araçlarının uzak mesafeleri geçmişe oranla kat kat daha fazla bir şekilde erişilebilir kıldığı bir zamanda değişmeyen bir kültür durumu söz konusu olmayacaktır. Ancak diğer taraftan kültür değişimlerinin güç ilişkisi, ya da hiyerarşiden uzak olduğunu iddia etmek de doğru olmayacaktır. Bu noktada farklılığı görmezden gelmeyen, ancak odak noktası benzerlikler olan bir çokkültürcülük yaklaşımı çokkültürcülük tartışmaları arasında yer alabilecek derecede önemli görünmektedir.

Çokkültürcülüğü tanımlarken çokkültürcülüğe alternatif olarak kültürlerarasılık kavramı, yine kültürel farklılıktan kaynaklanan sorunlara çözüm olarak ortaya atılmıştır.

⁵Benzer bir şekilde Andrea M. Moore ve Gina G. Barker çokkültürcülüğü birden fazla ve birbirinden farklı kültürlere sahip olmak anlamında, kültürel melezlik olarak tanımlamışlardır (2011).

Kültürlerarasılık, Charles Taylor'ın çokkültürcülüğün çözüm olamayacağı toplumlar için önermiş olduğu temelde toplumsal bütünleşmeyi öngören bir politikadır. Taylor'a göre çokkültürcülük, farklılıkların tanınmasına vurgu yaparken kültürlerarasılık toplumsal bütünleşmeye (entegrasyona) vurgu yapmaktadır (2012, s. 416). Taylor'a göre çokkültürcülük ilkesel olarak etno-tarihi kimliği merkezden alır ve yerine yeni bir etno-tarihi kültür inşa etmez. Bunun anlamı aynı toplumu paylaşan kültürel grupların hangisinin daha köklü olduğunun bir öneminin olmayışdır. Taylor bu noktada çokkültürcülüğün kimlikler arası hiyerarşiye karşı çıkan bir yaklaşım olduğunu kabul etmiş, bu nedenle çokkültürcülük için "birçok kimliğin aralarında hiçbiri resmileştirilmeden bir arada olmasıdır" (Taylor, 2012, s. 418) ifadesini kullanmıştır. Ona göre, kültürlerarasılık bir tarihi kimliği tanıyarak tüm diğer kimliklerin farklılık unsuru olduğu bir yapıyı öngörür. Bu nedenle tavsiyesi Avrupa ve Kanada Quebec bölgesi için kültürlerarasılık, Kuzey Amerika ve Kanada'nın diğer bölgeleri için ise çokkültürcülüktür (Taylor, 2012). Burada Taylor'ın iddiasının meşruiyetini dayandırmaya çalıştığı temel, Avrupa ve Quebec'de yerleşik tarihi bir kültürün var olmuş olması ancak Kanada ve ABD'nin zaten göçmen uluslar olmasıdır.

Taylor'ın yaklaşımında iki çelişkili durum söz konusudur. Bunlardan birincisi tarihi bir kültür ayrımı yaparak bazı kültürlerin diğerlerine göre daha değerli olduğu sonucuna varma ihtimalidir. Eğer Avrupa'da tarihi bir kültür var olduğu için, başka toplumlardan Avrupa'ya göç edenlerin, her ne kadar kendi kültürleri tarihsel olsa da, ilkesel olarak Taylor'ın gözünde daha değersiz olduğu sonucudur. İkincisi ise bir toplum için çokkültürcülüğü başka bir toplum için kültürlerarasılığı savunmanın kaçınılmaz olarak kültürlerin değeri konusunda bir hiyerarşi tartışmasına varma durumudur. Sonuç olarak Taylor kültürlerarasılık ve çokkültürcülük ayrımı yaparak sadece göçmen uluslar için geçerli olabilecek farklı bir çokkültürcülük tanımı yapmıştır.

Çokkültürcülük yaklaşımlarını çeşitlendiren bir diğer tartışma konusu kültürel gruplara müdahale hususudur. Bir devletin sınırları içerisinde kendi ayrıksı kültürlerini yaşatmaya çalışan kültürel grupların, kendi inanış ve yaşayış pratiklerine toplumun genelinden ya da devletin kendisinden bir müdahalenin olmaması durumu tartışmaya açıktır. Çokkültürcülüğün temel mantığına bakıldığında müdahalesizliğin savunulması gerektiğine dair bir çıkarımda bulunmak mümkündür. Ancak, bu durumun karşısında

oldukça güçlü bir argümanın var olduğunun da kabul edilmesi gerekmektedir. Öyle ki, ya müdahale edilmeyen söz konusu kültürel grup, üyelerine baskı ve şiddet uyguluyorsa? Kadın haklarını tanımamak gibi bir gelenekleri varsa? Çocukları temel eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum bırakıyorsa? Ya da en temel insan hakkı olan yaşama hakkına saygı duymuyorsa? Bu koşullar altında yine müdahalesizlik savunulacak mıdır? Bu tartışmada müdahaleyi savunan düşünürlerden birisi şüphesiz Will Kymlicka'dır. Kymlicka'ya göre kültürel gruplar tanınmalı ve onların yaşam pratiklerine saygı gösterilmelidir, ancak karşılığında bu grupların temel liberal değerlere saygı göstermesi gereklidir (Kymlicka, 1995; 1998a; 2001; 2002; 2007).

Tartışmanın diğer savını yine liberal bir düşünür olan Chandran Kukathas'ın çokkültürcülük yaklaşımı ile örneklendirmek mümkündür. Kukathas'ın çokkültürcülük ile ilgili temel fikri diğer liberal düşünürlerle karşılaştırıldığında farklı bir temele dayanmaktadır. Örneğin John Gray (1989) liberalizmin çokkültürcü talepler karşısında kuramsal bir krize girdiğini ve artık liberalizmden vazgeçilerek kültürel taleplerle tutarlı yeni kuramsal arayışlar içine girilmesi gerektiğini savunmuştur. Will Kymlicka ise liberalizmin aslında genel yorumunun aksine, ilkesel olarak çokkültürcülükle çelişmediğini kanıtlamaya çalışmış ve *Çokkültürlü Yurttaşlık (1995)* adlı çalışmasında azınlık haklarının liberal teorisini oluşturmaya çalışmıştır. Bu eserinde liberalizmin temel ilkelerinin yeniden yorumlanmaya ihtiyaç duyulduğunu savunmuştur.

Chandran Kukathas (1995) ise çözümü liberalizmden vazgeçmek, ya da onu yeniden yorumlamakta aramamıştır. Bu durumun nedeni Kukathas'ın diğer düşünürlerin aksine kültürel hakların varlığını kabul etmemesidir.⁶ Ona göre kültürel haklar doğal haklar değildir. Benzer bir şekilde kültürel gruplar da doğal değildir. Tıpkı milletler gibi kültürel gruplar da toplumsal olarak inşa edilmişlerdir. Dahası kültürel gruplar statik ve değişmez değildir, sürekli değişmekte ve bu nedenle zamanla özellikleri de değişmektedir. Kukathas'a göre birey hakları zaten grup haklarını karşılamaktadır. Grup hakları ancak birey söz konusu olduğunda önemlidir. Düşünüre göre, birey hakkından bağımsız bir şekilde grup haklarını düşünmemiz mümkün değildir. Dolayısıyla kültürlere değil bireylere korunma sağlanmalıdır. Bireyin hakkının korunduğu bir noktada sonuç olarak grup da korunmuş olacaktır. Bununla birlikte Kukathas, bir

⁶Bkz. "Are There any Cultural Rights?" (Kukathas, 1995)

bireyin bir grup ya da örgüt içerisinde gönüllü olarak yer almak isteyebileceğini, böyle durumlarda liberal devlete düşen sorumluluğun söz konusu gruplara müdahale etmemek ve grup üyelerinin gruptan çıkma hakkına sahip olmalarını sağlamak olduğunu savunmuştur (Kukathas, 1995, s. 227- 252) .

Çeşitli çokkültürcülük yaklaşımları arasında diğerlerine göre önemli derecede farklı olan bazı tanımlar çokkültürcülüğe, özellikle de ana akım çokkültürcülüğe, eleştirel yaklaşan düşünürlerden gelmiştir. Bu düşünürler arasında öne çıkanlarından birisi Martin J. Beck Matustik'tir. Matustik çokkültürcülük için oldukça eleştirel ve ironik bir dil kullanmıştır. Ona göre bugünün çokkültürcülerinin yaptığı şey Platon'un mağarasını yeniden inşa etmekten farklı değildir. Bugün güç, çokkültürcülük hikâyesini anlatanın elindedir ve siyasi doğruluk adına söz konusu çokkültürcülerin sayısı günden güne artmaktadır (Matustik, 1998).

Matustik ana akım çokkültürcülüğü üç farklı kategoride ele almıştır. Bunlardan birincisi ludik (oynak) çokkültürcülüktür. Düşünür'ün bu kavramla ifade etmeye çalıştığı çokkültürcülük, sadece sembollerin heterojenleştiği ve çeşitlendiği, insanların tüm bu kültürel farklılık göstergeleri arasında kendilerini özgür hissettiği ve/veya öyle sandığı ama aslında hiçbir marjinal yaşam şeklinin özgürleşmediği bir duruma işaret eden çokkültürcülüktür. Matustik'e göre "artık modern patriarşi ve ırkçılık postmodern deneyimleri reddetmek zorunda değildir ve radikal demokrasinin çokkültürlü dolandırıcıları da artık baskıcılardan ve muhafazakârlardan daha az zararlı değildir" (Matustik,1998, s. 102). Bu ifade ile Matustik, çokkültürcülüğün bir tür postmodern ırkçılık olabileceğinin altını çizmektedir. Burada düşünür, çokkültürcülüğün ırkçılığın postmodern bir yorumu olduğuna işaret etmektedir⁷.

Matustik'in ayrımını yaptığı bir diğer çokkültürcülük, çokortaklı⁸ çokkültürcülüktür. Bu başlık altında Matustik, çokkültürcülük söyleminin ve sembollerinin iş dünyası

⁷Philomena Essed, bugünün ırkçılığının ırk değil kültür üzerinden şekillendiğini iddia etmiştir (Essed, 1996, s. 26). Benzer bir şekilde, Tariq Modood (1997) yeni paradigmanın kültürel ırkçılık olduğunu iddia etmiştir. Çokkültürcülüğün başta göçmenler olmak üzere toplumdaki "ötekileri" marjinalleştirdiğini iddia etmiştir.

⁸Matustik bu kavramı "corporate multiculturalism" olarak ele almıştır. "corporate" sözcüğünden kastettiği çokortaklı, anonim şirketlerdir. Dolayısıyla bu çalışmada şirketi çağrıştıran çokortaklı sözcüğü tercih edilmiştir.

tarafından kar amaçlı kullanıldığına dikkat çekmeye çalışmıştır. Matustik çok ortaklı çokkültürcülükle ilgili olarak şunları yazmıştır:

Sanırsınız ki Platon'un adil devleti, Kant'ın ebedi barışı, Hegel'in tanınması ve çokkültürcü ütopya çokortaklı cennette yazılmışlardı... Benetton ve Disney çokkültürcülük hikayesini başarı ile satan iki çok ortaklı şirkettir. Öyle görünüyör ki, pazarlama stratejistleri çok ortaklı şirketlerin kültürel tanınmasını ve kamu zenginliğinin çok ortaklı şirketlere yeniden dağıtımını gerçekleştirecek şekilde çokkültürcülük ve Marksizmden çok iyi dersler çıkarmışlardır... Fukuyama'nın 1989'u bize ideolojilerin sonu ve liberal demokrasinin zaferi olarak sunmasının amacı meğer küresel postmodern mantığın ve çokkültürlü kapitalizmin bir parçasıymış. Fakat biz, post-komünist doğuda kimlerin zafer kazandığını görmüş bulunmaktayız; eski gizli servis ajanları, eski komünist bürokratlar ve yeni mafya... geçmişte Hitler'in yapamadığını bugün çokkültürlü, çok ortaklı ve çok uluslu üreticiler Avrupa çokkültürlü ekonomik entegrasyonu adı altında yapmaktadır... ve karşımıza vahşi doğunun çok ortaklı - eski komünistleri ile batının kapitalist kovboyları el ele çıkıyor. 1989'da karşımıza çıkan herşeyin de bir demokrasi dolandırıcılığı olduğu ortaya çıkıyor... Çok ortaklı çokkültürcülük tıpkı reklamında siyah kadının emzirdiği beyaz bebek olan United Colors of Benetton'ın sahte renk (ırk) uyumu gibi çok ortaklı karlar için farklılıklarla savaş oyunu oynamaktadır... kar için müfredatları değiştirip haritaları yeniden çizmektedir.... (Matustik, 1998, s. 102-6)

Martin J. Beck Matustik ekonomik çıkar amaçlı çokkültürcülüğün dışında bir diğer çokkültürcülük olarak emperyal çokkültürcülükten söz etmektedir. Düşünür bu kavramı Samuel Huntington örneği üzerinden açıklamıştır. Huntington'ın toplumsal çatışmaların nedenlerinin ekonomik ya da siyasi değil, kültürel olacağı iddiasını hatırlatarak adı geçen yazarın Batı kültürünün üstünlüğüne ve korunması gerekliliğine olan vurgusuna dikkat çekmiştir. Matustik tüm bunları içeride batılı değerleri yücelterek dışarıya çokkültürcülüğü ihraç etmek olarak yorumlamıştır (Matustik, 1998).

Matustik bugün hiçbirimizin çokkültürcü olmamak gibi bir seçeneğinin olmadığını iddia etmiştir:

Çok ortaklı ve çok uluslulardan örnek almalıyız. Hiç kimse Benetton, Coca Cola, Boeing, internet sağlayıcıları ya da S. Huntington'ın dünyasında anti-çokkültürcü olamaz. Marx da uluslararası kapitalist pazardan dersler çıkarmıştı, anti-kapitalist değildi aksine kapitalizmin anti-hümanizmine karşı uluslararası işçi direnişini kapitalleştirmişti. (Matustik, 1998, s. 112-14)

Matustik'in çözüm olarak sunduğu model, direniş çokkültürcülüğü adını verdiği eleştirel bir modeldir. Direniş çokkültürcülüğü, görünüş ya da sembolik olarak değil, insanların yaşam şekillerindeki özgürleşmeye referans olarak değerlendirilmektedir. Ona göre bu tarz bir çokkültürcülük üzerine inşa edilen ve radikal siyasi ve ekonomik

demokrasiye dayanan yeni bir çokkültürlü aydınlanma inşa edilmelidir (Matustik, 1998).

Martin J. Beck Matustik'in çokkültürcülük eleştirisine benzer bir eleştiri, Bill Martin tarafından yapılmıştır ve benzer bir şekilde Bill Martin muhalif bir çokkültürcülük tanımı olarak dönüşümcü çokkültürcülüğünden bahsetmiştir. Bill Martin, çokkültürcülük tartışılırken görmezden gelindiğini düşündüğü sınıf unsurundan bahsetmiştir. Ona göre çokkültürcülük bir küçük burjuva eklektisizmidir ve dolayısıyla kendisine liberal akademide tartışma alanı bulmuş olması hiç de şaşırtıcı değildir. Ana akım çokkültürcü yaklaşımlar insan varlığını toplumsallık gibi tek bir şemaya indirgemektedir. Bu bağlamda Martin'in çokkültürcülük konusundaki temel referans noktası kültürel görececiliktir. Ona göre kültürel görececilik karşıtları emperyalist, kapitalist ve yeni sömürgeci anlayışta olanlardır (Martin, 1998). Bill Martin mevcut çokkültürcülük algısını tüketici çokkültürcülüğü olarak adlandırmış ve eleştirmiştir:

Birçok üniversite ki benim çalıştığım da dâhil olmak üzere açık fikirliliğin bir göstergesi olarak çokkültürcülüğünden bahsediyorlar ancak burada asıl mesele 'paranız yeşil olduğu sürece sizin renginizin ne olduğu ile ilgilenmiyoruz'dur. (Martin, 1998, s. 144)

Buna karşılık Bill Martin dönüşümcü çokkültürcülük fikrini savunmaktadır. Dönüşümcü çokkültürcülük, marksizmin sistematiği ile çokkültürcülüğün bir arada düşünülmesi anlamına gelmektedir ve çokkültürcülüğün hareket noktasının direniş kültürü olması gerektiği yaklaşımına dayanmaktadır. Martin çözüm olarak sunduğu dönüşümcü çokkültürcülüğün gerçekleşmesi için yeniden ve radikal bir şekilde inşa edilmiş bir topluma gerek olduğunu savunmuştur (Martin, 1998, s. 135). Bu noktada toplumdaki yapı ve kurumların sadece kültür değil sınıf etkeni de dikkate alınarak yeniden inşasını öngörmüştür.

Tıpkı Bill Martin gibi post yapısalcı bir yaklaşım Nancy Fraser tarafından savunulmuştur. Bill Martin ve Martin J. Beck Matustik'in aksine Nancy Fraser, çokkültürcülük eleştirisi ardından yeni bir çokkültürcülük tarif etmemiştir. Fraser çözüm olarak daha genel bir yaklaşım olacak şekilde post yapısalcılıktan bahsetmiştir. Düşünürü göre hiç kimse sadece tek bir topluluğun üyesi değildir. İnsanların çıkarları gibi kimlikleri de iç içedir. Grup farklılıklarının azalması ve farklılıkların varlığının kabul edilmesi, yeniden dağıtım ve tanınma siyaseti ile ilgilidir. Ancak Fraser'a göre bu

iki kavramı; yeniden dağıtım ve tanınmayı bir arada düşünmek bir ikilemdir. Bu ikilemin nedeni yeniden dağıtımda temel alınan ilke eşitlik ilkesi iken tanınma da temel alınan ilke, farklılık ilkesidir. Fraser'a göre bu ikilemi çözebilecek herhangi bir kuram yoktur, yapabilecek en iyi şey bu ikilemi ya da çelişkiyi azaltacak yaklaşımlar bulmaktır. Bu nedenle Fraser, çözümün dönüştürücü (transformative) olması gerektiğine vurgu yapmıştır (Fraser, 1998, s. 39). Fraser'a göre dönüştürücü bir çözüm, toplumdaki hiyerarşi, tabular ve önyargıların yıkılmasını sağlayacak türden bir dönüşüm, yapı sökümdür.

Fraser çokkültürcülüğün dönüştürücü bir çözüm olmadığını savunmuş aksine çokkültürcülüğün geçici çare olabileceğinden bahsetmiştir. Geçici çareler ile dönüştürücü çareler arasındaki farktan söz eden yazara göre geçici çareler; homofobi ve heteroseksüellik örnek olarak alındığında, gey ve lezbiyen kimliğinin yeniden değerlendirilmesi ile doğrudan ilgilidir ancak bu yeniden değerlendirme sürecinde merkez alınan heteroseksüelliktir. Dönüştürücü çareler ise yine aynı örnek üzerinden değerlendirildiğinde, homo-hetero zıtlığının (dichotomy) "queer" teorisi (aykırılık kuramı) üzerinden yapı söküme denk gelmektedir. Bir diğer ifade ile dönüştürücü çare, durumu homo-hetero zıtlığı ya da başka herhangi bir hiyerarşik zıtlık üzerinden değerlendirmez. Dolayısıyla çözümlerin bir tanesi mevcut yapıları sorgulamazken diğeri mevcut yapıların ötesinde bir çözüm arayışı peşindedir.

Nancy Fraser geçici ve dönüştürücü çarelerin güncel karşılıklarını belirtmek amaçlı bir ayırım yapmıştır. Bu ayırma göre geçici çarenin yeniden dağıtım konusundaki karşılığı, liberal refah devletidir. Ona göre liberal refah devleti mevcut zenginliğin mevcut gruplar arasında yüzeysel olarak yeniden dağıtımıdır ve sonuçta gruplar arası farklılaşma ve yanlış tanınma durumunun ortaya çıkması muhtemeldir. Geçici çarenin tanınma konusundaki karşılığı ise ana akım çokkültürcülüktür. Ana akım çokkültürcülük, saygının var olan kimlikler arasında yüzeysel dağıtımını ve sonuç olarak gruplar arası farklılaşmayı ortaya çıkarmaktadır. Fraser'ın asıl çözüm olarak sunduğu dönüştürücü çarenin yeniden dağıtım konusundaki karşılığı sosyalizm, tanınma konusundaki karşılığı ise post-yapısalcılıktır. Sosyalizm, üretim ilişkilerini yeniden ürettiği için tanınma ve yeniden dağıtım konusunda bir ölçüde faydalı olabilse de, asıl dönüşümü sağlayan post-yapısalcılıktır. Fraser'a göre post-yapısalcı yaklaşım, tanınma

ilişkilerinin yeniden ve derinden inşasına ve gruplar arası farklılıkların muğlaklaşmasına neden olmaktadır (Fraser, 1998, s. 35).

Çokkültürcülüğe eleştirel yaklaşan düşünürlerden bir başkası olan Slavoj Zizek, günümüzde tersine bir modernleşmenin yaşandığını iddia etmiştir. Düşünüre göre, bugün toplumlarda etnik olanın yeniden inşasına ve ulusal olanın etnik olana doğru yaşadığı ayrışma sürecine şahitlik etmekteyiz. Bu etnik kökenlere doğru yaşanan ayrışma süreci, ya da etnik kökenlerin yapay bir şekilde yeniden inşası süreci tam anlamıyla bir tersine modernleşmedir (Zizek, 1997).

Çokkültürcülüğün açık bir tanımını sunmaya çalışmadan önce Zizek'in hatırlatmış olduğu başka bir husus, post-modern politikanın kapsamıdır. Düşünüre göre post-modern politika, ulus devletin evrensel biçim alışı ile piyasanın evrensel işleyişi anlamına gelmektedir. Zizek'e göre kapitalizmin daha önceki yayılma ve sömürü alanı başka devletlerdi. Bugün ise kapitalistler, çokkültürcülük sayesinde kendi ulusları içerisinde sömürülecek alanlar yaratmaktadırlar. Bu noktada çokkültürcülük, Zizek'e göre küresel kapitalizmin ideolojisinden başka bir şey değildir. Dahası, çokkültürcülük ırkçılığın dolaylı bir versiyonudur. Öyleki, çokkültürcülük 'öteki'nin kimliğine kendi ayrıcalıklı evrensel konumundan bakarak ve onu otantik bir topluluk olarak görerek saygı duyar. Kısacası kendi üstünlüğünün teyidi olarak öteki olarak değerlendirilene tanıma durumu söz konusu olmaktadır. Bu noktada çokkültürcülük Zizek düşüncesinde etnik merkezci bir karaktere sahiptir (Zizek, 1997). Zizek'e göre bugünün eleştirel kuramı, kültürel çalışmalar başlığı altında 'özcülük, köktencilik gibi suçların' üstüne giderken, aynı zamanda kapitalizmi görünmez kılma hedefli ideolojik çabasına da katkıda bulunmaktadır. İşte tam da bu noktada çokkültürcülük, kapitalizmin ideolojisi olma durumundan öteye gidememektedir (Zizek, 1997).

1.2. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN TARİHSEL ARKA PLANI

20. yy'nin sonu, homojen ya da baskın kültür algısına karşı çıkan yerli haklar, ulusal azınlıklar, etno-kültürel gruplar, göçmen, gey, lezbiyen hareketler ve kadın hareketlerinin ortaya çıkışına şahitlik etmiştir (Parekh, 2006, s. 01). Söz konusu grupların talepleri birbirlerinden farklı olsa da ortak noktaları temelde tanınma ve kabul

üzerinden şekillenmiştir. Farklılıkların varlıklarını kabul etmek toplumlarda bazı yasal düzenlemeleri gerekli kılmış ve uzlaşma ya da çözüm iddiasıyla çokkültürcülük bir yaklaşım olarak düşünölmeye başlanmıştır.

Farklılıkların bir arada yaşaması 20.yy ile sınırlı olan bir durum değildir. Tarih boyunca insanların farklılık olarak gördükleri ya da bu durumu temellendirirken dikkate aldıkları temel farklılık unsurları değişmiş, ancak farklı olmak durumu ya da farklılıkların karşılaşması durumu özünde hiç değişmemiştir. Bu durumda 20.yy'de farklılıkların bir arada yaşamasına yönelik tartışmaların ortaya çıkması döneme ait belirgin iç dinamiklerin izini sürmeyi gerekli kılmaktadır.

Birçok düşünür çokkültürcülüğün başlangıcı olarak Soğuk Savaş sonrasına işaret etmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde egemen paradigma evrensel insan hakları iken, Soğuk Savaş sonrası dönemde azınlık hakları belirleyici olmaya başlamıştır (Kymlicka, 2007, s. 279). Azınlık hakları dünya siyasetini ilk olarak I. Dünya Savaşı sonrasında 'azınlık sorunu' olarak meşgul etmeye başlamıştır. 20.yy'nin başında azınlık sorunu, uluslararası sınırlar ile ilgili bir sorun anlamına gelmekteydi. İmparatorlukların ulus devletlere bölünmesi ve sınırların değişmesi ile ortaya çıkan azınlıkların durumu uluslararası anlaşmalar ile garanti altına alınmıştı. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında dengeler değişmiş, artık çözüm meseleyi azınlık sorunu olarak görüp çözmeye çalışmak şeklinde değil çözümü evrensel insan hakları ilkelerinde aramak olmuştur. Birçok düşünür bu durumu II. Dünya Savaşı sırasında etnik azınlıklar bahane edilerek çıkarılan çatışmalara bağlamışlardır. Örneğin Kymlicka (2007) Nasyonsosyalist Almanya'nın Çekoslovakya ve Polonya'nın işgalinde söz konusu ölkelerde yaşayan etnik Almanların sorunlarını neden olarak göstermesi gibi olaylara işaret etmiştir. Düşünür, savaş sonrası dönemde alternatif bir yaklaşım ortaya çıktığı fikrine katılmıştır. 10 Aralık 1948'de ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, bütün insanların özgür olduğu ve haklar bakımından eşit doğduğu, herkesin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya başka bir görüş, ulusal veya toplumsal köken gözetmeden bildirgede geçen tüm haklardan yararlanabileceği ve herkesin yasalar önünde eşit olduğu⁹ vurgusu ile azınlık sorununu doğal bir şekilde ortadan kaldıracabileceği izlenimini veriyordu. İfade, örgütlenme ve vicdan özgürlüğü gibi temel insan hakları ile

⁹Bkz. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

de sadece bireyi değil onun topluluk içindeki ilişkilerini de düzenlemesi ile azınlık hakları artık “gereksiz” ve “istikrar bozucu” (Banting ve Kymlicka, 1989, s. 07; Kymlicka, 2007, s. 29) olarak görülmeye başlanmıştır. Artık yeni paradigma azınlıkların korunması değil, insan haklarının korunması halini almıştır (Kunz, 1954, s. 282; Kymlicka, 2007, s. 29). 1980’den itibaren ulus ötesi kuruluşlar da benzer bir şekilde bu hassasiyeti göstermeye başlamışlardır.¹⁰

Evrensel insan hakları paradigmasından çokkültürcülüğe geçişin miladı olarak birçok düşünür Sovyetler Birliğinin dağılmasına işaret etmektedir. Bunun nedeni olarak, özellikle Balkanlarda yaşanan etnik çatışmalar gösterilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında liberalizmin zaferi olarak adlandırılmaya çalışılması, milliyetçilikler ve etnik çatışmalar ile gölgelenmiştir. Temelleri Soğuk Savaş döneminde ya da başka bir ifadeyle II. Dünya Savaşı sonrası dönemde (Mills, 2007) atılan yeni sosyal hareketlerin feminist, gey, lezbiyen gibi yeni kimlikler üzerinden hareket etmeleri yanı sıra ırkçılık karşıtı sivil haklar hareketi ve yerli halklar meseleleri, farklı kültürel grupların varlığı bilincine ulaşılmasına katkıda bulunmuştur. Yerli halklar sorunu ve talepleri, post-sömürgecilik; eski sömürgelerden Avrupa’ya başta ekonomik nedenlerle yapılan göç, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ve göçü özellikle de işçi göçünü daha kitlesel hale getirmesi ve tüm ülkelerin etnik anlamda eskiye oranla çok daha fazla farklılığı barındırmaya başlaması, bu farklılıklara özellikle göçmen ve mültecilere yönelik milliyetçi ve ırkçı tepkilerin ortaya çıkmasını çokkültürcülüğü tartıştıran nedenler arasında saymak mümkündür (Kelly, 2002; Kymlicka, 1995; Kymlicka 2001; Mills, 2007). Söz konusu değişimler daha çok batılı ülkelerin sorunu haline gelmiştir ki, çokkültürcülüğün - onu savunmak ya da ona karşı durmak şeklinde yansıyan - batılı akademisyenlerin tartışma konusu olması şaşırtıcı olmamaktadır.

Ayrıca felsefi anlamda post-modern kültür kuramcıları ya da kültürel antropolojinin felsefeye kazandırdığı kültürel görececilik kavramının çokkültürcülükle ilgili kuramsal sağlamayı gerçekleştirdiği de yadsınamaz bir gerçektir. Kültür kavramının bugünkü

¹⁰1989’da Uluslararası Çalışma Örgütü (Sözleşme 169) yerli halkların haklarından bahsederek asimilasyonu kınamıştır. Yerli halklara yönelik toprak ve dil haklarından bahsetmiştir. Çokkültürcülük konusunda ilk uluslararası belge olarak kabul edilmektedir. Yine Birleşmiş Milletler 1994’de yeniden yorumladığı 27. Maddenin pozitif azınlık haklarını kapsadığını açıklamıştır (Kymlicka, 2007, s. 33). 1993’de Avrupa Birliği azınlık haklarına saygı göstermenin bir üyelik kriteri olduğunu açıklamıştır (Kymlicka, 2007, s. 37).

anlamına en yakın kullanımı ilk olarak 18.yy'de ortaya çıkmıştır. 18.yy'de kültür kavramı, sonucunda bir ürün ortaya çıkaran manevi ve entelektüel gelişim süreci anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Sonuçta ortaya çıkan ürün, edebiyat, opera ya da drama gibi bir üründür. Bu durumda kültürü sanattan ayırt etmek mümkün değildir ve kesinlikle tekil bir kültür tanımı vardır. 19.yy'e gelindiğinde, ulus devlet ve romantizm akımının etkisiyle çoğulcu ancak ulus devlet sınırları içinde yine tekil bir kültür tanımı söz konusu olmuştur. 18.yy'deki tanıma ek olarak artık halk sanatı da kültürün kapsamı içerisine girmiştir. 20.yy'de ise kültürel antropolojinin¹¹ etkisiyle kültür belirli bir toplumun hayat tarzı olarak tanımlanmıştır. Bu durum kültürün daha geniş bir kapsamda tanımlanması anlamına gelmektedir (Giles ve Middleton, 1999, s. 10-11).

Kültürün yaşam tarzı olarak tanımlanması (Williams, 1961) farklı kültürlerin varlığını tanıırken, tek, üstün ve herkese benimsetilmeye çalışılan pozitivist kültür yaklaşımına meydan okumuştur. Raymond Williams'a göre kültür, sadece sanat ve eğitimde değil, sıradan davranışlarımızda kendini açığa çıkaran belirli bir yaşam şeklidir. Bu yaşam şeklinin topluluğun içinde anlamlı olan dışarıdan yadırganabilecek ya da anlaşılamayacak bir 'his yapısı' vardır. Bu yapı bir dönemin ya da neslin kültürüdür (1961, s. 42-57). Bu noktada Williams'ın topluluk olarak algıladığı aynı zaman diliminde yaşamış ya da yaşamakta olan ve ortak yaşamsal pratikleri olan insanlardır.

Kültürün çoğul olarak tanımlanması onu ulaşılabilecek tek ve doğru bir kültür olmaktan kurtarmış ve çokkültürcülük yaklaşımının oluşması için zemin hazırlamıştır. Bu noktada kültürel görececilik kavramından bahsetmek mümkün olmuştur. Kültürel görececilik kendisini etnik merkezilik ve ahlaki monizm eleştirisi üzerinden kuran bir tanımlamadır.

Etnik merkezilik kavramını, kişinin ait olduğu grubu her şeyin merkezi olarak algılaması, kendi kültürünü üstün görüp diğer gruplara benimsetmeye çalışması ya da o kültürleri tamamen ortadan kaldırma hakkını kendisinde görmesi olarak açıklamak

¹¹Kültürel antropoloji kültürü doğa ve kültür karşılığı temelinde ele alarak insana ait olan her şeyi kültür kapsamında değerlendirir. Bu nedenle kültürel antropolojinin kültüre bakış açısı geniş ve pozitivist yaklaşımın aksine çoğulcudur.

mümkündür (Herkovitz, 1973, s. 103).¹² Bir diğer ifade ile etnik merkezcilik, kendi etnik ya da kültürel grubunu merkezi noktada görüp diğer grupların değerini ona olan yakınlığı ve uzaklığı bağlamında değerlendirmektir. Kültürel görecelilik ise bir kültürün kendi değer ve geleneklerinin, yaşam pratikleri içerisinde değerlendirilmesi, dışarıdan, başka bir kültürün ölçütlerine göre yargılanmaması gerekliliğini savunur. “Kültürel görececilikte yargılar deneyimlere dayanır ve deneyim kişinin kendi kültürlenme sürecinde gerçekleşir, dolayısıyla kültürün dışındaki birinin o deneyime sahip olmadığı için söz konusu kültürü eleştirme ya da yargılama hakkı yoktur” (Herkovitz, 1973, s. 103).

Kültürün çoğul ve göreceli tanımlanması, ahlaki monizm eleştirisi ile yakından ilgilidir. Yaşam tarzı olarak kültür ahlaki monizmi reddetmek zorundadır, çünkü tek ve iyi bir kültür anlayışı, “bir yaşam biçiminin tek bir değer veya ilkeye indirgenebileceğini, tüm bu değer ve ilkelerin de tek bir ana değer ve ilkeye indirgenip onunla ölçülebileceğini ve iyiliğin kullanılan araçlardan bağımsız olarak tanımlanıp belirlenebileceğini varsaymaktadır” (Parekh, 2006, s. 63). Oysaki koşullardan bağımsız otonom bir iyiden bahsetmek mümkün değildir. Ahlaki monizmin kültürün çoğul tanımlanmasıyla çelişen bir diğer özelliği farklılıkları, yani tanımlanmış iyinin dışında kalanları birtakım olumsuz değerler üzerinden yaftalamasıdır. Ahlaki monizmin temelinde değişmez, bilinebilir ve sınırları belirli bir insan doğası anlayışı vardır (Parekh, 2006, s. 61). Evrensel mutlak bir insan doğası sonuç olarak yine evrensel mutlak bir iyi ve ahlak anlayışına varacaktır. Bu noktada kültürel görececilik kuramsal olarak liberalizmin sorunu haline gelmiştir.

Çokkültürcülük daha dar anlamda ele alındığında ki aslında bugün birçok düşünür tarafından bu şekilde görülmektedir, çokkültürcülüğü bir göçmen politikası olarak değerlendirmek mümkündür.¹³ Bu noktada söz konusu geçişin nedenlerini değişen göç

¹²Amerika kıtasına göç eden batılıların “vahşi ve az gelişmiş” olarak gördükleri Amerikan yerlileri deneyimi etnik merkezçiliğe örnek teşkil etmektedir. Güney Batı Yerlilerinin Güneş Dansı adını verdikleri ritüellerinin Amerikan devleti tarafından onları korumak adına yasaklanması, başka bir kültüre dışarıdan müdahaleyi kendi doğruları üzerinden meşrulaştırmıştır.

¹³Çokkültürlülük terim olarak ilk kez 1971’de Kanada’da kullanılmıştır. Dönemin başbakanı Pierre Trudeau çokkültürlü bir politikadan bahsetmiştir; ancak uygulamaya geçilmesi 1980leri bulmuştur (Vatandaş, 2002). Kanada’da 1991 yılında yayınlanan bir hükümet bildirisine göre; “Kanada deneyimi yalnızca insan haklarının yeterli olmadığını göstermiştir. Bu ülkede anayasa

dinamiklerinde aramak olası olacaktır. Göçmen politikası olarak çokkültürcülük bakış açısına göre; farklılıkların bir arada yaşamalarını açıklayan, deneyimlenmiş üç farklı yaklaşımdan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi, erime potası; ikicisi; toplumsal bütünleşme (entegrasyon) ve üçüncüsü ise çokkültürcülüktür (Vatandaş, 2002, s. 16-30). Bu üç yaklaşım da tarihsel süreçte çeşitli koşulların oluşması sonucunda ortaya çıkmıştır. Bugün bu politikalar başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere göç sonucu oluşmuş ülke politikaları ile örneklendirilmektedirler. Erime potası yaklaşımı, asıl olarak 15.yy'den itibaren başlayarak Amerika kıtasına göç eden Avrupalı toplulukların tek bir kimlik altında, tek bir potada buluşmasını öngören bir tür asimilasyon politikasıdır. Erime potası modeli Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden açıklanacak olursa, 19.yy'nin son çeyreğine kadar başarılı olabilmüş bir politikadır. 19.yy'den önce Batı Avrupa'dan göç eden homojen denilebilecek çoğunluğu Anglo-saxon gruplardan oluşan kesimlerden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla bu politikanın başarılı olduğunu iddia etmek mümkündür. 19.yy'den önce oluşan bu grup, WASP olarak adlandırılan ve ABD'nin egemen kültürünü oluşturan beyaz, anglo saxon, protestanlardır (Roark, 1998). Ancak 19.yy'nin sonuna doğru Katolik İrlanda'luların, Batı Avrupa'da ve Rusya'da yaşamlarını sürdürmede zorlanan Yahudilerin, demir yollarında ve madenlerde çalışmak üzere gelen Çinlilerin ve Japonların tek bir potada erimeleri mümkün olmamıştır. Bu durumda ortaya çıkan yaklaşım, "sebze çorbası" (Roark, 1998) metaforu ile açıklanan toplumsal bütünleşme politikasıdır. Belirli ortak değerler üzerinden bir kimliğin oluşturulması, ancak kimliğin toplulukların tüm yaşam biçimlerini içine alacak şekilde bir kapsayıcılığının olmaması söz konusudur. Toplumsal bütünleşme politikası genel olarak birçok ülkede başarısız olmuştur. Başarısız olmasının nedenleri arasında, bu politikanın uygulanmaya çalışılmasında asimilasyondan ya da dışlama politikalarından tam olarak uzaklaşmamış olmasını saymak mümkündür. Söz konusu süreç her ülke için farklı biçimler almıştır. Örneğin Almanya'nın Türklerin entegrasyonunda katı asimilasyonist politikalarından özellikle de dil konusunda vazgeçememiş olmasını (Canbulat, 2009) ya da A.B.D örneği üzerinden Japonlara yönelik İkinci Dünya Savaşı kaynaklı nefret söyleminin aşılammış olmasını

ve yasalar belli cemaatlerin üyeleri olarak bireylere tanınan öteki hakları da güvence altına alır. Hem evrensel hem de cemaat haklarının düzenlenmesi bizim anayasamızı eşsiz kılar ve Kanadalıların farklılığı tanımada eşitliğe verdiği değeri yansıtır. Cemaat haklarının bireysel haklarla birlikte mevcut olması tam da Kanada'ya özgü olan şeydir". (Vatandaş, 2002, s. 30)

öne çıkan örnekler olarak göstermek mümkündür. Amerika Birleşik Devletleri'nde İkinci Dünya savaşı sırasında Japon asıllı Amerikalılar (Roark, 1998) Japonya ile işbirliği yapma ihtimali gerekçe gösterilerek enterne (internment) kamplara gönderilmişlerdir. Bunun sonucunda ise aslında bütünleşme konusunda istekli olduğu bilinen Japonlar, bu noktada devlet tarafından marjinalleştirilmişlerdir. Bazen göçmenlerin kendileri, bazen ise göç alan devletler farklı grupların bütünleşmesi ya da entegrasyonu konusunda istekli olmamışlardır. Bu noktada çokkültürcülük politikası iki farklı görüş altında açıklanabilmektedir. Bunlardan birincisi göçmenlerin göç ettikleri ülkede hiçbir asimilasyon tehdidi olmadan kendi kültürlerini yaşatabilmeleri, ikincisi ise toplumun siyasi ve ekonomik hayatının dışında olacak şekilde kültürlerini yaşatma söylemi adı altında marjinalleştirilmeleri olacaktır.

Bu noktadan hareketle çokkültürcü bir toplumda nelerin beklenebileceği sorusu anlam kazanmaktadır. Çokkültürcülüğün ne olduğunu ve tarihsel arka planını açıklamaya yönelik yaklaşımların çoğulluğu dikkate alındığında çokkültürcü bir toplumun siyasi yapısına yönelik açıklamalar önem kazanmaktadır.

1.3. ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN SİYASAL YANSIMALARI VE ÇOKKÜLTÜRCÜLÜĞÜN LİBERALLEŞMESİ

Çokkültürlü bir toplumun siyasi yapısı nasıl olmalıdır sorusu, çokkültürcülük tartışmaları arasında çokkültürlülük ve çokkültürcülük üzerine düşünen birçok ismin ihmal ettiği bir konu halini almıştır. Tartışma, daha çok çokkültürcülüğün ne olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır ve sonuç olarak birbirinden farklı birçok yaklaşım olmasına rağmen tek bir çokkültürcülük varmış gibi algılanan ve farklılıklarla ilgili her tür sorunun çözümünde söylemsel bir meşruiyet temeli olarak gösterilen bir çokkültürcülük algısı üzerinden devam etmektedir.

Çokkültürcülüğün pratik siyasal yansıması ya da bu siyasal yansımanın nasıl olması gerekliliği konusu, çokkültürcülük tartışmalarının aksine her alan ya da görüşten düşünürün değil, çoğunlukla liberal düşünürlerin ilgisini çekmiştir. Bu durumun temel nedeni çokkültürcülüğün ilk olarak liberal prensiplere meydan okuyan bir yaklaşım olarak ortaya çıkmış olmasıyla açıklanabilir. 1990'lı yıllardan başlamak üzere birçok

liberal düşünür çokkültürcülükle liberalizmi barıştırma çabası içine girmiş, çok fazla zaman geçmeden çokkültürcülük giderek liberal bir siyasi yaklaşım olarak tartışılmaya başlanmış ve çokkültürcülük liberal düşünürler arasında bir tartışma konusu haline almıştır. Kavramın liberalizmin temel ilkeleri ile olan çelişkisi ya da liberal ilkelerin çokkültürcülükle çelişmeyecek şekilde yorumlanması liberal görüşlerin kendi içlerinde yaşadıkları bu tartışmanın iki temel cephesi olarak şekillenmektedir.¹⁴

Brain Barry, çokkültürcülüğü temel liberal değerlerle çelişecek şekilde tartışanları eleştirerek liberalizmin neden ortaya çıktığını hatırlatmaya çalışmıştır. Ona göre liberalizm zaten bir çoğulculuk üzerine kurulmuştur. Liberalizmin ortaya çıkış amacının dinsel çoğulluğu korumak olduğunu hatırlatmış ve mevcut çokkültürcülük yaklaşımlarının liberalizmin vatandaşlık temelinde eşitlik ilkesiyle çelişmesi durumunu eleştirmiştir (Barry, 2001) Tartışmanın diğer tarafında yer alan Will Kymlicka ise Barry'nin aksine liberalizmin dinsel çoğulluğu koruyabildiğini ama sürecin kültürel çoğulluk için aynı şekilde işlemediğini savunmuştur. Yine haklar temelinde, eşit vatandaşlık ilkesinin artık günümüzün heterojen toplumlarının ihtiyaçlarını karşılamadığını ve farklı bir vatandaşlık tanımı yapılması gerektiğini savunmuştur. Düşünöre göre komünizm korkusu ile yürütülen refah devleti politikaları bir dizi ekonomik alt sınıfı, İngiltere örneğinde olduğu gibi, marjinal olmaktan çıkarmış ancak birçok azınlık-kültürel grup ekonomik olarak daha üst düzeyde olmalarına karşın, Katalanlar örneğinde olduğu gibi, toplumun geneli ile ilişkileri normalleşmemiştir.

Çokkültürcülük tartışmalarını liberal ideoloji arka planı üzerinden irdeleyen önemli bir isim Bhikhu Parekh'tir. Parekh çokkültürcülüğün kuramı üzerine, Kymlicka ile bir paralellik kurarak, çokkültürcülüğün siyasal yansıması ile ilgili olan, vatandaşlık, temel hak ve hürriyetler ve yönetim konularında yazan az sayıda düşünürden birisidir. Ancak bu konuda en geniş siyasi sınırları çizen isim Will Kymlicka olmuştur. Öncelikle Bhikhu Parekh'in çokkültürcülüğün siyasal yapısı nasıl olmalıdır sorusuna verdiği cevabının ele alınması anlamlı olacaktır. Bhikhu Parekh'in *Rethinking Multiculturalism* adlı kitabında, çokkültürlü toplumun siyasal yapısı başlıklı bir bölüm çerçevesinde bu konuya katkıda bulunduğu görülmektedir. Burada çokkültürcü siyasal sistemin gereklilikleri üzerine görüşlere yer vermiştir. Söz konusu gereklilikleri, üzerinde

¹⁴ Detaylı bilgi için bkz. Barry (2001), Levy (2000), Parekh (2006)

uzlaşılabilir bir otorite, kolektif olarak kabul edilebilir anayasal haklar, merkeziyetçi olmayan adil bir devlet, çokkültürcü bir şekilde inşa edilmiş ortak bir kültür, çokkültürcü bir eğitim ve çoğulcu bir ulusal kimlik tanımı olarak sıralamak mümkündür (Parekh, 2006, s. 236).

Parekh'e göre her ne kadar çokkültürcülük fikri ile paradoksal görünse de bir toplumda çeşitlilik ne kadar fazla ise birliğe ve uyuma duyulan ihtiyaç da o oranda artmaktadır. Birbirleriyle zayıf bağlarla ilişki içinde olan toplumlarda farklılığın tehdit unsuru olarak görülmesi ve farklı grupların birlikte yaşamak istememe ihtimali yüksektir (Parekh, 2006, s. 196). Bir tarafta böyle bir tespit yapılırken, diğer tarafta çokkültürlü bir toplumun farklılıkların taleplerini yok sayamayacağı gerçeği bulunmaktadır. Bu paradoksal durumda birlik ve uyumun sağlanabilmesi için gerekli en temel unsur öncelikle barıştır. Barışı sağlayacak olan otorite ise ideolojik olmayan ya da bir başka ifadeyle siyasi prensiplere mahkûm olmayan normlardan oluşan minimal bir anayasadır. Diğer taraftan, çokkültürlü bir toplumda anayasanın temel prensipleri üzerinde uzlaşamama sorunu vardır. Bu nedenle Parekh'e göre anayasa ne kadar az alanda tanımlama yaparsa çokkültürlü bir toplumda meşruiyet kazanması da o kadar olanaklı olacaktır. Parekh'e göre adaletin çokkültürlü bir toplumda otoritenin olmazsa olmazlarından biri olduğu belirtilmelidir. Çokkültürlü bir toplumda devlet vatandaşlara iş, eğitim, adil yargılanma ve kamu hizmetlerine erişim konusunda eşit muameleyi teminat altına almakla yükümlüdür. Bu noktada düşünür, negatif ve pozitif eşitlik kavramlarından bahsetmiştir. Negatif eşitlik her türlü kurumsallaşmış, dolaylı ya da doğrudan ayrımcılıktan uzak eşit bir davranışı gerektirir. Kurallar ve kanunlar, gizli önyargıları ayrımcılık unsuru olarak desteklememelidirler. Örneğin; polis memuru olacak kişilerde belirli bir boy sınırının olması çokkültürlü bir toplumda bazı grupların bu haktan yoksun kalmaları anlamına gelmektedir. Pozitif eşitlik ise haklar ve fırsat eşitliğini gerektirmektedir. Eşit haklar tanımlanırken sadece sivil, ekonomik ya da politik haklardan değil, aynı zamanda kültürel haklardan da bahsedilmektedir. Bu noktada Parekh'e göre kültürel hak, bireyin ya da topluluğun kendi kültürel kimliğini ifade etme, yaşatma ve gelecek nesillere aktarma hakkıdır. Kültür bireyin kimliğinin bir parçası olduğu için kültürel haklar düşünürü göre aynı zamanda insan haklarının da bir parçasıdır. Pozitif eşitlik bağlamında fırsat eşitliğinin tesisi için Parekh, kültürel farklılık ya da geçmişte yaşanan adaletsizlikler için bir takım ek yardımların söz konusu

olabileceğini belirtmiştir. Burada amaç, geçmişe yönelik eşitsizlikleri tazmin etmek yerine geçmişten kaynaklanan dezavantajlı durumu ortadan kaldırmak olduğu için bu noktada bir “tazmin edici” ya da dengeleyici ayrımcılık söz konusu olmamalıdır (Parekh, 2006, s. 207-11).

Parekh’e göre iktidarın tek bir merkezde olmayışı çokkültürlü bir toplumda adaleti sağlamak konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bunun nedeni farklılıkların birbirleriyle karşılaştıkları alanların daha çok yerel ve bölgesel düzeyde olmasıdır. Yerel bir otoritenin farklılıkları bağdaştırma gücü merkezi hükümete göre çok daha kolaydır. (Parekh, 2006, s. 212)

Çokkültürlü bir toplumun siyasi yapısından bahsederken Parekh, ortak bir kültürün varlığından da söz etmektedir. Tüm diğer toplumlarda olduğu gibi çokkültürlü bir toplumunda söz konusu toplumu bir arada tutabilmek için onun geneli tarafından paylaşılan ortak bir kültüre ihtiyaç vardır. Bu kültürün oluşması için hem kamusal hem özel alanda kültürlerarası etkileşimin var olması gerekmektedir. Söz konusu ortak kültürün oluşmasında devletin hiçbir rolü olmamalıdır; çünkü hiçbir devlete böyle bir yetkiye sahip olacak kadar güvenilmemelidir. Ancak bu noktada Parekh, çelişkili sayılabilecek bir yaklaşımla devletin bu konuya ilgisiz kalamayacağını da iddia etmiştir. Ona göre, devlet kültürlerarası etkileşime doğrudan müdahale etmemelidir; fakat bu etkileşimin gerçekleşeceği eşit koşulları yaratmakla yükümlü olmalıdır. Parekh’e göre kültürlerarası etkileşim bir süreçtir ve meydana gelen ortak kültür farklı kültürel grupların katkısına daima açık olmalıdır. Örneğin, ulusal mirasın yaşatıcısı olan müze ve sanat galerileri farklı grupların katkılarına açık olmalıdır (Parekh, 2006, s. 219-23).

Parekh, çokkültürlü siyasi bir yapının temel taşlarından biri olarak eğitimin çokkültürcü olması gerekliliğinden bahsetmiştir. Ona göre çokkültürcü eğitim batı merkezli bir ya da tekkültürlü bir eğitim anlayışının eleştirisi niteliğinde olacaktır (Parekh, 2006, s. 225). Çokkültürlü eğitim, eğitimin etnikleşmesi değil aksine etnik vurgudan uzaklaşarak insanlığın ortak mirasına vurgu yapması anlamına gelmektedir (Parekh, 2006, s. 230).

Ulusal kimlik Bhikhu Parekh’in çokkültürlü bir siyasi yapının iyi tanımlanması gereken bir kavram olarak vazgeçilmez gördüğü bir noktadadır. Düşünür çokkültürcü

bir siyasal yapı ile ulusal kimlik kavramının çelişkili olduğunun farkındadır ve bu nedenle de ona göre ulusal kimlik kavramı dikkatlice tanımlanmalıdır. Böyle bir kavram farklılıkları bir arada tutabilecek etkiyi yapabileceği gibi aynı zamanda onların ayrışmasına ve söz konusu çokkültürlü yapının dağılmasına neden olabilecektir. Ulusal kimlik ve çokkültürcü yaklaşıma Parekh üç noktada değinmektedir. İlk olarak ulusal kimlik etno-kültürel değil siyasi olarak tanımlanmalıdır. Kimliğin siyasi olarak tanımlanması vatandaşları eğilimleri, tercihleri, alışkanlıkları, gelenekleri ya da aile yapısını temel alarak değil onları bir topluluğun üyeleri olarak ortak paydada birleştirerek tanımlamak anlamına gelmektedir (Parekh, 2006, s. 231-32). İkinci olarak ulusal kimlik, farklı aidiyetleri çatışmadan barındırabilmelidir. Örneğin bir kişinin hem İskoç hem de Britanyalı olmaması için bir neden yoktur. Üçüncü olarak ulusal kimlik herkesi kapsayacak şekilde tanımlanmalıdır. Farklılıklara vurgu yapan bir tanımlama olmalıdır ancak Parekh'in de iddia ettiği gibi bu farklılık vurgusu üzerinde kolayca uzlaşılacak bir durum değildir. Parekh bu noktada bir ülkenin kendi tarihsel kimliğini reddetmeden, tıpkı Kanada ve Avustralya gibi, kendisini çokkültürlü ilan edebileceğini düşünmektedir (Parekh, 2006, s. 235).

Parekh'in çizdiği çokkültürcülük ve siyasi yansıması, çokkültürcülüğün pratik yansıması üzerine fikir vermektedir, ancak bu yaklaşım liberalizm ve daha çok da çokkültürcülüğün kuramsal temelleri ile çelişmektedir. Kanada ve Avusturalya konusunda tıpkı Charles Taylor gibi, tarihi kimlik ve kültürlerin değer hiyerarşisi çelişmesine düşmektedir demek gelinen noktada yanlış olmayacaktır. Söz konusu bu çelişki başta çalışmanın odak noktası olan Will Kymlicka olmak üzere çokkültürcülük üzerine düşünen birçok liberal düşünürün ortak sorunu durumundadır. Bu çelişkiyi daha net ortaya koyabilmek için genel hatları ile liberal düşünceye kısaca değinmek faydalı olacaktır.

“Liberalizm en geniş anlamda temel kaygısı devletin müdahalesine karşı bireylere sivil özgürlüklerini kazandırmayı hedefleyen, aydınlanma geleneğine dayanan ve siyasal iktidarı sınırlandırarak bireysel hak ve özgürlükleri tanımlayıp savunmaya yönelik siyasal ve ekonomik felsefedir” (Örs, 2009, s. 50). Liberalizm insanın rasyonel olduğunu varsayar ve insanlığı daha iyiye doğru ilerleyen bir eğilimde olduğu varsayımı ile ele alır. İnsanın rasyonel olması kabulünün ardında “liberallerin cezalandırılma

korkusu olmaksızın kendi inançlarına uygun biçimde yaşamalarını güvence altına alacak sivil bireysel temel hak ve özgürlükleri savunmalarının ardında, insanın rasyonel bir varlık olarak kendi iyiliğine uygun davranma yetisine sahip olduğu inancı vardır” (Örs, 2009, s. 51).

Liberalizm felsefi temellerinde özgürlük, eşitlik, bireycilik ve rasyonellik ilkelerini barındırmaktadır. Liberal bireycilik vurgusunun oluşmasındaki temel neden 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa’da yaşanan din savaşları olarak görülmektedir. Vicdan özgürlüğü ilkesi ile başlayan dinsel hoşgörü daha sonra farklı şekillerde kanaat ve düşünce özgürlüğü olarak da yorumlanmıştır.

İnsan tekinin benzersiz, bağımsız ve anlamlı bir varlık olduğu; yani bir topluluk ya da kolektif gövdenin üyesi ve onun yönlendirmesi altında davranan değil de kendi kişisel seçimlerini kendisi yapabilen özerk bir varlık olduğu anlamında birey, Batı kültürünün köşe taşlarından biri olmakla birlikte, ancak 17. yüzyıldan bu yana kullanılmakta olan bir kavramdır...Zaten tarihin çok uzun bir dönemi boyunca insan bireyi, grubun/cemaatin içerisinde kaybolmuş gibidir. Bireyin cemaate bağlılığında, soya dayandırılan statü ve dinsel uyum zorunluluğu önemli rol oynar. Bireyin değeri ve özerkliğini vurgulayan liberalizm, işte tam da bu iki olguya karşı bir başkaldırı anlamına gelir. Çünkü, en geniş anlamıyla liberalizm, bireyi, kendi potansiyelini tam olarak gerçekleştirmesini engelleyen keyfi dışsal baskılardan korumayı amaçlar. (Örs, 2009, s. 51)

Liberal eşitlik kavramı ise ‘eşit ahlaki değere’ sahip olma konusunda eşitlikten bahsetmektedir. Liberalizm soya dayandırılan hiyerarşiye karşı çıkararak fırsat eşitliğini savunmuştur. Bu noktada hiç kimse ‘doğal olarak’ bir başkasına bağımlı değildir. Liberal eşitlik “sosyalistlerin ya da sosyal liberallerin savunduğu sonuç eşitliğini kapsamaz. Bu eşitlik anlayışı, aynı zamanda, liberalizmin topluluk karşısında bireye tanıdığı ahlaki üstünlüğü açıklayan bir olgudur” (Örs, 2009, s. 51).

Liberalizmin temel ilkeleri özgürlük, ahlaki eşitlik, bireycilik ve rasyonellik olmasına rağmen liberal düşünürlerin farklı dönemlerde farklı odak noktaları olmuştur. Örneğin, 19.yy’de temel odak noktası devlet otoritesi ile bireysel özgürlük arasındaki ilişki bağlamında iktidarın sınırlandırılması olmuştur. 19.yy’nin sonu 20.yy’nin başında bazı liberaller sanayi devriminin ezici toplumsal sonuçlarına halkın sosyal refahı noktasında kayıtsız kalmamışlardır¹⁵ (Örs, 2009, s. 174-75). Bu noktada klasik liberalizm ve sosyal liberalizm ayrımı ile karşılaşmak mümkündür. Liberalizm konusunda bugüne özgü bir

¹⁵ Bu noktada Klasik liberalizm ve Sosyal liberalizm ayrımı ile karşılaşmaktadır. Bkz. Örs, 2009

ayırım ise kapsayıcı liberalizm ve siyasi liberalizm ayrımıdır. “Kapsayıcı liberalizm iddialarını kapsayıcı ilke ve kurumlarla sınırlamak yerine, onu kapsayıcı bir dünya görüşü olarak görür ve buna bağlı olarak ‘iyi hayat’a ilişkin maddi ve kuşatıcı bir değerler sistemine atıf yapar” (Erdoğan, 2005, s. 25). Kapsayıcı liberaller bireysel özerkliği bir başka ifadeyle otonomiye temel bir değer olarak görürler ve ona odaklanırlar. Kapsayıcı liberaller arasında Brian Barry, Joseph Raz ve Will Kymlicka’yı saymak mümkündür.

Siyasi liberalizm ise kapsayıcı bir ahlaki ideal yerine siyasi bir takım ilkelere dayanmaktadır. Siyasi liberalizm liberal değerlerin bireylerin hayatlarının her yönüne uygulandığı bir sistemden ziyade bireylere liberal olmayan yaşamları seçme hakkı tanır. Bu grupta Isaiah Berlin, John Rawls ve Chandran Kukathas gibi liberal düşünürleri saymak mümkündür (Erdoğan, 2005).

Diğer taraftan kültürel gruplar, kültürel gruplara müdahale ve liberal ilkeler konusunda söz konusu düşünürlerin görüşleri dikkate alındığında kapsayıcı liberalizm ve siyasi liberalizm ayrımının işlevsel olmaktan daha çok söylemsel bir ayrım olduğu sonucuna varmak mümkündür. Örneğin, Brian Barry liberal değerlerin toplumun tamamına benimsetilmesi gerektiğini savunurken, Will Kymlicka bu değerleri dayatma konusunda daha çekingen bir söyleme sahiptir. John Rawls, siyasi bir liberal olarak, toplum içerisinde değerlerin çatışması noktasında liberalizmin baskın gelmesi gerektiği görüşündedir. Yine siyasi liberaller arasında görülen Chandran Kukathas, hoşgörü temelli bir tür müdahalesizliği savunmaktadır (Erdoğan, 2005, s. 26; Kukathas, 1995). Ancak temelde gerek kapsayıcı liberaller arasında, gerekse siyasi liberaller arasında görülsün, tüm düşünürler egemen bir liberal kültür algısına sahiptirler ve çoğu, ağırlığı farklı olsa da kültürel gruplara liberal müdahaleyi kabul etme noktasındadırlar. Sonuç olarak liberallerin birleştiği nokta meşruiyetini “liberal devlet, liberal normları gerektiğinde zorla uygulama otoritesine sahiptir” (Erdoğan, 2005, s. 26) yaklaşımından almaktadır denilebilir.

Liberalizmin temel ilkelerine göz gezdirmek liberalizmin çokkültürcülükle olan ilkesel çelişmesini ortaya koymaktadır. Bu noktada Kymlicka’nın liberal çokkültürcülük yaklaşımı dikkate değer bir hal almaktadır. Çokkültürcülüğün tanımı konusundaki çeşitlilik, siyasal yansımaları söz konusu olduğunda daha tekil, liberal bir tartışma

alanına dönüşmüştür. Bu alanda Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı tartışmaların odak noktasını oluşturması bakımından önem kazanmaktadır. Will Kymlicka'nın yaklaşımının liberal mi yoksa çokkültürcü mü olduğu sorusu ilkesel olarak her ikisi de olmayacağı noktasından hareketle önem kazanmaktadır. Bu noktada Will Kymlicka'nın hem liberalizmle hem de çokkültürcülükle kuramsal temellerinden uzaklaştıran ancak siyasal anlamda bir çokkültürcülük çerçevesi çizen yaklaşımını değerlendirmek bir gereklilik halini almaktadır.

2. BÖLÜM

WILL KYMLICKA' NIN ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK YAKLAŞIMI

Tez çalışmasının bu bölümünde Will Kymlicka'nın kuramının genel hatları ve amacı, Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı ve liberalizm bağlamında temel tartışma konuları ve Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımına yönelik eleştiriler ve kuramını geliştirmesi başlıkları altında, Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının zaman içerisinde değişim gösteren yönlerini de kapsayan detaylı bir çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda ilk olarak Kymlicka'nın liberal bir azınlık hakları teorisi oluşturmaya çalışma şeklinde ifade ettiği amacına yer verilmiştir. Bu teori kapsamında ilk olarak gruplara özgü haklar başlığı altında; özyönetim hakkı, çok-etnikli haklar ve özel temsil haklarına değinilmiştir. Daha sonra Kymlicka'nın gruplar arası ayırım konusunda ölçüt olarak kullandığı toplumsal kültür konusuna yer verilmiştir. Bu bölümde ikinci başlık altında Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı mevcut bazı liberal tartışmalar bağlamında netleştirilmeye çalışılmıştır. Bu kısımda Kymlicka'nın yaklaşımının liberalizmle örtüşen ve çelişen yanları bazı tartışmalar bağlamında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu noktada, toplumsal kültür ve göçmenler, eşitlik, adalet, iyi ihmalcilik ilkesi, liberal hoşgörü gibi Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımını açıklamaya yarayacak kavramlar dikkate alınmıştır. Bu bölümde son olarak Kymlicka'ya yönelik eleştiriler ve çokkültürcülük kuramını geliştirmesi başlığı altında Kymlicka'nın kuramına yaptığı son geniş kapsamlı eklemeler olarak; çokkültürcülüğün aşamaları ve çokkültürcülüğün beş modeli açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı açıklanmaya çalışılırken, düşünürün yaklaşımının gelişimini göstermesi açısından bir ölçüde kronolojik bir sıra izlenmeye çalışılmıştır.

2. 1. WILL KYMLICKA'NIN KURAMININ GENEL HATLARI VE AMACI

II. Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıklara yönelik yeni yaklaşımların belirlenmesi gerekliliğine karşılık liberal düşünürler “insan hakları” ideale sıkı sıkıya

bağlanmışlardır. Ancak Will Kymlicka'ya göre insan hakları etnisite bağlamında ortaya çıkan sorulara cevap vermekte yetersiz kalmaktadır. Parlatentonun, bürokrasinin ve yargının dili ne olmalıdır? Her bir etnik ya da ulusal grup ana dilde eğitim konusunda devlet tarafından desteklenmeli midir? Siyaset ulusal düzeyde mi, yoksa etnik düzeyde mi işlemelidir? Azınlıkların entegrasyon konusundaki yükümlülükleri nelerdir? Vatandaşlık elde etmeden önce göçmenlerin ya da mültecilerin kültürel entegrasyonunun ne dereceye kadar tamamlanmış olması gerekmektedir? (Kymlicka, 1995, s. 04) Kymlicka'ya göre insan hakları doktrini ile ilgili sorun, bu sorulara yanlış cevap vermiş olması değil, aksine bu sorulara cevap vermemiş olmasıdır. Çünkü ifade özgürlüğü hakkı bize politikanın dili konusunda ya da oy hakkı siyasal sınırların nasıl çizilmesi gerektiği konusunda, yer değiştirme özgürlüğü veya göçmen politikalarının nasıl şekillendirilmesi gerektiği konusunda bilgi vermemektedir. Dolayısıyla bu soruların cevabı her bir devlette etkili olan çoğunluğun kararına ve iradesine bırakılmıştır. Will Kymlicka'ya göre bu sorunun çözümü için insan hakları ilkelerini destekleyecek bir azınlık hakları teorisine ihtiyaç vardır. Bu noktada işaret ettiği tehlike Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Doğu Avrupa'da yaşanan acılardır (Kymlicka, 1995, s. 05).

2.1.1. Will Kymlicka'nın Amacı

Will Kymlicka 1995'de yayımladığı *Çokkültürlü Vatandaşlık* kitabında azınlık haklarını tanımanın tehlikeli bir durum olabileceğini, bu durumun geçmişte ırkçılık amaçlı olarak kötüye kullanıldığını hatırlatarak çokkültürcülük üzerinde düşünmesindeki amacı açıklamıştır. Yazar, azınlık haklarının liberal teorisini ortaya koyarak azınlık hakları ile insan haklarının nasıl birlikte var olacağı ve azınlık haklarının bireysel haklar, demokrasi ve sosyal adalet ilkeleri ile sınırlı olduğunu kanıtlamayı amaçlamıştır (Kymlicka, 1995, s. 06).

Will Kymlicka'nın azınlık hakları ve çokkültürcülük üzerinde düşünmesi liberalizmin kültürel hakları görmezden geldiği eleştirisine karşılık olarak liberalizmi kültürel çoğulculuk ya da çokkültürcülük fikirleri ile kuramsal açıdan barıştırma çabası ile açıklanabilir.

Adı geçen eserde Kymlicka, “çokkültürlü” kavramının kültürel çoğulculuğun birçok farklı şeklini kapsadığını ileri sürmektedir ve söz konusu birçok farklı kültürel çoğulculuk şeklinin azınlıkların siyasal topluluklar haline gelme şekillerine göre değişiklik göstereceğini savunmuştur. Buna göre göçler, sömürgeleştirme faaliyetleri, fetihler gibi olaylar sonucunda birbirlerinden farklı bir şekilde ele alınması gereken farklı azınlık grupları ortaya çıkarmıştır (Kymlicka, 1995, s. 10). Bu bağlamda Will Kymlicka çokuluslu devletler ve çok-etnikli devletler olmak üzere bir ayrıma varmıştır. Ona göre çokuluslu devletlerde kültürel çeşitlilik yaşadığı coğrafya ile tarihi bir bağı olan daha öncesinde kendi kurallarına göre yönettikleri bir devletleri olan ulusların savaşa ya da gönüllü olarak başka bir ulusla birleşmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Birçok Avrupa ülkesi ve Amerika Birleşik Devletleri bu duruma örnek teşkil etmektedir. Çok-etnikli devletlerde ise kültürel çeşitliliğin kaynağı göçtür. Göç sonucunda oluşmuş toplumlar olmaları bakımından Kymlicka bu noktada Kanada, Avustralya ve Amerika Birleşik Devletlerini örnek göstermiştir¹⁶ (Kymlicka, 1995, s. 10-26).

Yazarın yapmış olduğu bu ayrım bugünün toplumlarını açıklamak bakımından yetersiz görünmektedir (Carens, 1997; Young, 1997). Bugün birçok devlet kendi içerisinde göç ya da savaşlar nedeniyle farklılık unsuru barındırmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri işgal sonucu Amerikan yerlilerini ve Meksikalı Hispanikleri, göç sonucu yine Hispanikleri, Yahudileri, Asya kökenlileri ve köle olmak üzere zorunlu bir şekilde getirilen Afrika kökenlileri barındırmaktadır. Bir diğer örnek olarak Belçika, bu ayrım dikkate alındığında hem çokuluslu hem de göç sonucu olarak çok-etnikli bir devlettir. Dolayısıyla bugün devletleri tek bir şekilde tanımlayabilmek mümkün değildir. Bağlantılı olarak, Kymlicka'nın çok-uluslu devletler ile çok-etnikli devletler arasında yapmış olduğu ayrımın bir ölçüde soyut kaldığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan Will Kymlicka gruplara özgü haklar tanımını büyük ölçüde çok-uluslu devletler ile çok-etnikli devletler ayrımı üzerinden şekillendirmiştir. Kymlicka'nın azınlık haklarının liberal teorisinin en temel noktalarından birisi olan gruplara özgü haklar tanımına değinmek bu aşamada anlamlı olacaktır.

¹⁶Benzer bir ayrımı Charles Taylor, çokkültürcülük ve kültürlerarasılık kavramları üzerinden yapmıştır.

2.1.2. Gruplara Özgü Haklar Tanımı

Gruplara özgü haklar bağlamında Kymlicka, üç farklı grup hakkında bahsetmiştir: özyönetim hakkı, çok-etnikli haklar ve özel temsil hakları (Kymlicka, 1995; 1998b). “Özyönetim hakkı içerisinde birden fazla ulusu barındıran devletlerde kültürlerini tam olarak ve özgürce yaşayabilmek için azınlık olan ulusların toprak ve siyasi otonomluk hakkını ifade eder” (Kymlicka, 1995, s. 27). Birleşmiş Milletler Bildirgesi’ne göre “halkların kendi kaderini tayin hakkı” özellikle öne çıkartılmaktadır. Fakat bu noktada Kymlicka’ya göre “halklar” kavramı ayrıntılı olarak tanımlanmamıştır. Dahası bu ilke ulusların kendi içlerindeki uluslar için değil denizaşırı kolonileri için geçerli olacak şekilde değerlendirilmiştir. Yine Kymlicka’ya göre federalizm de özyönetim hakkı tanıyan bir sistem olma özelliğine sahip değildir. Özyönetim siyasi gücün ulusal azınlık grubunun üyeleri tarafından kontrol edilen siyasi bir bütünlüğe devredilmesi anlamına gelmektedir.

Çok-etnikli haklar özyönetim hakkından farklı olarak göçmenlerle ilgilidir. Kymlicka son otuz yıldır göçmenlerin artık asimilasyona karşı direndiklerini ve kültürel miraslarının yok olup gitmesine göz yummadıklarını iddia etmiştir. Düşünürüne göre bu durumun ilk kanıtı göçmenlerin önyargıya ve ayrımcılığa maruz kalmadan kendilerini ifade etme talebidir. Bu durumda Kymlicka Walzer’ın “siyasetin bir zamanlar dinden ayrıldığı gibi ulusal olandan da ayrılması gereklidir” (Walzer, 1982, s. 6-11) ifadesine işaret etmektedir (Kymlicka, 1995, s. 30-31). Çok-etnikli haklar etnik grupların kendilerini dezavantajlı kılan yasa ve düzenlemelerden muaf tutulmalarını öngörmektedir. Will Kymlicka bu durumu Britanya’da Pazar günü çalışmama durumundan muaf olmak isteyen Yahudi ve Müslümanlarla, Birleşik Devletler’de askerlik görevini yerine getirirken “yarmulka” giymek isteyen Ortodoks Yahudilerle ve Fransa’da okula giderken çarşaf giyinmek isteyen Müslüman kadınlarla örneklendirmiştir. Çok-etnikli haklar özyönetim haklarının aksine entegrasyonu öngörmektedir. Toplumda etnik grupların kültürel özgünlüklerinin toplumun siyasi ve ekonomik kurumları içerisindeki başarılarını olumsuz yönde etkilemeden yaşamaları ve yaşatmaları durumlarını kapsamaktadır (Kymlicka, 1995, s. 30-31).

Özel temsil hakları noktasında Will Kymlicka, batılı heteroseksüel orta sınıf beyaz adam tanımlamasının dışında kalan etnik olmayan dezavantajlı sosyal gruplardan

bahsetmiştir. Temsil konusunda tarihi bir dezavantajı olan ırki azınlıklar, kadınlar ve yoksullar bu gruba örnek teşkil etmektedir.¹⁷Özel temsil hakları, bu grupların dezavantajlı durumu ortadan kalkıncaya kadar bir tür pozitif ayrımcılığı öngörmektedir (Kymlicka, 1995, s. 30-33).

Will Kymlicka bireysel haklar ve kolektif haklar çelişkinin liberalizmle olan ilişkisi bağlamında kimi kavramların netleştirilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ona göre liberalizmin bireylere bazı sivil ve siyasi hakları, hangi topluluğun mensubu olurlarsa olsunlar, garanti etmiş olması kabul edilen bir gerçektir; ancak bu noktada Kymlicka'ya göre, liberalizmin kesin bir şekilde kolektif haklarla çelişiyor olması iddiası yanıltıcıdır.

Kymlicka bu türden bir yanılısamanın giderilmesi için birey hakları, kolektif haklar ve gruplara özgü vatandaşlık gibi çözüm olarak öne sürdüğü kavramların netleştirilmesi gerekliliğini savunmaktadır (Kymlicka, 1995, s. 34-35). Bu bağlamda Kymlicka çok-etnikli grupların iki farklı isteğinden bahsetmiştir. Kymlicka'ya göre dezavantajlı grupların temsil hakkı istemesi aynı zamanda dâhil edilme isteğidir. Bu grupların isteğini liberal demokrasiye eklemeye isteği olarak da görmek mümkündür. Bu nedendir ki, bu türden isteklerin siyasi olarak karşılığı seperatizm (ayrılıkçılık) değil entegrasyondur (bütünleşme). Çünkü söz konusu olan toplumun geneline katılma ve kabul görme çabasıdır (Kymlicka, 1995, s. 176). Birleşik Devletler ordusuna “Yarmulka”ları ile katılmak isteyen Ortodoks Yahudileri bu duruma örnek göstermek mümkündür. Onların bu isteğine birçok insan karşı çıkmakta ve bu isteği ulusal sembollere saygısızlık etmek olarak görmektedirler. Oysaki bu durum onların toplumun geneline katılma ve ayak uydurma çabalarıdır (Kymlicka, 1995, s. 177).

Çok-etnikli grupların bir diğer talebi de toplumun genelinden uzaklaşmak olabilmektedir. Kymlicka bu durumun daha çok dinsel-mezhepsel etnik gruplar tarafından talep edildiğini gözlemlemiştir. Kymlicka bu durumun tipik olmadığını ve çok-kültürcülük politikasının mevcut motivasyonundan farklı motivasyonları olduğunu iddia etmiştir (Kymlicka, 1995, s. 177).

Çok-etnikliliğin temelinde bulunan politika entegrasyondur. Dolayısıyla Kymlicka'ya göre “bu politikayı gettolaşma ve balkanizasyon olarak görmek kesinlikle yanlıştır”

¹⁷Will Kymlicka homoseksüelleri bu bağlamda değerlendirmemiştir.

(Kymlicka, 1995, s. 178). “Haklar temelinde vatandaşlık, aslen beyaz, sağlıklı ve Hristiyan erkekler için kendileri tarafından tanımlanmıştır. Ve söz konusu grupların ihtiyaçlarını karşılayabilecek durumda değildir. Daha ‘entegratif’ (bütünleştirici) bir vatandaşlık kavramının farklılıkları da hesaba katması gerekmektedir” (Kymlicka, 1995, s. 181).

Özyönetim isteği, temsil hakları ya da çok-etnikli haklar gibi toplumun geneli ile uyum içinde olmayı değil, onunla olan bağı zayıflatmayı ve onun otoritesini sorgulatmayı amaçlar. Ulusal azınlıklar, özyönetim hakkı isteyen farklı uluslar olduklarını iddia etmektedirler. Bu durumun Kymlicka’ya göre haklı gerekçesi tarihsel olarak siyasal bir birlik olmaları ve kendi kendilerini yönetebiliyor olmalarıdır. Kymlicka’ya göre özyönetim hakkı tüm diğer haklardan çok daha karmaşık bir olguya işaret etmektedir. Söz konusu talebin karşılandığı durumda bir tür çifte vatandaşlık durumu ortaya çıkabilecektir. Bu durumda toplum içerisinde oluşan farklı grupların karşılıklı dayanışma içinde olmalarını sağlayacak hissiyatın oluşması ihtimali azalacaktır (Kymlicka, 1995, s. 182-84).

Bu noktada Rawls, ortak vatandaşlığın siyasi erdemleri arttıracığı ve farklılık üzerine odaklanmanın bu erdemleri azaltacağı¹⁸ düşüncesindedir (akt. Kymlicka, 1995, s. 185). Kymlicka’ya göre ise bugün insanların farklı gruplara aidiyet hissetmelerinin önüne geçmek mümkün değildir (Kymlicka, 1995, s. 185).

Çok-uluslu devletlerde toplumsal birliği sağlamanın en kolay yolu birçok kişi tarafından ‘ortak değerler’ olarak görülmektedir. Ancak çok açıktır ki, artık modern demokrasilerin vatandaşlarının üzerinde uzlaştıkları bir ‘iyi hayat’ algısı yoktur. Bunun olması da zordur. Ancak vatandaşların siyasi bir takım değerler üzerinde anlaşabilmeleri mümkündür. Örneğin Kanada’da hükümet komisyonu tarafından belirlenen yedi temel değer şu şekilde sıralanmıştır: eşitliğe ve adalete olan inanç; tartışma ve diyaloga olan inanç; uyum ve hoşgörüyeye olan inanç; farklılığa yönelik destek; şefkat ve fedakârlık; doğaya ve çevreye bağlılık; şiddetten arınmışlığa, özgürlüğe ve barışa adanmışlık. (Citizen’s forum 1991, s. 34-44, akt. Kymlicka, 1995, s. 187)

Benzer fikirler birçok felsefeci ya da liberal teorisyen tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin Rawls modern toplumların birlik kaynağının üzerinde uzlaşılan bir adalet algısı olduğunu iddia etmiştir (akt. Kymlicka, 1995, s. 187). Charles Taylor ise birbirlerinden

¹⁸J. N. Pieterse benzer bir şekilde farklılık üzerine odaklanmanın sorun yaratacak olmasından bahsetmiştir (2004b).

çok farklı olan toplulukların hep birlikte bir ulusu geliştirmekten gurur duyabilecekleri ya da övünebilecekleri bir mozaik kimliğin olacağına ümit edebileceğini iddia etmiştir (Taylor, 1991, s. 76). Ancak Kymlicka böyle düşünmenin gerçekte bir yarar sağlayıp sağlamayacağı konusunda şüpheli olduğunu ve böyle bir durumda neden övünç duyulacağına da açıklanamayacağını düşünmektedir¹⁹ (Kymlicka, 1995, s. 190-92).

Sonuç olarak Will Kymlicka özyönetim hakkının toplumu ayrıştıracağı ve insanların üzerinde uzlaşacakları temel hiçbir şeyin kalmayacağı iddialarını aşırı bulduğunu belirtmiş ve söz konusu toplulukları görmezden gelmenin daha kötü sonuçlar yaratacağını ileri sürmüştür (Kymlicka, 1995, s. 191-192). Ona göre azınlık hakları, bir grubun diğeri üzerinde hâkimiyet kurmasına izin vermemeli ve bir grubun kendi üyelerine baskı uygulamasına göz yummamalıdır. Düşünürün azınlık hakları ile ilgili tüm bu tartışmalardan sonra vardığı noktayı bu iki temel koşul ile özetlemek mümkündür. Kymlicka'ya göre bugün, bu konuda cevaplanamayan birçok soru sorulmaktadır. Ancak kendisine göre çok net olan bir durumun liberalizmin etnik ya da ulusal azınlıkların taleplerine göz kapayarak yoluna devam edemeyeceğidir (Kymlicka, 1995, s. 194-195).

Kymlicka'ya göre günümüzün liberalleri çokkültürcülük konularında sessiz kalmaktadır ve mecbur kalıp fikir belirtmek zorunda olduklarında ise ayrımcılık karşıtlığı ve iyi ihmalcilik ifadelerini kullanmaktadırlar. Düşünüre göre bu kavramlar toplumdaki mevcut kompleks yapıları açıklamaya yetmemektedir (Kymlicka, 1995, s. 49). Düşünür bu noktada günümüz toplumlarında farklılıkla ilgili sorunlara çözüm ararken tanımlanması gereken bir kavram olarak toplumsal kültürden bahsetmiştir.

2.1.3. Toplumsal Kültür

Kymlicka'nın bir diğeri iddiası özgürlük ve kültür konusundadır. Ona göre azınlık haklarına saygı göstermek bireysel özgürlükleri genişletir, çünkü özgürlük kültürle ilişkilidir ve ona bağlıdır. Kymlicka öncelikle kültür tanımı üzerinde fikirlerini netleştirmeye çalışır ve ulusal kültürle aynı anlama gelecek şekilde toplumsal kültürden bahseder. Toplumsal kültür hem kamusal hem de özel alanı kapsayan ekonomik,

¹⁹Kymlicka, Taylor'da bu durumun ucu açık bir durum olduğunu düşünmektedir.

eğitimsel, sosyal ve sanatsal olmak üzere birçok insan eylemini kapsayan anlamlar bütünüdür (Kymlicka, 1995, s. 76). Bu türden kültürler belli bir toprak parçasına aittir ve ortak bir dili vardır. Buradan hareketle düşünür iddia edilenin aksine²⁰ tek bir Amerikan kültürü değil egemen bir Amerikan kültürünün varlığını savunur. Göçmen bir aile neredeyse üç nesil içerisinde bu egemen kültüre asimile olmaktadır. Çünkü kamusal alanda konuşulan İngilizce anadili sadece evde konuşulur hale getirdiği için üç nesil sonra evde de artık İngilizce konuşulur hale gelmiştir. Kymlicka'nın konuyla ilgili bugüne yönelik tespiti artık göçmenlerin de buna karşı direndiği yönündedir. Bu noktada ulusal azınlıklarla göçmenler arasındaki bir fark daha ortaya çıkmaktadır ki bu da Kymlicka'ya göre ulusal azınlıkların Amerika Birleşik Devletleri'ne katılmadan önce de bir toplumsal kültürlerinin var olmuş olmasıdır. Bu nedenle de toplumla bütünleşme konusunda ulusal azınlıkların durumu çok daha zordur. Onların göçmenler gibi kendilerine yeni bir toplumsal kültür inşa etmek gibi bir istekleri yoktur (Kymlicka, 1995, s.49).

Kymlicka toplumsal kültür de dahil olmak üzere yaklaşımındaki tüm temel noktaları liberal bir çokkültürcülük kuramı oluşturma amacı ile liberal düşünce ile uzlaştırma çabasına girmiştir. Bu noktadan hareketle Kymlicka'nın yaklaşımındaki her bir konunun, düşünürün kendisinin de yaptığı gibi liberal bir tartışma bağlamında okunması bir gereklilik halini almaktadır.

2.2. WILL KYMLICKA'NIN ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK YAKLAŞIMI VE LİBERALİZM BAĞLAMINDA TEMEL TARTIŞMA KONULARI

Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı ve liberalizm bağlamında temel tartışma konularını toplumsal kültür ve göçmenler, iyi ihmalcilik ilkesi, adalet ve azınlık hakları, eşitlik eleştirisi ve savunusu, liberal hoşgörü ve sınırları ve liberal olmayan gruplar konusu başlıkları altında ele alınmıştır. Kymlicka çokkültürcülük yaklaşımının çerçevesini çizerken yaklaşımını liberalizm ile bağdaştırma çabası içerisinde olmuş ve bu bağlamda bazı liberal ilkeleri, çokkültürcülük ve kendisine yöneltilen eleştiriler bağlamında ayrıca ele almak durumunda olmuştur.

²⁰ “Amerika'nın ortak bir dile dayanan kültürel bir yapısı vardır” (Dworkin 1985, s. 488)

2.2.1. Toplumsal Kültür ve Göçmenler

Kymlicka göçmenlerin kendi kültürlerini geliştirdikleri bir modelin temel anlamda adil olacağını ancak bu durumun ya da bu duruma bağlı bir politikanın herhangi bir ülke tarafından kabul edildiğini hayal etmenin bile zor olduğunu öne sürmüştür (Kymlicka, 1995, s. 95).

Kymlicka'ya göre göçmenlerin çoğu kültürlerini terk etmeyi kendileri seçmiştir. Kendilerini kökenlerinden ayırdıklarının, kendilerinin ve çocuklarının başarısının toplumun geneline entegre olmakla mümkün olacağını farkındadırlar. Bu noktada Will Kymlicka entegrasyonun adil olmadığını düşünmemektedir. Gerekçesi ise göçmenlerin kendi kültürleri içerisinde kalma, yaşama ve çalışma seçeneklerinin olmasıdır. Kymlicka'ya göre göç gönüllü bir eylem olduğu için göçmenler bu haklarından gönüllü bir şekilde feragat etmişlerdir²¹.

Ancak bu durum Kymlicka'ya göre göçmenlerin kendi kimliklerini açıklama hakkına sahip olmadıkları anlamına gelmemektedir. Ona göre entegrasyon çift yönlüdür, karşılıklı bir süreçtir. Göçmenler toplumun geneline ayak uydurduğu gibi toplumun genelinin de göçmenleri benimsemesi gerekmektedir (Parekh, 1990). Entegrasyonun gerçekleştirilebilmesi için ayrımcılık ve önyargılarla mücadele edilmesi, ayrımcılık karşıtı yasaların konulması, ders kitaplarında, devlet belgelerinde ve medyada göçmenlerin temsil edilme biçimlerinin değişmesi gerekmektedir. Kymlicka'ya göre devletin kimi kurumlarının çok-etnikli haklar temel alınarak yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Kymlicka bu durumu Yahudi ve Müslüman grupların Pazar günü çalışmamaya yönelik düzenlemeden muaf tutulması gerekliliği ile örneklendirmiştir (Kymlicka, 1995: 96-7).

Entegrasyonun en belirleyici ögesi olan dilbilimsel entegrasyonu açıklarken Kymlicka, göçmenlerin İngilizce²² öğrenmeleri gerektiğini, ancak bu durumun göçmenlerin kendi dillerinden vazgeçecekleri anlamına gelmediğini iddia etmektedir. Öyle ki, Kymlicka'ya

²¹Kymlicka bu noktada Amerika Birleşik Devletleri'ni ayrı değerlendirir ve göç yoluyla ilk giden kolonilerin yeni bir İngiltere kurma hayali olduğunu yazar (Kymlicka, 1995, s. 95-96).

²²Kymlicka dilbilimsel entegrasyon konusunu Amerika Birleşik Devletleri örneği üzerinden açıklamıştır.

göre eğer göçmenler anadilleri konusunda cesaretleri kırılmazsa, bir diğer ifadeyle anadillerini konuşmalarının önünde bir engel bulunmazsa ikinci bir dili çok daha kolay öğreneceklerdir. “Şimdiye kadar uygulanan ve insanları İngilizceyi anadili gibi konuşmaya zorlayan tek dillilik politikaları yanlıştır” (Kymlicka, 1995, s. 97). Kymlicka’ya göre bu durum kuşaklararası iletişimi koparmış ve göçmenlerin anadillerini unutmalarına neden olmuştur (Kymlicka, 1995, s. 97).

Kymlicka’nın göçmenler için uygun gördüğü haklar ulusal azınlıkların özyönetim hakkı değil çok-etnikli haklardır. Çünkü onlar var olan sisteme entegre olmak istemektedirler. Talepleri ise entegrasyon politikasının ortadan kaldırılması değil, yeniden gözden geçirilmesidir. Düşünür gönüllü göçmen olmayan mültecileri göçmenler için çizdiği bu tablonun dışında bırakmıştır. Ona göre “mülteciler bu kapsamda değildir çünkü onlar zaten kültürlerini yaşayıp dillerini konuşamadıkları için kaçmışlardır. Bu durumda hak talep edecekleri yer kendi baskıcı devletleridir. Sığındıkları ülkelerin onlar için yapacakları en iyi şey kendilerini göçmen olarak değerlendirip çok-etnikli haklar tanımak olacaktır” (Kymlicka, 1995, s. 97).

Kymlicka göçmenlerle mülteciler arasında çekilmesi güç bir çizgi olduğunu düşünmüş ve dünyadaki kaynakların dağılımı konusundaki büyük adaletsizliğe dikkat çekmiştir. Zengin ülkelerin yeniden dağıtım ilkesi bağlamında yoksul ülkelere borçlu olduklarını düşünmektedir. Bu durumda zengin ülkelerde bu insanlara iyi bir yaşam için imkânlar sunuyor olmak bir tür çözüm teşkil edebilir.²³ Ancak Kymlicka bu iyi yaşamı kaynaklar konusunda sınırlandırıp söz konusu grupların kendi kültürlerinin yeniden inşası konusunda talepleri olmaması gerektiğini düşünmektedir (Kymlicka, 1995, s. 97).

Düşünür, bir diğer sorun olarak gördüğü kültürleri yok olmuş ulusal azınlıklar²⁴ konusunda, onların dezavantajlı bir etnik grup gibi muamele görmeleri önerisinde bulunmuştur. Kymlicka’ya göre bu duruma örnek teşkil eden bir grup olarak Afro-Amerikanlardan bahsetmek mümkündür. Onlar ne ulusal azınlık ne de göçmendirlere. Bu

²³Kymlicka’nın bu çözümünün geride kalan ya da göç etmeyen insanlar için bir çözüm teşkil etmiyor oluşu kullanmış olduğu “yeniden dağıtım” ilkesinin kısmi olarak işleyeceği ve adaletin de kısmi olarak yerini bulacağı anlamına gelmektedir. Dahası bu pratiğin gerçek anlamda yeniden dağıtım anlamına gelmeyeceği de açıktır. Dolayısıyla Kymlicka’nın bu iddiası araçsal olmanın ötesinde gerçek bir çözüm sunmamaktadır.

²⁴Ulusal azınlık Kymlicka’nın toplumsal kültüre sahip olan azınlıklar için kullanmış olduğu bir kavramdır. Ulusal azınlık kavramı çelişkili bir kavram niteliğindedir.

gruplar için Kymlicka “grey area” benzetmesini yapmıştır. Irkçılık, ayrımcılık, etnik merkezcilik, kültürel emperyalizm, ayrımcılık, gettolaştırma deneyimlerinden geçen birçok gruptan bahsetmek mümkündür. Bu durumda Kymlicka’ya göre liberal görüşe uygun olan, bu grupların en azından bir toplumsal kültüre ulaşabilir olmalarıdır (Kymlicka, 1995; 1998a; 2002; 2004).

Will Kymlicka, örneğin Jeremy Waldron’un saf bir kültür yoktur, kültürlerin tamamı birbirinden etkilenmiştir (Waldron, 1995) tezine karşın, kültürlerin birbirinden etkilendiğini, başka kültürlerden bir şeyler öğrendiğimizi kabul etmekte ancak bunun artık farklı kültürler olmadığı anlamına gelmediğini düşünmektedir. Ona göre kültürler değişebilir ancak bu değişim dıştan gelen bir baskı sonucu olmamalıdır. Bu noktada liberalizm yeniden düşünülmelidir (Kymlicka, 1995, s. 105-106)

Bu tartışma bağlamında Kymlicka’nın toplumsal kültür ve farklı kültürler konusu üzerinden liberal müdahaleci algıyı eleştirdiğini görmek mümkündür. Düşününün bu eleştirisi liberal düşünceye yönelik değil onun bugünkü yorumuna yönelik olmuştur. Benzer bir durumu eşitlik, adalet, iyi ihmalcilik ve hoşgörü kavramlarında görmek mümkündür. Kymlicka bu kavramların hiçbirini reddetmeden ancak kendi iddiasına göre liberal aslına uygun şekilde yorumlayarak liberal –çokkültürcü bir yaklaşıma ulaşmaya çalışmıştır.

2.2.2. İyi İhmalcilik İlkesi

Will Kymlicka iyi ihmalcilik ilkesinin etnik semboller konusunda işe yaramadığını iddia etmiştir. Bu noktada dil hakları, resmi tatil günleri, milli marşlar gibi sembolleri iyi ihmalcilik ilkesi bağlamında değerlendirmiştir. Kymlicka’ya göre liberal teori açısından dil haklarının nasıl ele alındığına iyi bir örnek mahkemelerde yeminlerin laik antlarla yer değiştirebilmesine karşın İngilizcenin mahkemenin dili olmasının değiştirilemeyeceğidir. Aslında, Amerika Birleşik Devletleri’nde dil hakları ile ilgili anayasal bir tanımlama bulunmamaktadır, fakat bu çoğunluğu İngilizce konuşan yerel politik birimlere bırakılmıştır.

“Dilleri tanımanın sınırları çizmenin ve gücü dağıtmanın adil yolu nedir?” Kymlicka’ya göre bu sorunun cevabı kısaca tüm ulusal grupların kendi kültürlerini

yaşatabileceklerinin teminat altına alınmasıdır. Dolayısıyla çoğunluğun sahip olduğu tüm haklara azınlık ulusal grupların da sahip olması beklenmelidir. Kymlicka Pazar günlerinin tatil olması düzenlemesinin sadece din-devlet değil din-etnisite ayırımına da gölge düşürdüğünü savunmaktadır. Ona göre Pazar gününün tatil olması uygulaması Yahudi ve Müslüman azınlıkları ilgilendiren ya da onları da içerisine alan bir uygulama değildir. Söz konusu günün resmi tatil olması sadece Hristiyanların ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Aslında Kymlicka'ya göre buradaki temel amaç Hristiyanlığı yaymak değildir. Bu tarz kararlar geçmişte Hristiyanlığı dinsel farklılığın daha az olduğu dönemde alınmış ve öylece devam etmiştir. Benzer bir durum Ortodoks Yahudilerin askerde ya da polis olarak görev yaparken dini gereksinimleri olan türban takmaları önündeki engeldir. Askeri üniformalar bile Kymlicka'ya göre Hristiyanlığa adapte edilmiştir. Örneğin evlilik yüzüğünü takmayı engelleyen bir üniforma mevcut değildir (Kymlicka, 1995, s. 111-116).

Buna benzer bir şekilde bayraklar, milli marşlar gibi öğeler belirli bir etnik ya da dinsel arka plana sahiptirler. Kymlicka bu öğelerin dinsel sembollerden arındırılmasının mümkün olduğunu ancak etnik sembollerden arındırılmasının imkânsız olduğunu dile getirmiştir. Bu noktada liberal bir değer olarak yüceltilen iyi ihmalcilik, Kymlicka'ya göre mit olmanın ötesinde başka bir şey ifade etmemektedir (Kymlicka, 1995, s. 111-116).

Gruplara özgü haklar kavramı Kymlicka'ya göre liberal geleneğin eskiden beri bir parçasıdır. Örneğin birçok liberal teorisyen dünyanın her biri kendi sınırları dâhilinde vatandaşlığa kimin girip girmeyeceğine karar verecek olan birçok farklı devletin oluştuğunu ve hiç tartışmasız bir biçimde bu gerçekliğin öyle olmaya da devam edeceğini savunmaktadırlar. Ortodoks liberal görüşün devletlere kimin vatandaş olacağı konusunda karar verme hakkını vermesi ile aynı devlet içinde gruplara özgü vatandaşlık ilkeleri Kymlicka'ya göre aynı prensibe dayanmaktadır (Kymlicka, 1995, s. 124).

Düşünüre göre vatandaşlık kavramının kendisi bile gruplara özgüdür çünkü herkes her istediği devletin vatandaşı olamamaktadır. Bu durum liberal teoriler için bir çelişki teşkil etmektedir. Bireylere layık görülen haklar ancak vatandaşlık elde ettiklerinde ve vatandaş oldukları sürece pratik edilebilmektedirler (Kymlicka, 1995, s. 125). Liberal teorisyenler vatandaşlığı belirli bir grubun üyeleri ile sınırlandırmaktadırlar. Ancak çok

az liberal teorisyen bireylerin eşitliği noktasından vatandaşların eşitliği noktasına geçiş yapıldığından bahseder. Bu noktadan hareketle Kymlicka liberallerin ulusal azınlıklar ve etnik gruplar için gruplara özgü hakların bireysel özgürlük ve sosyal eşitlik ilkelerini çiğnemededen kabul edebileceklerini ve etmeleri gerektiğini savunmuştur (Kymlicka, 1995, s. 125). Buradan hareketle Kymlicka'nın bireysel özgürlük ve bağlantılı olarak müdahale konusundaki görüşleri, liberal hoşgörü ve otonomi arasındaki ilişkiye yönelik yaklaşımından bahsetmeyi gerekli kılmıştır.

2.2.3. Adalet ve Azınlık Hakları

Kymlicka mevcut liberal algı ile çatıştığını belirterek etnik gruplar ya da kültürel gruplar meselesine liberal sistem içerisinde mevcut olandan farklı çözümler bulunabileceğini savunmuştur. Birçok liberal tarafından savunulan; insanların kültürel aidiyetlerinin vatandaşlık hakları ile korunduğu görüşünü eleştirmiş; aksine örgütlenme hakkının bireylere müdahaleden uzak bir şekilde istedikleri yaşamı gerçekleştirmeye çalışma hakkını tanıdığı ve bu nedenle bazı gruplara kültürel pratikleri için destek vermenin gereksiz olduğu fikrine karşı çıkmıştır. Kymlicka bu konudaki eleştirilerine liberalizmin “iyi ihmalcilik” ilkesi üzerinden devam etmiştir. Bu ilkeye göre devlet kültürel piyasaya müdahale etmemeli, herhangi bir kültürü yaşatmak ya da ortadan kaldırmak için bir girişimde bulunmamalıdır. Ona göre devlet, etnik ya da ulusal farklılıklara iyi ihmalcilik ilkesi ile cevap vermelidir (Kymlicka, 1995, s. 107).

Kymlicka iyi ihmalcilik ilkesinin bu konuyu açıklamak için kullanılmasını yanlış ve yersiz bulduğunu ileri sürmüştür. Çünkü ona göre devlet zaten dil, sınırlar, resmi tatiller ve resmi semboller gibi konularda kaçınılmaz olarak belirli bir kültürel kimliğin tarafını tutmaktadır (Kymlicka, 1995, s. 108). Dolayısıyla düşünür liberal devletin tarafsızlığı konusunda sadece iyi ihmalcilik ilkesine sığınarak adalete ulaşamayacağını savunmuştur. Bu durumu yine liberal bir sorun olarak tespit etmiş ve liberal-çokkültürcü bir yaklaşımla aşılabileceğini iddia etmiştir. Bu noktada Kymlicka eşitlik eleştirisi ile karşı karşıya kalmıştır.

2.2.4. Eşitlik Eleştirisi ve Savunusu

İyi ihmalciliği savunanlar ırk ya da etnisite gözetmeden herkese eşit muamele yapılması gerektiğini hatırlatırlar. Ancak Kymlicka'nın bu hatırlatmaya cevabı gruplara özgü hakların eşitliği bozan değil, dezavantajlı grupları bu durumlarından kurtarma amacı sayesinde eşitliği sağlayan haklar olduklarıdır. Kymlicka iyi ihmalciliğin sadece ihmalcilik olduğunu öne sürmüştü ve devletlerin ulusal azınlıkların dezavantajlı durumlarını ihmal ettiğini ve göz yumduğunu ifade etmiştir (Kymlicka, 1995, s. 110).

Kymlicka'nın eleştirisinin temelini oluşturan bir diğer mesele ise liberallerin din ile etnisiteyi birbirinden ayırmamasıdır. Devlet din konusunda tarafsız kalabilir ancak eğitim ya da birtakım kamu hizmetleri yerine getirilirken belirli bir grubun dilini kullanması o dili ve kültürü gelecek kuşaklara aktarma garantisidir. Dolayısıyla devleti bu noktada tarafsız saymak imkânsızdır (Kymlicka, 1995, s. 110).

2.2.5. Liberal Hoşgörü ve Sınırları

Kymlicka'nın liberalizmle ilişkisi bakımından ele aldığı bir diğer nokta “iç kısıtlamalar” ve “dışa yönelik korumalar” olarak ayrımını yaptığı gruplara yönelik hoşgörünün sınırı konusudur. Liberal prensipler azınlık haklarına yönelik iki temel kısıtlama uygularlar. Bunlardan birincisi iç kısıtlamalardır. İç kısıtlama bir azınlık grubun kendi üyelerine yönelik olarak talep ettiği bir takım sivil ve siyasi kısıtlamalardır. Liberallerden beklenen bireylerin kültürel miraslarının hangi yönünü yaşatacakları konusunda onları desteklemeleridir. Bu noktada liberalizmin iç kısıtlama meselesine pek de sıcak bakmadığını söylemek mümkündür. İkinci kısıtlama ise, “dış koruma”dır. Burada bahsedilen azınlık grubu toplumun geri kalanının baskı ya da müdahalelerinden korumaktır. Bu iki kısıtlamanın temel amacı grup içi özgürlük ve gruplar arası eşitliktir (Kymlicka, 1995, s. 152). Bu iki temel amaca hizmet eden tüm fikirler Kymlicka'ya göre liberaldir. Yine bu iki temel kısıtlama nedeniyle de liberal bir yaklaşım hiçbir zaman için azınlık gruplarının tüm taleplerini karşılamayacaktır (Kymlicka, 1995, s. 153)

Kültürel bir grup, üyelerinin özgürlüklerini kısıtladığında -kadınların eğitim ya da oy verme gibi haklarını kullanmalarına engel olmak gibi eylemlerle örneklendirilebilir- bireysel müdahale ortaya çıkmış demektir. Bu noktada Kymlicka'nın kurmaya çalıştığı denge bireysel haklar ile grup haklarının sınırlarını çizmeye yöneliktir. Liberalizm ile grup haklarını barıştırma çabasının, bu hakların gerçek niteliğini ortadan kaldıracığı eleştirisine cevap olarak, Kymlicka otonomi ve hoşgörü kavramlarından bahsetmiş ve onların liberalizmin vazgeçilmezi olup olmadığını sorusunu sormuştur. Chandran Kukathas'ın gruplara müdahale etmeme yaklaşımının kendisine yönelik liberal olmayan talepleri dikkate almama eleştirisiyle bağlantılı biçimde ele almış ve bu doğrultuda yanıtlamaya çalışmıştır. Kymlicka'ya göre Kukathas, liberal değerlerin temelinde otonomiye değil, hoşgörüyü görmektedir. Kukathas gruplara yönelik dıştan herhangi bir koruma ya da müdahaleye karşıdır (Kukathas, 1995). Dolayısı ile hoşgörü temelli bir yaklaşıma sahiptir. Kymlicka'ya göre ise bu konuyu çözüme kavuşturmak için hem otonomi hem de hoşgörü bir arada düşünülmelidir. Otonomi ile hoşgörü birbirinden ve liberalizmden ayrılabilir kavramlar değildir (Kymlicka, 1995, s. 155).

Liberalizm ve hoşgörü ilişkisi dinsel hoşgörüye dayanır ve dinsel hoşgörü de liberalizmin tarihi kökenlerinden biridir. Din savaşları batıda dinsel hoşgörünün doğmasına neden olmuştur (Kymlicka, 1995, s. 155). John Rawls'a göre liberaller hoşgörü prensibini insan hayatının anlamı, değeri ve amacı alanına doğru genişletmişlerdir (akt. Kymlicka, 1995). Kymlicka'ya göre dinsel hoşgörü Batı'da vicdan özgürlüğü biçimini almıştır. Ancak düşünürce göre, tarihi kökenlerine baktığımızda vicdan özgürlüğünün liberal olmayan kökenlerini de görmemiz mümkündür. Kymlicka, bunlardan birisinin Osmanlı millet sistemi olduğunu iddia etmiştir. Osmanlı'da Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler üyelerine kendi dini kurallarını uygulayan birer millet durumundadırlar. Millet sistemi azınlık haklarının en önemli ilk modeli olarak gösterilmektedir (Sigler, 1983). Osmanlılar azınlıklara Müslüman olmayan unsurlar olarak sadece dinsel özgürlükler değil, iç meselelerinde kendilerini yönetim hakkı da tanımıştır. Müslüman olmayanlarla Müslüman olanların ilişkisi devlet tarafından düzenlenmiştir. Dini-misyonerlik hakkı yoktur ve askerlik yapmadıkları için vergi ödemeleri gerekmiştir. Kendilerine yeni kiliseler inşa etmek için ise bir tür özel izne ihtiyaçları vardır. Ancak bu sınırlamaların dışında kendi kanun ve geleneklerine uygun olan özyönetim hakları vardır. İbadet etme özgürlükleri,

ibadethaneleri ile manastırları garanti altına alınmış ve kendi okullarını kurma ve devam ettirme özgürlüklerine sahip olmuşlardır (Kymlicka, 1995, s. 157).

Kymlicka'ya göre bu sistem grup farklılıklarına hoşgörü gösteren insancıl bir sistemdi ancak liberal bir sistem değildi. Bir diğer ifade ile Osmanlı millet sistemi bireysel özgürlük prensibini tanımamaktaydı. Gruba dıştan bir müdahale yoktu. Ancak grup üyesinin dinini değiştirme olasılığı da yoktu ya da çok azdı. Kymlicka bu durumu ayrımını yapmış olduğu dış koruma ve iç kısıtlama kavramları ile açıklamaya çalışmıştır. Ona göre, Osmanlı millet sisteminde dıştan gelen bir müdahale yoktu; ancak Müslüman, Hristiyan ve Yahudi olarak her bir millet için geçerli olan durum "iç kısıtlama" ya da bir diğer ifadeyle baskı durumu idi. Örneğin, bir Müslümanın dini farklı şekillerde yorumlaması ya da din değiştirmesi suç sayılmaktaydı. Benzer durumlar Hristiyan ve Yahudi topluluklar için de geçerliydi (Kymlicka, 1995, s. 158).

Osmanlı millet sistemi Kymlicka'ya göre en gelişmiş liberal olmayan dinsel hoşgörü modelidir. Böyle bir sistem, liberal hoşgörü ile karşılaştırıldığında, hoşgörüyü tek yönlü olarak ele almaktadır. Oysaki liberal hoşgörü sadece devletin müdahale etmemesini değil, aynı zamanda bireylerin gruptan çıkma haklarını kapsamaktadır. Kymlicka'nın burada vardığı nokta liberalizmin otonomi ve hoşgörüyü bir arada ele aldığıdır. Kymlicka bu durumu madalyonun iki yüzü metaforuyla açıklamıştır. Ona göre liberal hoşgörüyü hoşgörüden ayıran şey otonomi ile olan bağıdır (Kymlicka, 1995, s. 158). Kymlicka'nın hoşgörü ve otonomi üzerinden liberal hoşgörüden bahsetmesi temelde liberal olmayan kültürel gruplar karşısında liberal devletin takınacağı tutum ile ilgilidir.

2.2.6. Liberal Olmayan Gruplar Konusu

Kymlicka'nın liberal olmayan gruplara yönelik tutumu iki temel soruyu ortaya çıkartmaktadır. Bunlardan birincisi liberal prensipler bağlamında azınlıkların ne tür haklar talep edeceği, ikincisi ise liberal olmayan gruplara liberal ilkelerin benimsetilip benimsetilmemesi durumudur. Kymlicka bu durumu kendi çabasının iki farklı aşaması olarak değerlendirmiştir. Düşünre göre kendisi ilk olarak azınlık haklarının liberal teorisini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu durumu açıklama şekli birinci sorunun cevabı niteliğindedir. Kymlicka'ya göre liberal azınlıklar teorisinin dayanacağı en temel ilke

otonomidir. Sonucu ise grup üyelerinin temelde özgürlük ve eşitlik gibi sivil haklarını kısıtlayan hiçbir durumun liberal ilkelerle örtüşmeyeceğidir (Kymlicka, 1995, s. 163-65). Kymlicka ikinci soruya cevap verirken, diğer ülkelerin liberal olmayan işleyişine müdahale ile ülke sınırları içinde yaşayan liberal olmayan gruplara müdahaleyi birbirinden ayırma gereği duymuştur. Örneğin, ona göre Almanya dışındaki liberaller Almanya'nın "misafir işçi" çocuklarının siyasal haklarını reddettiği için Almanya'yı vatandaşlık yasasını değiştirmeye zorlayamazlar (Kymlicka, 1995, s. 165).

Kymlicka'ya göre geçmişte olduğunun aksine bugün birçok liberal, başka ülkeleri liberalleştirme, onlara liberal prensipleri öğretme sürecinin meşruluğundan şüphe duymaktadır. 19. yüzyıldaki gibi kolonileştirmeye değil bu amacın eğitim, ikna ve ekonomik teşvik gibi yollarla gerçekleştirilebileceğine yönelik bir algı mevcuttur (Kymlicka, 1995, s. 166). Ancak, çağdaş liberaller, söz konusu ulusal azınlıklar olduğunda müdahale konusunda oldukça isteklidirler. Kymlicka'ya göre bu durum tutarsızdır. Başka ülkelere müdahale ile ulusal azınlıklara müdahale arasında bir fark yoktur. Çünkü hem dış ülkeler hem de ulusal azınlıklar özyönetim hakkı olan farklı siyasal topluluk durumundadırlar. Bu durumda bu grup ya da ülkelere yönelik herhangi bir müdahale bir tür paternalist kolonilicilik olacaktır (Kymlicka, 1995, s. 167). Dolayısıyla dışarıdan dayatılan liberal değerler hiçbir zaman için başarılı olmayacak, ilk fırsatta içeriden gelen başkaldırı ile ortadan kalkacaktır. Liberal ilkeler ancak ülke içi ya da grup içindeki kurumların içselleştirilmesiyle sürekli kılınabilir. Çok uluslu bir devletin çoğunluk ve azınlık unsurlarının barışçıl müzakerelerle uzlaşma sağlamaları gerekmektedir. Bu uzlaşma müdahalesizlik üzerinde olursa, liberal olmayan bir ulusal azınlığın eylem ve uygulamalarına liberallerin sadece seyirci kalması söz konusu olmayacaktır. Kymlicka'ya göre liberaller adaletsizliğe karşı koymak hak ve sorumluluğuna sahiptir. Böylelikle kültür içerisindeki liberal reformcular liberal ilkeleri geliştirmek ve benimsetmek için çaba harcamalıdır. Kültürün dışında olan liberaller ise kültürlerin liberalleşmesi için bu türden çabalara destek vermelidirler (Kymlicka, 1995, s. 167-68). Kymlicka bu durumu eski komünist ülkelerin Avrupa Konseyi'ne girmeleri ile liberal reformların Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya doğru yayılması ile örneklendirmiştir. Ona göre bir ülkenin Avrupa Konseyi'ne girmesi liberalleşme yönünde zorlayıcı olmayan güçlü bir teşviiktir (Kymlicka, 1995, s. 168). Liberal olmayan kültürlerin liberalleşmesi konusunda Kymlicka'nın son önerisi insan haklarını

koruma konusunda uluslararası mekanizmaların güçlendirilmesi olmuştur (Kymlicka, 1995, s. 169).

Kymlicka göçmen gruplar için müdahale konusunun tamamen farklı olduğunu ve onlara liberal prensiplerin benimsetilmesinin daha meşru olacağını iddia etmiştir. Düşünür etnik ya da dinsel gruplar için durumun daha karmaşık olduğunu, onların tarihselliği nedeniyle müdahalenin ya da prensipleri benimsetmenin daha zor olacağını savunmuştur. Etno-dinsel grupların geçmişte elde etmiş oldukları liberal olmayan haklarına göz yumulup yumulmayacağı Kymlicka tarafından karmaşık olarak adlandırılmış ve net bir sonuca bağlanmamıştır (Kymlicka, 1995, s. 170). Bu noktada Kymlicka liberal müdahale konusunda karmaşık bir tablo çizmiştir demek yanlış olmayacaktır.

2.3. KYMLICKA'YA YÖNELİK ELEŞTİRİLER VE ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK KURAMINI GELİŞTİRMESİ

Will Kymlicka 1995'de yayınlanan *Çokkültürlü Yurttaşlık* kitabında azınlık haklarının liberal teorisinin genel çerçevesini çizmeye çalışmıştır. Kymlicka kitabında iddia ettiği birtakım görüşler nedeniyle çoğunluğu liberal olan siyaset felsefecileri tarafından eleştirilmiş ve bu eleştirilere cevaben *Politics in the Vernacular* (2001) kitabında kuramını geliştirebilecek fikirlere yer vermiştir.

2.3.1. Eleştiriler ve Savunuları

Kymlicka'nın gönüllü göçmenler ve gönüllü olmayan azınlıklar ayrımını Joseph Carens (1997) ve Iris Marion Young (1997) eleştirmişlerdir. Göçmenler ve ulusal azınlıkların dışında kalanların ya da arada kalanların durumu ne olacak sorusunu sormuşlardır. Young, Kymlicka'nın ayrımının çok kategorik olduğunu iddia etmiştir. Young'a göre etno-kültürel gruplar Kymlicka'nın kategorilendirdiğinin aksine daha akışkan ve değişken gruplardır iddiasında bulunmuştur (Young, 1997, s. 50). Carens ve Young'ın bu iddiasına, başka bir ifade ile her grubun Kymlicka'nın kategorileştirdiği gibi ya göçmen ya da ulusal azınlık olmasının beklenemeyeceğine yönelik eleştirilerine cevap

olarak Kymlicka, bu konudaki eleştirilerin haklı ve doğru olduğunu kabul ettiğini yazmış ve bu kategorilere uymayan örneğin “çingeneler” gibi her yeri kendilerine vatan gören grupların çağdaş Avrupa siyaseti içerisinde önemli bir sorun olduğunu iddia etmiştir (Kymlicka, 2001, s. 56). Kymlicka teorisinin bu gruplar için çok az şey söylediğinin farkındadır ve kitabında zor durumlar ya da gri alanlar olarak adlandırdığı bu noktaları daha sonra geliştirmek üzere kasıtlı bir şekilde ucu açık bıraktığını belirtmiştir (Kymlicka, 2001, s. 56). Kymlicka, Carens ve Young’ın eleştirilerine olan bu cevabını, birçok batı demokrasisindeki etno-kültürel çoğulculuk türünün ya göçmen ya da ulusal azınlık olduğunu ve dolayısıyla kendi kategorisine uyduğunu belirterek sonlandırmıştır (Kymlicka, 2001, s. 57).

Kymlicka’nın *Çokkültürlü Yurttaşlık* kitabında bahsettiği azınlıkların liberal teorisine yönelik bir diğer eleştiri Bhikhu Parekh ve Rainer Forst tarafından yapılmıştır. Bu düşünürler, “Etno-kültürel ilişkilerde adaleti bize sağlayacak olanın liberal değerler olduğuna neden inanalım?” ve “Liberalizmin kendisi bizzat bir kültürel sonuç ya da bir grup kültürünün tarihsel gelişiminin sonucu olan kültürel bir ürün değil midir? Liberalizmi empoze etmek Hristiyanlığı empoze etmekten çok mu farklı bir durumdur?” sorularını sormuşlardır. (Forst, 1997; Parekh, 1997) Bu noktada düşünürlerin liberalizmin kendisini de bir kültür olarak gördükleri açıktır. Dolayısıyla, Kymlicka’nın yaklaşımının öngördüğü gibi liberalizmi kültürler ötesi tarafsız bir değer olarak görmek yanılığını (Mills, 2007) eleştirmişlerdir.

Kymlicka liberalizme olan bağlılığın grupları birçok grubun üzerinde uzlaşamayacağı taleplerde bulunurken onları sınırlandıracağını ileri sürmüştür. Kymlicka’ya göre liberalizm bireysel otonomiye dayandığı için azınlık haklarına yönelik liberal bir yaklaşımın etno-kültürel grup üyelerine geleneksel kültürel pratikleri sorgulama ve yeniden üretme imkânı verecektir. Kymlicka Parekh’in Batı’da azınlık grupların genelde liberal olmayan gruplar olduğu ve çokkültürcülüğün sorunsalının da bizzat bu konu olduğu iddiasına ve eleştirisine karşı çıkmıştır. Aksine, Batı’daki özellikle de Müslüman azınlıkların toplumun geneline ayak uydurma konusunda istekli olduklarını, onların toplumsal kültürleri ve anayasal prensiplerine eklemlenme konusunda istekli olduklarını sadece liberalizmin Hristiyanlığa olduğu kadar kendi dinlerine de uyumlu olmalarını istediklerini iddia etmiştir. Kymlicka bu konuda bir dip not düşerek liberal

olanla olmayanın sıkça karıştırıldığını, örneğin Fransa ve Müslümanlar konusunda başörtüsü yasağı ile ilgili olarak liberal olmayanın Müslüman azınlık değil, bizzat Fransız yetkililer olduğunu savunmuştur ve azınlık haklarının liberal teorisine olan ihtiyacı vurgulamıştır (Kymlicka, 2001, s. 60-62).

Çokkültürcülüğün toplumdaki birlik ve dayanışmayı bozacağına yönelik yaklaşımlar aynı zamanda çokkültürcülüğe yönelik en kapsamlı eleştirilerden biridir. Kymlicka'nın çok-kültürcülüğü liberalizmle barıştırma çabası kendisini liberalizmin temel gereklerinden birisi olduğu iddia edilen dayanışma (solidarite) üzerinde de düşünmek zorunda bırakmıştır. Kymlicka toplumu bir arada tutma konusunda artık farklı araçlara ihtiyaç duyulacağı ve onların üzerinde düşünülmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Kukatas (1993, s. 156) ve Kristeva'ya göre (1993, s. 07) eğer vatandaşlık farklılaştırılırsa (ayrıştırılırsa) ortak ya da genel bir yanı kalmamış olacaktır, bu durum toplumsal çeşitliliğin olduğu yerlerde birleşmeye değil ayrılmaya neden olacaktır, oysaki düşünürlere göre vatandaşlık, insanların farklılıklarını aşip ortak bir iyi üzerinde düşünmelerini gerektiren bir kavramdır. Bu eleştirilere karşın Will Kymlicka, demokrasi için sadece devletin temel kurumlarının değil, vatandaşların da bazı sivil değerlere saygı duyması gerekliliğini savunmuştur. Bu durumda demokrasi iki yönü olan ve olması gereken bir kavramdır. Bunlardan birincisi kurumlar, ikincisi ise vatandaşlardır. Vatandaşlar kendi gruplarında olmayanlara karşı hoşgörülü olmalı ve onlarla birlikte çalışabilmelidirler, kamu yararı için siyasal sürece katılma konusunda istekli olmalıdırlar, adalet duygusuna sahip ve kaynakların adil dağıtımını konusunda kararlı olmalıdırlar. Bu özelliklere sahip olmayan liberal bir toplumda başarılı olma ihtimali gittikçe azalacaktır (Kymlicka, 1995, s. 175). Bu noktada Kymlicka vatandaşların ortak bir çıkar çerçevesinde hareket etmeleri ve birbirlerine karşı hoşgörülü olmaları gerektiğini öne sürmektedir ancak birbirlerinden farklı hakları sahip olacağı öngörülen vatandaşların böyle davranmaları için nasıl bir gerekçeleri olacağı noktasını açıklığa kavuşturmamıştır.

2.3.2. Kymlicka'nın Çokkültürcülük Kuramını Geliştirmesi

Kymlicka azınlık haklarının liberal teorisinin genel hatlarını gruplara özgü haklar, toplumsal kültür, iç kısıtlama, dış koruma gibi kavramlar üzerinden çizmiştir. Ancak, Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımına yönelik eleştiriler “azınlık haklarının liberal teorisinin” daha somut temeller üzerine inşa edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu noktada Will Kymlicka kuramının geliştirilmeye açık olduğu savından hareketle çokkültürcülüğün aşamaları ve gruplara özgü vatandaşlık konularına yönelik açıklamalar ve sınıflandırmalar yapmıştır.

2.3.2.1. Çokkültürcülüğün Aşamaları

Will Kymlicka çokkültürcülüğün aşamaları başlığı altında komüniteryen anlamda çokkültürcülük, liberal anlamda çokkültürcülük ve ulus oluşturma sürecine bir yanıt olarak çokkültürcülük konularını ele almıştır. Düşünür çokkültürcülük konusunda bu türden bir sınıflandırma ile çokkültürcülüğün kuramsal temellerine yönelik bazı savları sürmeyi hedeflemiştir. Kymlicka'nın bu noktadaki en temel savı çokkültürcülüğün ancak liberal temeller üzerinden düşünülebileceği yönünde olmuştur.

2.3.2.1.1. Komüniteryen Anlamda Çokkültürcülük

Kymlicka bu ilk aşamanın 1989 öncesinde geçerli olan “liberaller” ve “komüniteryenler” arasındaki bireyci ve toplulukçu tartışması olduğunu savunmuştur. Tartışmanın gerçekten bireyci-toplulukçu çelişkisi bağlamında yaşanıp yaşanmadığı Kymlicka'nın sorguladığı bir durumdur. Ona göre, siyaset kuramcıları, bu pek de bilmedikleri konuyu daha önceki tartışma konularına benzer bir tartışma zeminine çekmişler ve çokkültürcülüğü bir “liberal” “komüniteryen” tartışması olarak değerlendirmişlerdir. Kymlicka, bu tartışmanın temel odak noktası olarak bireyci ve toplulukçu bakış açısına işaret edildiğini hatırlatmıştır. “Liberal bireyciler bireyin ahlak bakımından topluluktan önce geldiğini savunur: cemaat yalnızca kendini oluşturan bireylerin refahına katkıda bulunduğu için önemlidir. Bireyler kültürel pratiklerini sürdürüp sürdürmeme konusunda özgürdürler ve topluluğun müdahalesinden uzaktırlar”

(Kymlicka, 2004, s. 467). Toplulukçuların karşı olduğu şey ise, tam olarak “özerk birey” algısıdır. Onlara göre toplumsal rol ve ilişkilerinden bağımsız bir birey yoktur ve söz konusu bireyin çıkarı ile topluluğun çıkarı birebir örtüşmek zorunda değildir (Kymlicka, 2004, s. 467).

Kymlicka’ya göre birey ve grup konusundaki temelde hangisinin daha öncel olması gerektiği tartışması çokkültürcülük konusunun ilk tartışılmaya başlandığı temel nokta olmuştur.

2.3.2.1.2. Liberal Anlamda Çokkültürcülük

Kymlicka’ya göre çokkültürcülükle ilgili tartışmalar liberaller ile toplulukçular çatışması ekseninde değil, liberaller arasında liberalizmin anlamı üzerine olan tartışmalardır.

Bu tartışmalar temel liberal-demokratik görüş birliğini destekleyen, ama çok etnik ögeli toplumlarda bu ilkelerin nasıl yorumlanacağı üzerinde, özellikle de dil, milliyet ve etnik kimliklerin liberal demokratik toplumlar ve kurumlardaki rolü konusunda anlaşamayan bireyler ve gruplar arasında süregiden tartışmalardır. Azınlık hakları isteyen gruplar en azından dilleri, pratikleri ve kimliklerinin bireysel özerkliğe yüklenen önem de dâhil temel liberal-demokratik ilkelerle tutarlı olmakla kalmayıp, bu ilkelerin kendi dillerini pratiklerini ve kimliklerini korumalarını gerektirdiği yönünde kamusal bir tanınma ve destek beklemektedirler. (Kymlicka, 2004, s. 470)

Düşünüre göre, bu tartışmayı liberal yapan unsur Batı demokrasilerindeki etno-kültürel grupların liberal toplumdan korunmayı değil onun birer katılımcısı olmayı talep ettikleri gerçeğidir (Kymlicka, 2004, s. 469). Kymlicka buradan hareketle sorulabilecek temel soruların başında “gruplar zaten liberal ise üyeleri neden azınlık haklarına sahip olmayı istiyorlar? Neden geleneksel ortak yurttaşlık haklarıyla yetinmiyorlar?” (2004, s. 471) sorularının geldiğini öne sürmüş ve bu sorulara yanıt bulmaya çalışmıştır. Kymlicka’ya göre;

Genelde insanların yetiştirildikleri dil ve kültür, gönüllü bir seçimden çok kendilerinin seçmediği koşulların bir parçası olarak görülmelidir. Hatta kişinin dilini ve kültürünü kullanabilmesi, kimi zaman anlamlı seçimler yapmalarının bir ön koşulu olabilir. Kişinin dilini ve kültürünü terk etmesinin olanaksız olduğu açıktır ve genelde çok zor, çok pahalı bir süreçtir. Çoğunluk üyeleri benzer hiçbir özveride bulunmazken, azınlık üyelerinin bu bedeli ödemesini beklemek mantıksızdır. (2004, s. 472)

Bununla birlikte Kymlicka kimi azınlık haklarının yarattığı sorunları görmezden gelmemiştir. Ona göre bazı grupların çocuklara yönelik eğitim ya da sağlık hizmetlerini reddetmeleri ya da kadınları ikinci sınıf olarak görmeleri bireysel özerkliği doğrudan tehlikeye atan durumlardır. Bu noktada Kymlicka “kötü” azınlık hakları ile “iyi” azınlık hakları şeklinde bir ayrıma gitmiştir. Bireysel hakları destekleyen azınlık haklarını “iyi”, bireysel hakları kısıtlayan azınlık haklarını ise “kötü” olarak nitelendirmiştir (2004, s. 473).

Kymlicka bu çelişkiyi çözmeye yönelik olarak daha önce *Çokkültürlü Yurttaşlık* kitabında sınırlarını çizmiş olduğu “iç kısıtlamalar” ve “dışa yönelik korumalar” ayrımını yinelemiştir. İç kısıtlamalar grup içi ilişkiler; dışa yönelik korumalar ise gruplararası ilişkilerle ilgilidir. Kymlicka grup içinde bireylerin özgürlüklerinin korunduğu ve gruplar arasında eşitlik olduğu sürece azınlık haklarının liberal ilkelerle tutarlı olduğunu iddia etmiştir (2004, s. 475).

Kymlicka tartışmayı iç kısıtlama ve dışa yönelik koruma ilişkisi çerçevesinde liberalizm ile bağdaştırmıştır. Ona göre çokkültürcülük gerçek anlamı ile liberal bir konudur:

Çokkültürcülük, sorunu liberal kuram içinde bir soru olarak biçimlendirilmiştir ve amaç da azınlık gruplarının bazı (hepsi değil) istemlerinin liberal değerleri güçlendireceğini göstermektir. Benim düşünceme göre bu ikinci aşama gerçek bir ilerlemeyi yansıtır. Artık etno-kültürel grupların hak istemlerinin daha doğru tanımlarına sahibiz ve bu istemlerin gündeme getirdiği kuralcı sorunlara ilişkin daha geçerli bir kavrayışa ulaşmış durumdayız. (2004, s. 477)

Buradan hareketle varılacak olan bir sonraki tartışma konusu liberal devletler ve ulus oluşturma sürecinde çokkültürcülüktür.

2.3.2.1.3. Ulus Oluşturma Sürecine Bir Yanıt Olarak Çokkültürcülük

Kymlicka’ya göre, bütün liberal devletler sınırları içerisinde tek bir toplumsal kültürü yaymaya çalışmışlardır. Kymlicka bu durumun sadece kültürel emperyalizm ya da etnik merkezilik ile açıklanmasını uygun bulmamış ve bu tarz bir tek-kültürcülüğün fırsat eşitliği, dayanışma, güven, müzakereci demokrasi gibi birçok önemli amacı olduğunu

belirtmiştir²⁵. Dolayısıyla Kymlicka'ya göre devletler ortak dil ve kurumlar üzerinden ulus oluşturma sürecine girmişlerdir. Düşünür bu süreçte liberallerin dayanak noktası olan iyi ihmalcilik ilkesinden vazgeçerek ulus oluşturma'nın temel amacı ile çelişmeyen yeni bir model üzerinde düşünülmesi gerektiğini savunmuştur (Kymlicka, 2002, s. 482-483). Kymlicka'nın buradan hareketle varmaya çalıştığı noktanın ulus oluşturma'nın fırsat eşitliği, dayanışma ve vatandaşlar arası güven tahsis etme gibi temel idealiyle çelişmeyen liberal bir çokkültürcülük modeli düşünmek olduğu sonucuna varmak mümkündür.

2.3.2.2. Gruplara Özgü Vatandaşlığın Beş Modeli

Kymlicka (2002; 2004) ulus oluşturma sürecinde azınlığın üyelerinin kaçınılmaz olarak dezavantajlı olduklarını düşünmüştür. Düşünür, azınlık üyelerinin bu durum dolayısıyla bir seçim yapmak durumunda kaldıklarını iddia etmiştir. Eğer gruplar, kurumları başka bir dilde işleyen bir devlette yaşıyorlarsa söz konusu akademik, siyasi ve ekonomik kurumlardan dışlanma tehlikesi ile karşı karşıya oldukları tartışmasız bir gerçektir. Bu durumda Kymlicka söz konusu azınlık gruplarının önlerinde dört farklı seçeneğin olduğunu yazmıştır:

- i) Özellikle yakınlarında onları kabul edecek refah içinde ve dost bir devlet varsa kitlesel olarak göç etmelidirler. Batı'nın yakın tarihinde bu çok az söz konusu olmuş, ancak kısa süre önce Doğu Avrupa'da yaşanmıştır. (Örneğin etnik Almanların Kazakistan'dan Rusya'ya göçü ya da Yahudilerin Rusya'dan İsrail'e göçü...)
- ii) Daha iyi ya da adil koşullar öne sürerek çoğunluğun kültürüne entegre olmayı kabul edebilirler.
- iii) Kendi toplumsal kültürlerini korumaları için gerekli olan özyönetim hakları ve yetkilerini; başka deyişle kendi ekonomik, siyasi ve eğitsel kurumlarını kurmayı isteyebilirler.
- iv) Kalıcı olarak marjinalleşmeyi kabul edip toplumun kıyısında tek başlarına bırakılmayı isteyebilirler. (Kymlicka, 2004, s. 484)

²⁵Kymlicka bu ilkeleri aynı zamanda ulus devletin erdemleri olarak gördüğünü ima etmiştir. Öyle ki her ne kadar çokkültürcülük ulus devlete bir tür karşı çıkış olarak algılansa da Kymlicka'ya göre liberal çokkültürcü bir yapının bu erdemlerle çelişmemesi gerekmektedir (Kymlicka, 2002).

Düşünür bugün batılı demokrasilerdeki etno-kültürel grupların bu seçeneklerden yola çıkarak ya çağdaş dünyaya katılım çabası çerçevesinde entegre olmak ya da kendi kurumlarını yaşatabilecekleri ölçüde özyönetim hakkına sahip olmak üzere iki seçenekleri olduğunu belirtmiştir. Etno-kültürel grupları tanımlarken ise yine Batılı demokrasilerden yola çıktığını iddia ederek ulusal azınlıklar, göçmenler, tecrit edici etno-dinsel gruplar, metikler ve Afrikalı-Amerikalılar olmak üzere beş farklı modelden bahsetmiştir.

2.3.2.2.1. Ulusal Azınlıklar

Kymlicka ulusal azınlıklar olarak daha büyük bir toplumun parçası olmadan önce kendi toplumsal kültürleri olan ve onun içerisinde işleyen bir toplumsal yapıları olan gruplardan bahsetmiştir. Bu grupları ise ülke içi azınlıklar ve yerli halklar olmak üzere iki farklı gruba ayırarak incelemiştir. Ulus-altı azınlıklar çoğunluğunu kendilerinin oluşturduğu bir devlete sahip olmayan, geçmişte bir ya da daha fazla devletleri olmuş ya da sürekli devlet kurmaya çalışmış uluslardır. Düşünürü göre burada söz konusu olan başka uluslarla aynı devleti paylaşmalarının işgal, ilhak ya da gönüllü birleşme gibi çeşitli nedenleri olan uluslardır (Kymlicka, 2004, s. 486).

Yerli halklar ise geleneksel olarak eskiden beri yaşayageldikleri toprakları zorla ya da çeşitli anlaşmalarla ele geçirilen ve başka uluslar tarafından yönetilen bir devletin unsuru haline gelen halklardır (Kymlicka, 2004, s. 480). Kymlicka ulus-altı azınlıklar ile yerel haklar arasındaki ayrıma üç farklı unsur daha eklemiştir. Ona göre ulus-altı azınlıklar toplumda çoğunluğun sahip olduğu statünün aynısına sahip olmayı isterken yerli halklar çağdaş dünyaya kendi tarzlarında katılabilecekleri kurumlara sahip olmayı ve bu bağlamda kendilerine saygı gösterilmesini isterler. Yine ulus-altı azınlıklar devletin var olma ve ayakta kalma savaşında ona paralel hareket ederken, yerli halklar daha izole bir şekilde modern öncesi bir yaşam sürmüşlerdir. Benzer bir şekilde ulus-altı azınlıklar kendi devletlerini kurmak istemişler ancak yerli halklar Batılı anlamda bir devlet sisteminin dışında oldukları için böyle bir istekleri olmamıştır. Kymlicka ulus-altı azınlıkları Katalanlar, Basklar, Flamanlar, İskoçlar, Galler, Korsikalılar, Porto Rikolular

ve Quebec'li olarak örneklendirmiştir. Samiler, İnuitler ve Amerikan Yerlilerini ise yerli halklara örnek göstermiştir (Kymlicka, 2004, s. 486).

Will Kymlicka ulusal azınlıkların özyönetim isteklerini dile getirmek için milliyetçiliğin dilini kullandıklarını savunmuştur. Düşününürün bir başka tespiti, milliyetçilik tam bağımsızlığı gerektirse de söz konusu azınlıkların çeşitli nedenlerle federalizme de razı geldikleri ve bu nedenle federalizme yönelik gittikçe artan bir ilginin olduğu yönündedir. Kymlicka'ya göre bu ilgi azınlık milliyetçiliği halini almıştır (Kymlicka, 2004, s. 487-88).

Diğer taraftan Kymlicka, liberal demokrasilerde azınlık milliyetçiliğine karşı bir tavır değişikliği olduğunu iddia etmiştir. Tarihte farklılıkları kaba kuvvete başvurarak ortadan kaldırmaya çalışan liberal demokrasilerin bugün duruma daha ılımlı bakmak zorunda olduklarını savunmuştur. Örneğin, geçmişte Fransa, Bask ve Breton dilinde eğitim verilmesini ve yayın yapılmasını yasaklamış, Britanyalılar Kanada'da Quebec'liye Fransızca konuşma ve kurumlarını kurma konusunda yasaklar getirmiş, eyaletlerde çoğunluk olamayacakları şekilde sınırları yeniden çizmiş, ABD 1848 Meksika savaşıdan sonra elde ettiği topraklarda yaşayan ve İspanyolca konuşan halkların kurumlarını ortadan kaldırmış ve oy kullanabilmeleri için İngilizce okuryazarlık sınavlarını geçmiş olmaları zorunluluğunu getirmiştir.²⁶ Yine buldukları bölgelerde çoğunluk olmamaları için buralara göçü teşvik etmiştir. Bugün ise Kymlicka'ya göre asimilasyon ya da kimlik unutturma çabalarından sonra söz konusu gruplar hala özyönetim isteklerini sürdürmektedirler. Çünkü ona göre devlet, azınlıkların bu istekleri ile çatıştığı sürece ayrılık tehdidi artacaktır. Batılı demokrasilerin deneyimlerinden çıkarılacak sonuç, ulusal azınlıkların bağlılığını sağlamanın en iyi yolunun onların ayrı birer millet olma duygusuna saldırmak değil bunu kabul etmektir (Kymlicka, 2002, s. 88-89).

Kymlicka ulusal azınlıkların toplumsal kültüre sahip olmaları nedeniyle çoğunluk için geçerli olan tüm hakların onlar için de geçerli olması gerektiğini savunmuştur. Maruz kalacakları kısıtlamalar da yine çoğunluğun maruz kalacağı aynı liberal kısıtlamalar olmalıdır (Kymlicka, 2004, s. 490). Kymlicka daha sonra 2007'de yayınladığı

²⁶Bu sınıflarda beyazların kendilerinin dahi geçer not alamayacağına yönelik bir kanı mevcuttur (Roark, 1998).

Çokkültürlü Odiseler’ kitabında yerli halklar ve ulus-altı azınlıklar için farklı bir çözüm listesine yer vermiştir. Kymlicka’nın yerli halklar için öngördüğü çözümler şunlardır:

- i. Toprak haklarının tanınması,
- ii. Özyönetim hakkının tanınması,
- iii. Tarihi anlaşmaların devam ettirilmesi ve/veya yenilerinin imzalanması,
- iv. (Dil – avlanma/balıkçılık gibi) kültürel hakların tanınması²⁷,
- v. Geleneksel hukukun tanınması,
- vi. Merkezi devlette temsil garantisi,
- vii. Yerli halkların ayrıkçı durumuna yönelik anayasal ya da yasal olumlama,
- viii. Uluslararası tanınma,
- ix. Yerli topluluk üyelerine yönelik pozitif ayrımcılık. (Kymlicka, 2007, s. 67)

Kymlicka ulus-altı azınlıklar için uygun gördüğü çözümleri altı madde halinde sıralamıştır:

- i. Federal ya da yarı-federal otonomi,
- ii. Resmi dil statüsü, bölgesel ya da ulusal olmak üzere,
- iii. Anayasa mahkemelerinde ya da merkezi devlette temsil garantisi,
- iv. Azınlık dilindeki üniversiteler/okullar ya da medya kuruluşları için kamu fonu,
- v. Çokkültürcülüğün anayasal ya da parlamenter kabulü ve onayı,
- vi. Uluslararası kişilik (uluslararası anlaşmalar imzalamak, kendi olimpiik takımına sahip olmak gibi). (Kymlicka, 2007, s. 71)

²⁷Will Kymlicka (2014) avlanma hakkı ile bağlantılı olarak hayvan haklarından bahsetmiştir. Hayvan haklarının feminist, çokkültürcü ve post-kolonyal eleştirilerin doğrudan bir sonucu olduğunu iddia etmiştir. İnsanı merkeze alan yaklaşımları eleştirerek semavi dinlerde bulunan hayvanların insanlar için yaratılmış oldukları yaklaşımının hayvan hakları ihlallerinin temel nedenlerinden birisi olduğunu iddia etmiştir. Müslüman ve Yahudilerin kurban kesmeleri, yerlilerin avcılık yapmaları ve Koreli-Amerikalılar’ın köpek eti yemelerini bu bağlamda ele almıştır. Düşünre göre hayvan haklarını çiğneyen benzer birçok azınlık hakkı saymak mümkündür. Buradan hareketle Kymlicka, hayvan hakları ile barışık bir çokkültürcülük öngörerek çokkültürcü bir “zoopolis” (Donaldson ve Kymlicka, 2011; Kymlicka, 2014) idealinden bahsetmiştir.

2.3.2.2.2. Göçmenler

Kymlicka göçmenleri anavatanlarından ayrılarak başka bir toplumda yaşamaya karar vermiş gruplar olarak değerlendirmektedir. Kymlicka'ya göre göç etme kararının bireysel ya da ailenin tamamı tarafından alınmış olması, nedenlerinin ise ekonomik ya da siyasi olması mümkündür. Göç edilen yeni toplumda söz konusu grupların daha içe kapanık bir şekilde örgütlenmeleri ise karşılaşılan en yaygın durumdur (2004, s. 461).

Will Kymlicka tüm bunların ötesinde göçmenleri vatandaşlık hakkına sahip olanlar ve olmayanlar olmak üzere iki ayrı grupta incelemiştir. Kymlicka'ya göre çokkültürcülük literatüründe yaşanan karmaşanın önemli nedenlerinden birisi bu iki grup arasındaki ayrımın göz ardı edilmesidir. Kymlicka vatandaşlık hakkına sahip olan grupları göçmen, vatandaşlık hakkına sahip olmayan grupları ise metik olarak adlandırmayı tercih etmiştir.

Düşünürü göre, göçmenler kendi toplumsal kültürlerini yaşatamayacak kadar küçük ve dağınık oldukları için ulusal azınlıkların aksine ulus oluşturma sürecine girmemişlerdir. Göç edilen ülkede var olan çoğunluk kültürüne entegre olmayı kabul etme eğilimindedirler. O ülkenin resmi dilini öğrenmeye ya da çocuklarına onu öğretmeye karşı çıkmamışlardır. Siyasi olarak da göç ettikleri ülkelerde muhalif olma durumları çok az rastlanan bir durumdur. Dolayısıyla göçmenler entegrasyona direnmemişler ancak entegrasyon sürecine yönelik bir takım karşı çıkışları olmuştur. Kymlicka'ya göre göçmenler daha çokkültürcü bir entegrasyon talep etmektedirler. Göçmenlerin talepleri ile ilgili Kymlicka şu eklemede bulunmuştur:

Göçmenler beslenme, kıyafet, dinlence ve dinle ilgili kimi eski geleneklerini sürdürmekte ya da bu pratikleri korumak için dernekleşmekte özgür olmaları gerektiğinde ısrar ederler. Bunun vatanseverlik dışı ya da 'Amerikan karşıtı' olarak görülmemesi gerekir. Ayrıca toplumun kurumları, bu etnik kimlikleri daha fazla tanıyacak ve onlarla uzlaşacak biçimde değiştirilmelidir. Başka deyişle okullar ve diğer kamu kurumları bu göçmen grupların dini bayramları, kıyafet ve beslenme kısıtlamaları vb. ile uzlaşacak biçimde değişmelidir. (Kymlicka, 2004, s. 492)

Kymlicka 1960'lara kadar liberal sistemlerin bu türden talepleri karşılama konusunda direndikleri tespitinde bulunmuştur. Kamusal alanda göçmenlerin etnik herhangi bir öğeyi taşımaları, vatan hainliği olarak görünüyordu ki bu durum Kymlicka'ya göre hiç şüphesiz asimilasyoncu politikaların sonucu idi. Kymlicka bu politikaların göçmenlere "adaletsiz yükler" dağıttığını savunmuştur (2004, s. 493). Dolayısıyla bütünleşmenin bir

gecede gerçekleşmeyen aksine uzun zamana yayılması gereken bir süreç olduğunun farkına varılması, bu süreçte anadilde hizmet gibi birtakım imkânlar sunulması ve göçmenlerin kültürel pratiklerine ve kimliklerine hoşgörü ile yaklaşılması gerektiğinden bahsetmiştir. Ayrıca düşünürü göre, kurumlar ve kıyafet yönetmelikleri, okul müfredatları, resmi tatiller gibi uygulamalar belli bir grubu dezavantajlı hale getirmeyecek şekilde ayarlanmalı ve bu doğrultuda yeniden gözden geçirilmelidir. Söz konusu müfredatlarda göçmenlerin dünya ya da ülke kültürüne katkılarına da değinilmelidir (Kymlicka, 2004, s. 494). Kymlicka daha sonra göçmenlerle ilgili liberal bir devletin yapması gerekenleri maddeler halinde sıralamıştır;

- i) Yerel ve ulusal düzeyde çokkültürcülüğün yasal, anayasal ve parlamenter kabulü,
- ii) Çokkültürcü okul müfredatlarının oluşturulması,
- iii) Medyada etnik temsil,
- iv) Kılıf kıyafet yönetmeliklerinden ya da Pazar günleri çalışmama uygulamasından muaf olmak,
- v) Çifte vatandaşlık hakkına sahip olmak,
- vi) Etnik grup örgütlerini kültürel aktiviteler konusunda ekonomik olarak desteklemek,
- vii) Çift dilli eğitimin finanse edilmesi,
- viii) Dezavantajlı göçmen gruplara yönelik pozitif ayrımcılık. (Kymlicka, 2007, s. 74-75)

2.3.2.2.3. Etno-Dinsel Gruplar

Kymlicka bu grup içerisinde kendisini gönüllü olarak toplumdaki geri çeken, marjinalleşen, siyasete ve sivil topluma katılma talebi olmayan, genelde dini görüşleri toplumun geri kalanı ile uyuşmayan ve muhtemelen inançları yüzünden yargılanmaktan çekinen “Hutteritler, Amishler, ya da Hasidik Yahudiler” gibi grupları ele almıştır. Söz konusu gruplar için yozlaşmış olduklarını düşündükleri toplumdaki ve kurumlarından uzaklaşmak sorunun aksine bir tür kurtuluş yoludur. Bu tarz gruplar askerlik yapmamak, çocukların zorunlu eğitime tabi olmaması gibi taleplerde bulunurlar. Kymlicka bu grupların çağdaş toplumsal kültürle olan çatışmaları nedeni ile ulusal azınlıklar ve göçmen gruplardan ayrı tutulmaları gerektiğini savunmuştur. Bugünkü tanınma durumlarının gerekçesini Kymlicka şu şekilde ifade etmiştir:

Tarihsel olarak bu grupların isteklerinin kabul edilmesi, örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, göç ettikleri tarihlerde toprağı işleyecek göçmenlere ihtiyaç duyulması nedeniyle olmuştur. Bugün gelen tecrit edici etno-kültürel gruplara muhtemelen aynı ülkeler, aynı hakları tanımayacaklardır. (Kymlicka, 2004, s. 496)

Kymlicka'ya göre bu grupların marjinalleşmesinin liberal toplumun yapısına uyup uymadığı tartışma konusudur. Çünkü bu gruplarda vatandaşlık yükümlülükleri ve bireysel özgürlük söz konusu değildir. Kymlicka'ya göre diğer taraftan bu gruplar kendi görüşlerini dış dünyaya dayatmadıkları, üyelerinin gruptan çıkma haklarının olduğu ve üyelerine ciddi anlamda zarar vermedikleri sürece (çocuk istismarı gibi) toplanma ve vicdan özgürlüğü bağlamında değerlendirilmeleri mümkündür (Kymlicka, 2004, s. 496-497).

2.3.2.2.4. Metikler

Will Kymlicka metik kavramını belirli göç politikaları sonucunda değil de çoğunlukla kaçak yollardan bir ülkeye giren ya da vize süreleri dolmasına karşın geri dönmeyen gruplardan bahsetmek için kullanmıştır. Kymlicka bu grupları Kalifornia'daki Meksikalılar, İtalya'daki Kuzey Afrikalılar ya da Almanya'ya 'misafir işçi' olarak giden Türkler ile örneklendirmiştir:

Bu insanlar ülkeye geldiklerinde geleceğin yurttaşları ya da uzun vadeli yerleşimciler olarak dahi görülmezler. Hatta oturma izni almaları ya da yurttaş olmaları söz konusu olacaksa gelmelerine izin bile verilmez. Ancak resmi kurallara karşın az çok kalıcı oldukları ülkeye yerleşmişlerdir. Çoğu, prensipte ve bir ölçüde pratikte de, resmi makamlar tarafından saptandıklarında ya da bir suç işlediklerinde sınır dışı edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar. (Kymlicka, 2004, s. 497)

Kymlicka metiklerin temel talebinin vatandaşlık hakkı elde etmek olduğunu belirtmiştir. Liberal ülkelerin bu talebe olumsuz karşılık verdiklerini ve bunu yaparken gerekçelerinin metiklerin söz konusu ülkeye girmek için yasaları çiğnemiş oldukları ya da vatandaşları oldukları ülkelere dönme konusunda verdikleri sözü tutmadıkları olduğunu savunmuştur. Göçmen olmayan ülkelerin bu durumlarda vatandaşlık hakkı vermek ya da entegre etmek değil onları sınır dışı etmek ya da gönüllü dönüşlerini teşvik etmek yönünde olmuştur. Kymlicka bu durumu Almanya'daki Türk çocuklarının eğitimi konusu ile örneklendirmiştir.

1980'lere kadar Alman hükümeti Türk çocuklarını Alman sınıflarının dışında tutuyor, Türk çocuklar için Türkiye'den gelen öğretmenlerin ders verdiği, çocukları Türkiye'deki hayata hazırlamaya yönelik bir müfredatın okutulduğu sınıflar açılıyordu. Buna çokkültürcülük deniyordu... Bu, çocukların gerçekten buraya ait olmadıklarını, onların asıl yurtlarının Türkiye olduğunu söylemenin, onların yurttaş değil yabancı olduklarını onaylamanın bir yolu. (Kymlicka, 2004, s. 499)

Ancak bu durum Kymlicka'ya göre kabul edilemez bir durumdur. Hem yaşadıkları ülkenin dışında başka bir ülke görmemiş olan yeni nesiller için sınır dışı edilmek, hem de geride kalanlar için marjinal ırkçı bir alt sınıf yaratma tehlikesi söz konusudur. Ayrıca bu durum ahlaki olarak da kabul edilemez ölçüdedir. Düşünüre göre metikler, vatandaşlık hakları olmasa da toplumun üyeleridirler.

2.3.2.2.5. Afrikalı – Amerikalılar

Kymlicka'nın ayrı bir kategori olarak ele alması gerektiğini düşündüğü son bir grup 17. ve 19.yy'ler arasında Amerika'ya getirilmiş olan siyahlardır. Kymlicka, Afrikalı Amerikalıların, Amerikan ulus oluşturma sürecinde hep var olmuş olan, metiklerin aksine, geri dönmeleri gereken başka bir vatanlarının olmadığını vurgulamıştır. Afrikalı Amerikalılar kölelik deneyimi içerisinde ulussuzlaştırılmışlardır. Başka bir ulusun üyeleri olarak görülmedikleri gibi Amerikan ulusunun üyeleri olmaları da engellenmiştir. Kendi dilleri ve Amerika'da üzerinde yaşadıkları ortak bir yurtları olmadığından ulusal azınlık olarak değerlendirilmeleri de mümkün değildir. Kendi dillerini koruyamamalarının nedeni Amerika'ya getirildiklerinden sonra birbirlerinden ayrılmış olmalarıdır. Yüzyıllarca süren köleliğin mirası olarak Amerika'ya çok sonraları gelen beyaz olmayanlar, "Asyalı-Amerikalılar bile bütünleşebilirken" (Kymlicka, 2004, s. 502) Afrikalı-Amerikalılar toplumun geneli ile bütünleşememiş ve sosyo-ekonomik merdivenin en alt basamağında yer almışlardır (Kymlicka, 2004, s. 502).

Bu özellikleri nedeni ile Kymlicka, Afrikalı-Amerikalıları diğer gruplardan farklı olarak değerlendirmiş ve onların sahip olması gereken hakların diğer etno-kültürel gruplardan farklı olması gerektiğini savunmuştur. Afrikalı-Amerikalılar için geçmişteki adaletsizliklerin zararının ödenmesi, bütünleşme için pozitif ayrımcılık, siyasi temsil garantisi, onlar çoğunlukta olacak şekilde seçim bölgelerini yeniden düzenleme,

siyahların kendi kurumlarını kurmalarına destek verilmesi gibi çözümler ortaya koymuştur (Kymlicka, 2004, s. 501-5033).

Will Kymlicka çokkültürcülüğün beş modeli olarak sıraladığı ulusal azınlıklar, göçmenler, etno-dinsel gruplar, metikler ve Afrikalı- Amerikalılar için farklı vatandaşlık hakları tanımlamıştır. Bu farklılığın ve çoğunluğun ulus oluşturmasının meşruiyet koşulları olarak ise üç temel unsur belirlemiştir:

- i) Metikler ya da ırkçı kast grupları gibi uzun süredir yerleşik olan hiçbir grup, ulusa üyelikten kalıcı olarak dışlanmaz. Ülkede yaşayan herkes yurttaşlık kazanabilmeli, eğer istiyorsa ulusun eşit bir üyesi durumuna gelebilmelidir.
- ii) Göçmenler ve başka etno-kültürel gruplar, ulusla bütünleşme baskısına uğruyorsa, ulusun bir üyesi olmak için gerekli sosyo-kültürel bütünleşme, belli görenekler, dini inançlar ya da yaşam biçimlerinin benimsenmesini değil de, kurumsal ve dilsel bütünleşmeyi içeren “ince” bir biçimde algılanmalıdır. Ortak bir dilde işleyen ortak kurumlara katılım, hem kamusal hem özel hayatta bireysel ve kolektif farklılıkların anlatımına çok geniş bir yer bırakmalı; kamusal kurumlar etno-kültürel azınlıkların kimlikleri ve pratiklerini kabul edecek yolda değiştirilmelidir. Bir başka deyişle ulusal kimlik ve ulusal bütünleşme kavrayışı, çoğulcu ve hoşgörülü bir yaklaşım olmalıdır.
- iii) Ulusal azınlıklara kendi ulus oluşturma süreçlerine girişim izni verilir; kendilerini ayrı toplumsal kültürler olarak kurmaları sağlanır. (Kymlicka, 2004, s. 505)

Tüm bu bilgilerden hareketle Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımını gruplara özgü haklar, toplumsal kültür, iç kısıtlama, dışa yönelik koruma ve gruplara özgü vatandaşlık konularına odaklandığını görmemiz mümkündür. Liberalizm bağlamındaki tartışmalar ve Kymlicka'ya yönelik eleştiriler düşünürün kuramının söz konusu odak noktalarını oluşturmuş ve geliştirmiştir. Sonuç olarak, Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı çelişkileri ve çıkmazları olan, liberal yanı ağır basan bir yaklaşım olarak evrilmiştir iddiasında bulunmak yanlış olmayacaktır.

3. BÖLÜM

WILL KYMLICKA’NIN ÇOKKÜLTÜRCÜLÜK YAKLAŞIMININ ELEŞTİRİSİ

Bu bölümün temel amacı Will Kymlicka’nın çokkültürcülük yaklaşımının “azınlık haklarının liberal teorisi” iddiası kapsamında liberalizm ve çokkültürcülük ile olan çelişmesini ortaya koymak ve Kymlicka’nın bu iki farklı yaklaşım bağlamında ileri sürdüğü kuramının siyasi sınırlılıklarını belirlemektir. Bu amaç kapsamında İkinci Bölüm’de belirtilmiş olan gruplara özgü vatandaşlık, gruplara özgü haklar, kültürel gruplara müdahale ve toplumsal kültür konuları temel çıkış noktaları olarak belirlenmiştir. Bu konular Kymlicka’nın çokkültürcülük kuramının hem en temel hem de özgün noktalarını teşkil etmektedirler.

3.1. GRUPLARA ÖZGÜ VATANDAŞLIK VE ELEŞTİRİSİ

Kymlicka klasik bağlamda, haklar temelinde vatandaşlık yaklaşımının günümüzün kültürel farklılıkları barındıran toplumlarında özellikle de Soğuk Savaş sonrası dönemde bir çözüm olarak görülemeyeceğini iddia etmiştir. Soğuk Savaş döneminde komünizm korkusu ile birçok ekonomik alt sınıf, Batılı demokrasilerde topluma entegre edilebilmiş olsa da Kymlicka’ya göre refah devleti politikaları kültürel grupları marjinal olmaktan kurtaramamıştır. Bu noktada Kymlicka’nın tespit ettiği sorun kültürel farklılıklara kör, herkes için geçerli sayılan tek bir vatandaşlık tanımının yapılması olmuştur.

Bu iddiası sonucunda Kymlicka, beş farklı vatandaşlık tanımı yapmıştır. Bunlar sırasıyla ulusal azınlıklar; ulus-altı azınlıklar (devletsiz milletler) ve yerli halklar, göçmen gruplar ve metikler; vatandaşlık hakkına sahip olanlar ve vatandaşlık hakkına sahip olmayanlar, dinsel gruplar; ayrılıkçı olanlar (toplumsal izolasyon talebi olanlar) ve ayrılıkçı olmayanlar, hiçbir grup altında değerlendirilemeyecek olanlardır (Afro-Amerikanlar ya da Romenler) (Kymlicka ve Norman, 2000; Kymlicka 2002; Kymlicka 2004).

Kymlicka bu ayrımı yaparken amacının eşitlikten kaynaklanan eşitsizliği ortadan kaldırmak olduğunu iddia etmiştir (Kymlicka ve Norman, 2000). Birbirlerinden çok farklı kültürel geçmişe ve kimliğe sahip olan insanların birbirleriyle olan farklılıkları görmezden gelinerek herkes için geçerli ortak haklar temelinde tek bir vatandaşlık tanımına sığdırılmaları Kymlicka'ya göre sorunlu bir durumdur. Diğer taraftan Kymlicka'nın bu iddiası ile çok temel bir liberal ilke ile ters düştüğü de açıkça görülmektedir. Kymlicka vatandaşlık temelinde her bireyin eşit olduğu ilkesinden uzaklaşarak vatandaşlığı bireysel temelde değil grup temelinde bir hak olarak değerlendirmiştir.

Liberal bir düşünür olan John Rawls “adil bir toplumda bizim öz-saygımız, bir kültürel topluluğun üyesi olarak değil, eşit birer vatandaş olarak tanınmamız ile garanti altına alınmıştır” (Rawls, 1971, s. 544-5) ifadesi ile birey olarak vatandaşlığa vurgu yapmıştır. Rawls liberal bireycilik ve vatandaşlık temelinde eşitlik insanları kültürel toplulukları ile olan ilişkilerini göz ardı etmek zorundadır fikrine katılan liberal düşünürlerdendir. Dolayısıyla bu yaklaşım Kymlicka'nın liberal ve çokkültürcü olduğunu iddia ettiği gruplara özgü vatandaşlık tanımı ile çelişecektir. Kymlicka (1989) liberal çevrelerden aldığı eleştiriler bağlamında kendisini savunurken söz konusu algının II. Dünya Savaşı sonrası bir yaklaşımın sonucu olduğunu iddia etmiş ve liberalizmin kökenlerine bakıldığında salt bireycilik değil, bireyin toplumsallığına yapılan vurgu ile de karşılaşılacağını iddia etmiştir. Ona göre Mill, ulusal hislere vurgu yapmış ve ulusal tarih ve topluluk onuru gibi unsurlara önem vermişti (Kymlicka, 1989, s. 207). Kymlicka bu ve benzeri örneklemelerle liberalizmin çağdaş olmayan düşünürlerinin topluluk vurgusu yaptığı üzerinden ‘azınlık haklarının liberal teorisine’ liberalizm içerisinde meşruiyet temelleri bulmaya çalışmıştır. Ancak bu noktada Kymlicka'nın kaçınılmaz bir karşılaştırılmazlık hatasına düştüğü görülmektedir. Düşünürün bu noktadaki hatası ulusallık ile bugün tartışılan kültürel çeşitliliğin birbirlerinden oldukça farklı olduğunu göz ardı etmesi olmuştur. Kymlicka'nın toplumsallık olarak yorumladığı liberal ifadelerin bugünün çokkültürcülüğünün öngördüğü şekilde bir toplumsallık anlamı bulunmamaktadır. Bugün çokkültürcülüğün tartışılmasına neden olan şey, toplumların kültürel çeşitlilik ve talepleri gibi bir durumla karşı karşıya olmalarıdır. Dolayısıyla 19. yy'de yapılan bir toplumsallık yorumunun bugünün çokkültürcülüğüne dair bir işaret olarak yorumlanması çok doğru olmayacaktır.

Benzer bir şekilde, Kymlicka'nın ulusaltı azınlıklar için bir hak olarak listelediği "azınlık dilindeki üniversiteler/okullar ya da medya kuruluşları için kamu fonu" ya da göçmenler için yine bir vatandaşlık hakkı olarak saydığı "etnik grup örgütlerini kültürel aktiviteler konusunda ekonomik olarak desteklemek ve çift dilli eğitimin finanse edilmesi" hakları liberal devletin tarafsızlığı ilkesi ile çelişmektedir. Bununla birlikte, Kymlicka gruplara özgü vatandaşlık tanımı yaparken vatandaşlığı tüm gruplar için erişebilir kılmamıştır. Bu durumda gruplara özgü vatandaşlığın kendisinin iddia ettiği gibi haklar temelindeki vatandaşlık anlayışının yaratmış olduğu eşitsizliği çözeceğine yönelik bir kaniya ulaşmak mümkün görünmemektedir. Bu durum Kymlicka'nın gruplara özgü vatandaşlık tanımının siyasi sınırlılıklarından birini oluşturmaktadır.

Kymlicka'nın gruplara özgü vatandaşlık yaklaşımının siyasi sınırlılıklarından bir diğeri de bir toplum içerisinde farklı vatandaşlıklar tanımlayarak bir tür ikinci sınıf vatandaşlık algısı ya da sonuç itibariyle aynı ülkede yaşayan insanlar arasında bir vatandaşlık hiyerarşisi yaratma ihtimalidir (Benhabib, 2002). Bazı cevapsız sorular bu durumu örneklendirmektedir. Her ne kadar göçmen toplumu olarak adlandırılıyor olsa da, beyaz, Anglo-Saxon, Protestan kültürünün egemen olduğu Amerika Birleşik Devletleri'nde birinci sınıf vatandaşlık kime ait olacaktır? Bu durum kültürel kimlikler üzerinden yaratılan hiyerarşinin vatandaşlık tanımı üzerinden devam ettirilmesi anlamına gelmiyor mudur?

Kymlicka'nın gruplara özgü vatandaşlık yaklaşımında bir diğer sorunlu nokta grupları birbirinden ayırma ve sınıflandırma şeklidir. Kymlicka grupları birbirinden oldukça keskin çizgilerle ayırmıştır (Carens, 1997; Young, 1997). Ulusal azınlıklar, göçmenler, metikler, etno-dinsel gruplar ve Afrikalı-Amerikalılar bu ayrımın kategorileridir. Kymlicka bir toplumda var olan kültürel farklılıkların bu gruplardan birisine kesin bir şekilde dâhil olacağını düşünmüştür. Ancak durum gerçekte böyle olmak zorunda değildir. Bir göçmenin aynı zamanda tecrit edici bir dinsel grubun üyesi olması mümkündür. Bu nedenle Kymlicka'nın yaptığı bu ayrım, bugünün toplumları için geçerli olamayacak kadar keskindir (Benhabib, 2002; Carens, 1997; Young, 1997). Bu grupların dışında kalanlar ya da söz konusu beş gruptan sadece birine değil birden fazlasına dâhil olanlar için Kymlicka'nın herhangi bir çözümü bulunmamaktadır. Düşünür her ne kadar kendi sınıflandırmasını sadece Batı toplumlarına dayandırdığını

(Kymlicka, 2001; Kymlicka ve Norman, 2000) iddia etmiş olsa da Batı toplumlarındaki farklılık unsurlarının sadece bu sınıflandırma ile açıklanabilmesi mümkün görünmemektedir. Kymlicka hiçbir şekilde bu gruplar arası melezlikten ya da iç içe geçişlerden bahsetmemiştir. Bununla birlikte, en başta sadece ulusal azınlıklar ve göçmenlerden bahsetmiş (Kymlicka, 1995) ancak daha sonra aldığı eleştirilerin (Benhabib, 2000; Carens, 1997; Forst, 1997; Parekh, 1997; Young, 1997) ardından sınıflandırmasını hiçbir gruba dâhil olmayanlar olarak Afrikalı-Amerikalılar, vatandaşlık hakkı olmayan göçmenler olarak metikler ve mültecilere doğru genişletmiştir (Kymlicka, 2001). Diğer taraftan bu sürece yayılma durumu Kymlicka'nın kuramını değiştirip genişleteceğine dair ipucu vermektedir. Ancak, mevcut durumda Kymlicka, çokkültürcülük yaklaşımının temellerini dayandırmış olduğu Batı toplumları için de yeterli açıklamayı sağlamamaktadır.

Kymlicka'nın kültürel grupların sınıflandırılması ile ilgili çözümsüz kalan noktaların dışında grupların her biri için önerdiği çözümler de bazı çelişkiler barındırmaktadır. Bu çözümler öncelikle Kymlicka'nın çokkültürcülüğün kökenlerini kendisinde aramaya çalıştığı teori olan liberalizm ile çelişkilidir. Toprak haklarının tanınması, özyönetim hakkının tanınması, dil hakkının (avlanma/balıkçılık gibi kültürel hakların) tanınması, geleneksel hukukun tanınması, uluslararası tanınma (Kymlicka, 2007, s. 67) gibi haklar Kymlicka'nın yerli halklar için öngördüğü özgün vatandaşlık haklarıdır. Ancak bu noktada Kymlicka'nın ucu açık bıraktığı durumlar vardır. Eğer bir topluluk kendi dilinde kurumlara sahipse, kendi hukuk kuralları varsa ve uluslararası alanda tanınıyorsa, başka bir merkezi devlete bağlı olmaya devam etmesindeki neden ne olabilir? Ya da çokkültürlü bir toplumda farklı vatandaşlık tanımları olan çeşitli gruplar varsa, özellikle de özyönetim hakkına sahip olan ayrı yönetsel sistemler olarak zaman geçtikçe birbirlerinden farklılaşan ve gruplar arası rekabetin arttığı ülkeler haline gelecek olan toplumlarda anlaşmazlıkların çözümüne yönelik ne gibi bir öneri söz konusudur?

Kymlicka'nın eserlerinde bu tür tartışmalara yer vermediği görülmektedir. Düşünürün kendisinin de iddia ettiği gibi, çokkültürcülük konusundaki çıkış noktası Batılı demokrasilerin azınlıklar sorunudur. Kymlicka'nın sunmuş olduğu çözümler bu açıdan ele alındığında tıpkı Nancy Fraser'ın iddia ettiği gibi çokkültürcülüğün sadece "geçici"

bir çözüm olarak bahsetmek mümkün olacaktır. Bu durumun Kymlicka'nın kendilerine özgü vatandaşlık tanımı yaptığı yerli halklar üzerinden örneklenmesi mümkündür.

Bu örnekleme için, Kymlicka'nın kendilerine özyönetimi bir vatandaşlık hakkı olarak tanıdığı Amerikan yerlilerinin²⁸ durumunun ele alınması anlamlı olacaktır. Öncelikle, özyönetim hakkı Amerikan yerlileri örneği üzerinden düşünüldüğünde bazı soruların sorulması kaçınılmaz olmaktadır. Amerikan yerlileri bu haklarını hangi topraklar üzerinde kullanacaklardır? Savaşlar, katliamlar, sürgünler ve bozulan anlaşmalar (Brown, 1973, s. 22-25) sonucu sürekli çorak Batıya sürülen ancak daha sonra Batıda çeşitli madenlerin bulunması ve işletilmesi söz konusu olduğunda kamplara yerleştirilen, çocukları zorla formel eğitime tabii tutulan (Tanrısal, 2005) Amerikan yerlileri, bugün kendi kurumlarını işletecek oldukları varsayılan ana dillerine ne ölçüde sahiptir? Ya da avlanma hakkı temel alındığında, Amerikan yerlileri bugün avlanma haklarına sahip olsalar bile mevcut doğal ortamın buna müsait olmadığı gerçeği karşısında ne gibi bir çözüm önerilmektedir? Bu noktada, Amerikan yerlilerinin ekonomik ve kültürel olarak zayıf olduğu böyle bir durumda, Kymlicka'nın tasvir ettiği tarzda bir vatandaşlığın onları marjinalleştirmekten ya da kendi kaderine terk etmekten

²⁸Amerikan yerlileri 15.yy coğrafi keşifleri ve sonucu olan göçlerden önce de Amerika kıtasında yaşayan insanlara referansla kullanılan bir kavramdır. Avrupalı gruplar ile yerliler arasındaki ilişki beyazların sayısı arttıkça sürekli bir savaş halini almış ve sonucu neredeyse istisnasız yerlilerin çorak ve verimsiz batıya doğru çekilmesi olmuştur. Kolonyal dönemde Amerikan yerlileri ile olan ilişki bir nevi dış ilişkiler bağlamında değerlendirilmiştir. 1776'da Amerika Birleşik Devletleri bu ilişkileri miras alarak yoluna devam etmiştir ve üzerine Kader Bildirisi politikasını uygulamıştır. Amerikan yerlileri ve beyazlar arasında savaş, anlaşmalar ve bozulan anlaşmalarla dolu bir deneyimden sonra 18.yy'ın sonuna gelindiğinde dengelerin tamamen yerlilerin aleyhine değiştiğini görmek mümkün olmuştur (Prucha, 1962). 19.yy'nin başında sürgün politikası etkili olmuştur. Thomas Jefferson döneminde başlatılan politika 1812 ve 1858 yılları arasında yaşanan savaşlar sonrası yenilen yerlilerin batıya doğru sürülmelerini öngörmüştür. 19.yy'nin sonunda ise asimilasyon politikası benimsenmiştir. Bu politikanın iki farklı tarafı vardır. Birincisi "hümanist, Hıristiyan" taraftır ki yerlilere insancıl davranmayı ve Hıristiyan dinini tanıtmayı hedeflemiştir, ikincisi ise pragmatik taraftır ki yerlileri asimile etmenin onlarla savaşmaktan daha düşük maliyetli olacağını öngörmüştür. Asimilasyon politikasının sonucu rezervasyon kampı uygulaması olmuştur. Bu uygulama ile yerliler kendileri için ayrılmış kamplara toplanmış ve bu kamplarda yaşamlarını geleneklerine uymayan bir şekilde sürdürmek zorunda kalmışlardır (Fixico, 2002, s. 382). 20.yy'nin başında Amerikan yerlilerinin Amerikan yaşam tarzına tam olarak büründürülmeleri ya da başka bir deyişle kapitalistleşmeleri öngörülmüştür. Bu bağlamda, kabilenin tamamına ait olan topraklar bireyler arasında paylaştırılmıştır. Yine bu bağlamda Amerikan yerlileri 1924'de vatandaş olarak kabul edilmişlerdir. II. Dünya Savaşı'nın ardından 1950'lerde Amerikan yerlileri şehirlere dağıtılmaya başlanmış ve geleneksel yaşam pratiklerinden uzaklaşmışlardır. Bugün ise Amerikan yerlileri federal devlete bağlı olarak kendi yönetsel bütünlükleri içerisinde yaşamlarını devam ettirmektedirler (Fixico, 2002).

başka bir anlama gelmeyeceği açıktır. Buradan hareketle Kymlicka'nın çerçevesini çizdiği gruplara özgü vatandaşlık ile gruplar arası eşitlik sağlama hedefinin oldukça soyut kaldığı görülmektedir.

3.2. GRUPLARA ÖZGÜ HAKLAR VE ELEŞTİRİSİ

Kymlicka kültürel grupların üyelerine yönelik olması gereken birtakım haklardan bahsetmiştir. Bu bağlamda Kymlicka, üç farklı grup hakkını öne sürmüştür: özyönetim hakkı, çok-etnikli haklar ve özel temsil hakları. Kymlicka, özyönetim hakkını birden fazla ulusu barındıran devletlerde kültürlerini tam olarak ve özgürce yaşayabilmek için egemen ulusa bağlı ulusların toprak ve siyasi otonomluk hakkını ifade edecek şekilde kullanmıştır (Kymlicka, 1995, s. 27). Kymlicka özyönetim hakkına sahip olması gereken uluslardan bazıları olarak Katalanlar, Basklar, Flamanlar, İskoçlar, Galler ve Korsikalılar'ı göstermiştir. Özyönetimi ise siyasi gücün ulusal azınlık grubunun üyeleri tarafından kontrol edilen siyasi bir bütünlüğe devredilmesi olarak tanımlamıştır. Çok-etnikli haklar, Kymlicka'nın bir diğer kültürel farklılık unsuru olarak değerlendirdiği göçmenler için uygun gördüğü haklardır. Çok-etnikli haklar etnik grupların kendilerini dezavantajlı kılan birtakım yasa ve düzenlemelerden muaf tutulmalarını öngörmektedir ve temelde çok-etnikli haklar özyönetim haklarının aksine bütünleşmeyi (entegrasyonu) öngörmektedir. Toplumda etnik grupların kültürel özgünlüklerinin toplumun siyasi ve ekonomik kurumları içerisindeki başarılarını olumsuz yönde etkilemeden yaşamaları ve yaşatmaları durumlarını kapsamaktadır (Kymlicka, 1995, s. 30-31). Özel temsil hakları noktasında Will Kymlicka, etnik olmayan dezavantajlı sosyal gruplardan bahsetmiştir. Temsil konusunda tarihi bir dezavantajı olan ırki azınlıklar, kadınlar ve yoksullar bu gruba örnek teşkil etmektedir. Özel temsil hakları bu grupların dezavantajlı durumu ortadan kalkıncaya kadar bir tür pozitif ayrımcılığı öngörmektedir (Kymlicka, 1995, s. 30-33).

Kymlicka'nın bu üç temel hak bağlamında yapmış olduğu ayırım çokkültürcülükle örtüşüğünü iddia ettiği liberalizmin temel ilkeleri ile çelişmektedir. Liberalizmde haklar bireyseldir ve vatandaşlık temelinde herkes eşit haklara sahiptir (Örs, 2009). Bu noktada Kymlicka'nın iddiasında haklar gruplara özgüdür, söz konusu hakları bir vatandaş ya da

birey olarak değil bir grubun üyesi olarak pratik edebilmek mümkündür. Dolayısıyla bu durum Kymlicka'nın "azınlık haklarının liberal teorisi" iddiasının geçerliliğine gölge düşürmektedir. Bu noktada liberalizm ile azınlık hakları arasında üzerinde uzlaşılabilir bir birey sorunu vardır. Bireyi görmezden gelen bir teörinin liberalizm içerisinde değerlendirilmesi çelişkili bir durum teşkil etmektedir. Bu doğrultuda Chandran Kukathas (1995), azınlık ya da kültürel grupların doğal birer bütünlük olmadıklarını ve tıpkı uluslar gibi onların da oluşturulmuş ya da bir diğer ifade ile toplumsal olarak inşa edilmiş, yapay birlikler olduklarını iddia ederek bu durumun liberalizm ile olan çelişmesine dikkat çekmiştir.

Kymlicka'nın gruplara özgü hak tanımında bir diğer çelişkili nokta olarak çok-etnikli haklar iddiasına değinmek anlamlı olacaktır. Kymlicka'nın göçmenlerle ilgili olarak tanımladığı çok-etnikli haklar toplumsal bütünlüşmeyi öngörmektedir. Bu noktada çokkültürcülüğün liberal teorisini oluşturmaya çalışan düşünür, başarısız bir göçmen politikası olarak değerlendirilmesi mümkün olan toplumsal bütünlüşmeyi bir hak olarak ele almıştır. Oysaki bütünlüşme çokkültürcülükle çelişen bir göçmen politikasıdır. Daha doğrusu göçmen politikaları literatürde sırasıyla asimilasyon, bütünlüşme ve çokkültürcülük olarak sıralanmaktadır (Vatandaş, 2002). Asimilasyon, erime potası metaforu ile açıklanan ve farklılıkların dönüştüğü bir ekseninde homojen bir kültür yaratmayı amaçlayan politikadır. Bütünlüşme politikası ise sebze çorbası metaforu ile açıklanmakta ve farklılıkların yok olmadığı ancak bir ölçüye kadar birbirini değiştirdiği bir göçmen politikasına işaret etmektedir. Bütünlüşme politikasında belirli ortak değerler üzerinde uzlaşım söz konusudur ancak genelde bu ortak değerler toplumun genelinin, çoğunluğun geleneksel yaşam tarzı ya da dünya görüşünden kaynaklanan değerlerdir. Toplumsal bütünlüşme politikalarının en temel sorunu asimilasyonla aralarındaki sınırın net olmayışıdır. Öyle ki, katı bütünlüşme politikalarını zamana yayılmış asimilasyon politikası olarak değerlendirmek mümkündür. Asimilasyon ve bütünlüşmeyi reddeden göçmen politikası olarak ise çokkültürcülüğün bahsedilmektedir. Çokkültürcülüğün metaforu bu noktada 'salata kasesi' ya da "muhteşem mozaiktir" (Glazer, 1997, s. 10). Farklılıkların karışmadan ve birbirini değiştirmeden, asimile olmadan biraradalığına dikkat çekmek için kullanılmıştır. Göçmen politikası olarak değerlendirildiğinde toplumsal bütünlüşme politikasının

çokkültürcü bir hak olarak görülmesinin oldukça çelişkili bir durum olacağı görülmektedir.

Çokkültürcülük politikasının uygulanabilirliği elbette tartışmalıdır. Will Kymlicka'nın bu noktada yapmaya çalıştığı uygulanabilirliği tartışmalı bir politika ile liberalizmi bağdaştırmaktır. Bu doğrultuda Kymlicka, bütünleşmenin çokkültürcülükle olan çelişmesini göz ardı etmekte ve çokkültürcülüğü sadece belirli gruplar için erişilebilir kılmaktadır.

3.3. KÜLTÜREL GRUPLARA MÜDAHALE KONUSU VE ELEŞTİRİSİ

Will Kymlicka gruplara özgü haklar ve gruplara özgü vatandaşlık tanımları yaparak uzaklaştığı temel liberal prensiplere “iç kısıtlama” ve “dışa yönelik koruma” ilkeleri ile yaklaşmaya çalışmıştır. Ancak yine de Kymlicka'nın gruplara yönelik müdahale yaklaşımı hem liberalizm hem de çokkültürcülükle çelişen noktalar barındırmaktadır. Söz konusu çelişkili noktalar aynı zamanda bu türden bir çokkültürcülük politikasının uygulanabilirliği ihtimaline gölge düşürmektedir.

Kymlicka iç kısıtlama ve dışa yönelik koruma kavramlarından liberal hoşgörünün sınırları çerçevesinde bahsetmiştir. Yanıtlamaya çalıştığı temel soru liberal devlet ile kültürel grup arasındaki ilişkinin sınırlarının ne olması gerektiğidir. Bir başka ifadeyle, birbirlerinden farklı vatandaşlık haklarına sahip olan kültürel gruplar ile toplumun geneli olarak adlandırdığı liberal toplum arasındaki saygı sınırlarını belirleyecek olan kıstaslar nelerdir? Kymlicka'nın bu sorulara iç kısıtlama ve dışa yönelik koruma ilkeleri ile yanıt vermesi çokkültürcü olarak çizdiği toplumun yeniden liberal ilkelere bağlaması çabasına işaret etmektedir.

Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının önemli bir kısmını oluşturan iç kısıtlamalar grup içi kültürel pratiklerle ilgilidir. Düşünüğe göre, kimi kültürel pratikler temel liberal değerlere uymadığı için ya da grup içerisindeki bireylerin temel hak ve hürriyetlerini kısıtladığı için ortadan kaldırılmaları ve yasaklanmaları mümkündür. Grup içerisinde bir ya da daha fazla kişi, bazı kültürel pratiklere muhalif olabilir. Örneğin bir grupta bireylerin evlenirken eşini seçme hakkına sahip olmamaları bu kapsamda

değerlendirilebilecek bir konudur. Eşini seçme hakkına sahip olmamak temel özgürlükleri kısıtlayan bir durum olduğu için, grup içerisinde bu türden durumları ortaya çıkarabilecek pratiklerin yasaklanması öngörülebilmektedir. İç kısıtlama Kymlicka'nın tam olarak bu türden bir kısıtlama için kullandığı bir kavramdır.

İç kısıtlama durumu bu noktada birey hakkı ile grup hakkının karşı karşıya geldiği bir durumda bireyden yana bir yasal uygulama öngörüldüğünün kanıtı durumundadır. Kymlicka iç kısıtlama ilkesi ile gruplara özgü vatandaşlık hakkı tanırken uzaklaştığı liberal ilkelere yeniden yaklaştığını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu noktada Kymlicka'nın temel seçimi çokkültürcülükten yana değil liberalizmden yana olmuştur. Kymlicka burada liberalizmi kültürler üstü olarak görmektedir. Liberalizmin tarihselliğini ve toplumsallığını göz ardı etmektedir (Benhabib, 2002; Mills, 2007; Parekh, 2006). Kymlicka 'iyi hayat'lar arasında karar verirken liberal 'iyi hayat' algısını temel ölçüt olarak ele almaktadır. Bu noktadan hareketle, Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımında ancak liberal değerleri temel ve herkes için geçerli değerler olarak kabul ettikten sonra kültürel farklılaşmaya yer vardır sonucuna ulaşmak mümkündür.

Dışa yönelik korumanın amacı ise Kymlicka'ya göre gruplar arası eşitliktir (1995, s. 152). Dışa yönelik koruma ile işaret edilen azınlık grubu, toplumun geri kalanının baskı ya da müdahalelerinden korumaktır. Düşünür bu durumu liberal hoşgörü ile ilişkilendirerek liberal olduğunu varsaydığı toplumun genelinin kültürel gruba müdahale etmesini önlemeyi amaçlamaktadır. Bu türden bir yaklaşım, hem liberal devletin müdahalesizliği hem de kültürel grubun otonomluğu açısından liberalizm ve çokkültürcülükle örtüşmektedir. Ancak burada karşılaşılan sorun, iç kısıtlama ve dış korumanın bir arada var olmasının imkânsızlığı durumudur. İç kısıtlamayı örneklendirmek için kullanılan grup içinde bireylerin eşlerini seçememeleri durumu üzerinden hareket edildiğinde, Kymlicka'nın bireysel özgürlükleri kısıtlayan kültürel pratiklerden kaynaklanan sorunu yasaklama yoluyla çözmekte olduğunu görmek mümkündür. Ancak bireylerin eşlerini seçememe sorunu çözülürken kültürel gruba yönelik dışarıdan gerçekleşen bir yasal müdahale durumu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir müdahale ile kültürel grubun kültürel pratiklerini yaşatmasının önüne geçilmiş olunacaktır. Sonuç olarak ortaya çıkan durum, iç kısıtlama ve dışa yönelik korumanın pratik olarak aynı anda var olamayacağıdır.

Kymlicka'nın iç kısıtlama bağlamında değerlendirdiği bir başka durum grup üyelerinin bazı pratikleri gerçekleştirmek istememe özgürlüklerinin teminat altına alınmasıdır. Bu noktada yine çelişkili olan bir diğer durum, Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımından kaynaklı olarak bireyi kültürel olarak algılamak, kültürel bir grup içerisindeki bir üyenin dâhil olduğu grubun pratiklerini sorgulayacak kadar rasyonel olduğunu varsaymasıdır. Burada temel soru Kymlicka'nın bireyi kültürel mi yoksa rasyonel mi gördüğüdür. Eğer temel belirleyici güç, içerisine doğulmuş olunan kültür ise nasıl olup da kültürel grup üyesi kendi özgürlüğünü grup dışında arayabilecektir? Bu noktada, Will Kymlicka'nın rasyonel bireye yönelik liberal inancının tam olduğu ve dolayısıyla çerçevesini çizmiş olduğu çokkültürcülük yaklaşımının konjonktürel çözüm amaçlı bir söylem olduğunu iddia etmek mümkün görünmektedir.

3.4. TOPLUMSAL KÜLTÜR VE ELEŞTİRİSİ

Kymlicka farklı gruplar için tanımlamış olduğu farklı vatandaşlık haklarının tamamını çokkültürcü olarak nitelendirmiş olmasına rağmen, çokkültürcülüğü sadece “toplumsal kültür” e sahip azınlık grupları için erişebilir kılmıştır. Kymlicka'ya göre toplumsal kültür, hem kamusal hem de özel alanı kapsayan ekonomik, eğitimsel, sosyal ve sanatsal olmak üzere birçok insan eylemini kapsayan anlamlar bütünüdür (Kymlicka, 1995, s. 76). Bu türden kültürler belli bir toprak parçasına aittir ve ortak bir dili vardır. Kymlicka neden bu terimi kullandığını “Ortak dini inançlar, aile gelenekleri ya da kişisel yaşam biçimlerinden çok ortak bir dili ve toplumsal kurumları içerdiğini vurgulamak için ‘toplumsal kültür’ terimini kullanmayı yeğliyorum” (Kymlicka, 2004, s. 481) ifadesi ile açıklamıştır. Kymlicka bu şekilde ifade ettiği toplumsal kültürü özyönetim hakkını meşrulaştırmak için kullanmıştır. Durumu örneklendirirken ulusal azınlıkların bir toplumsal kültüre sahip olduklarını ve bu nedenle özyönetim hakkına sahip olmaları gerektiğini, ancak göçmen grupların toplumsal kültürleri olmadığı için onların çok-etnikli haklara sahip olmaları gerektiğini savunmuştur²⁹ (1995).

²⁹Kymlicka çokkültürcülük açısından oldukça çelişkili görünen bu durumun farkına varmış ve kendisine yönelik olabilecek eleştirilerin bazılarını öngörmüştür. Düşünürüne göre, ulusal azınlıkların korunması gereken bir toplumsal kültürü vardır. Diğer taraftan göçmenler için böyle bir durum söz konusu değildir. Onlar toplumun bütününe entegre olacak ve onu

Öncelikle ulusal azınlıklar ve toplumsal kültür ilişkisine göz gezdirildiğinde, Kymlicka'nın bu noktada görece yüzeysel bir tespitte bulunduğunu iddia etmek mümkündür (Benhabib, 2002). Kymlicka toplumun tamamının heterojen, ancak ulusal azınlıkların kendi içlerinde homojen oldukları varsayımından yola çıkarak çözüm üretmeye çalışmıştır. Toplumun geneli için kültürü çoğul tanımlarken bir azınlık grubunun içerisinde var olabilecek farklılık unsurlarını görmezden gelmektedir. Seyla Benhabib'e göre Kymlicka bir grup içerisindeki birbiriyle rekabet eden ya da çatışan kolektif anlatıları ya da anlamlandırma süreçlerini görmezden gelmektedir (Benhabib, 2002, s.60). Dahası Kymlicka argümanını herkesin belirli bir yapısı olan tek bir kültüre ait olduğu varsayımı üzerine kurmuştur. Oysaki insanların hayatlarına yön veren tek bir kültürel kaynaktan bahsedilmesi imkânsızdır, başka bir ifade ile yaşamsal pratikler devam ettirilirken birçok kültürel materyale maruz kalınmaktadır (Waldron, 1995, s. 93-114). Sonuç olarak Kymlicka'nın toplumsal kültür tanımı kaçınılmaz olarak ideal, soyut ve statik bir kültür tanımına işaret etmektedir. Bu noktada Kymlicka'yı kültürel özcülük açısından da eleştirmek mümkündür (Benhabib, 2002; Mason, 2007).

Kymlicka'nın toplumsal kültür kriterlerine, ortak dil, toprak ve kendi kurumları olması temeliyle uyan Katalanlar için uygun gördüğü vatandaşlık hakkı, özyönetim hakkıdır. Ancak Katalanlar Kymlicka'nın iddia ettiği gibi iyi hayat algıları bakımından homojen bir toplum mudurlar ya da özyönetim tüm Katalanların ortak karar olarak arzu ettikleri

zenginleştireceklerdir. Bu noktada, Kymlicka bu iddia'nın çözülme sorular ortaya çıkardığını fark etmiştir. Bu sorulardan birincisi liberal bir devletin liberal olmayan bir kültüre nasıl cevap vereceğidir. İkincisi eğer insanlar kültürleri ve dilleri ile bu kadar derin bir bağa sahip ise neden göçmenler de ulusal azınlıklar gibi kendi toplumsal kültürlerini geliştirmesinler sorusudur. Üçüncüsü ise ulusal azınlıkların zaman içerisinde toplumsal kültürlerinden vazgeçip vazgeçmedikleridir (Kymlicka, 1995, s. 94).

Kymlicka bu sorulara cevap verirken liberal kültürün ulaşılması gereken bir iyi olduğu düşüncesinden uzaklaşmamıştır. Ona göre bazı kültürler aşırı milliyetçi oluşları, kadını aşağı görmeleri, ya da sınıfsal olarak bazı kesimleri dışlamaları bakımından liberal olmayan tutumlara sahiptirler. Bu durumda liberal amaç, bu türden liberal olmayan toplulukları dağıtmak ya da çözmek değil onları liberalleştirmenin yollarını aramaktır. Bu noktada Kymlicka liberal olan toplumların liberal olmayan geçmişlerini hatırlatarak kültürlerin değişebileceğine işaret etmiştir. Bununla birlikte düşünür, aslında kültürleri liberal olan ya da olmayan şeklinde ayırmanın pek mümkün olmadığını tam olarak liberal bir kültüre henüz ulaşamadığı görüşünü savunmaktadır. Ona göre her toplumda liberalizm ulaşamamış bir emeldir. Bu noktada ancak genelleme yapmak mümkündür. Kymlicka liberallerin liberal olmayan ulusların kendi kültürlerini devam ettirmelerini engellememeleri gerektiğini ve söz konusu kültürleri liberalleşmeye teşvik etmeleri gerektiği görüşüne sahiptir (Kymlicka, 1995, s. 95).

bir durum mudur? Bu noktada Kymlicka öngördüğü çokkültürcülük politikalarının işleyebilirliği ile ilgili herhangi bir vizyon ortaya koymamaktadır.

Kymlicka'nın yaklaşımında kültürleri bir takım değerler hiyerarşisine tabi tutma durumu toplumsal kültüre sahip olanlar ve olmayanlar ayrımında net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Kymlicka, göçmenlerin çok-etnikli haklara sahip olması gerektiğini toplumsal bir kültürleri olmaması durumu ile meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ona göre, her topluluk üyesinin bir toplumsal kültüre erişme hakkı olmalıdır. Ancak bu hak ulusal azınlıklar için kendi toplumsal kültürleri olurken, göçmenler için göç ettikleri ülkedeki egemen kültür olmuştur. Kymlicka Batılı demokrasilerden bahsettiği için söz konusu egemen kültür kaçınılmaz olarak liberal kültür olacaktır. Oysaki göçmenlerin göç ettikleri ülkeye kendileriyle birlikte getirdikleri bir iyi hayat anlayışları ve bir dilleri vardır, bu noktada eksik olan tek şey o ülkede eskiden beri yaşamıyor olmalarıdır. Buradan hareketle, Kymlicka argümanını savunurken göçmenlerin gönüllü olarak yaşamakta oldukları toprakları terk ettiklerini ve bu durumu göç ettikleri ülkenin sistemine entegre olmak isteği ile açıklamanın mümkün olduğunu iddia etmiştir. Ancak, göçmenlerin gönüllülüğü konusu oldukça tartışmalıdır. Bugün dünyanın farklı ülkelerine Suriye'den göç eden insanların mobilizasyonun savaştan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir, ya da eski kolonilerinden Batı ülkelerine göçü, sömürü ve bağlantılı olarak ekonomik nedenlerden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu noktada göçün gönüllülüğü durumu oldukça tartışmalı bir durumdur. Dahası göçmenlere yönelik uygulanması öngörülen bütünleşme politikası dil konusundaki esneklik ve zamana yayılması dışarıda tutulursa (Benhabib, 2002) Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı asimilasyon politikasından farklı olmamaktadır.

Kymlicka'nın çokkültürcü olmasının önündeki en büyük engel liberalizmi ulaşılması gereken bir iyi olarak görmesidir. Düşünür, liberal bir perspektifle tasarlanmış çokkültürlü bir toplum tasavvurunda bulunmaktadır. Bunu yaparken, kuramının kültürel bir hiyerarşi oluşturması bakımından çokkültürcülükle çeliştiği de görülmektedir. Her kültürel grubun toplumsal bir kültürü olduğu yönündeki çokkültürcü kanıya karşın Kymlicka, toplumsal kültürü sadece ulusal azınlıkların hakkı olarak görmüştür. Bu bakış açısıyla ortaya koymuş olduğu gruplara özgü vatandaşlık iddiasının pratikte nasıl bir yansıması olacağı Kymlicka'nın kuramının eksik bıraktığı noktalardan birisidir.

SONUÇ

1970’lerde Avustralya ve Kanada devletlerinin ulusal azınlık politikası olarak ortaya çıkan çokkültürcülük, 90’lara gelindiğinde akademik dünyada neredeyse her alanda etkili olan bir tartışma halini almış ve bugün kültür ve kimlik politikalarını merkeze alan bir “siyasal kategori” olarak karşımıza çıkmıştır (Mills, 2007, s. 89). Çokkültürcülüğü devlet politikası, azınlık talebi, siyaset kuramı, eğitim politikası, ırk, etnisite, toplumsal rol ve cinsel kimlik politikası olarak çok farklı ve zaman zaman birbiriyle çelişen şekillerde ele almak mümkündür. Bu durum çokkültürcülük üzerine düşünen ve yazan herkes için öncelikle oluşturulması gereken bir kavramsal netlik çerçevesini zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışmada çokkültürcülük tek bir bakış açısı benimsenerek ele alınmamış aksine kavramın çoğul ve çelişen tanımlarına vurgu yapılarak bir çokkültürcülük çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. Çalışmada ilk olarak bazı temel tartışma konuları üzerinden çokkültürcülüğün farklı tanımlarına yer verilmiştir. Dolayısıyla çalışma, çokkültürcülükle ilgili tüm tanımlara değil farklı perspektifler kazandırabilecek tartışmalar bağlamındaki tanımlara odaklanmıştır. Bu tartışmalardan temel birisi kültürel kimliğin kapsamı üzerinedir. Çokkültürcülük en genel şekliyle farklı kültürlerin bir aradığına yönelik normatif bir yaklaşım olarak ele alındığında, kültür sözcüğünün neleri kapsadığını bilmek bir zorunluluk halini almaktadır. Bu bağlamda yaşanan tartışma kültürel kimliğin sadece verili birtakım gelenek ve pratikleri mi kapsadığı yoksa daha geniş bir açıdan ele alınarak tercihlerimiz ve yaşam şeklimizi mi kapsadığına yönelik soruya verilen cevaplar çerçevesinde gerçekleşmektedir. Çalışmada bu sorunun tarafları olarak Bhikhu Parekh ve Iris Marion Young gibi düşünürlerin görüşlerine yer verilmiştir. Bu soruya verilen cevaplar esas alınarak varılan nokta her bir düşünürün yaklaşımının bizi farklı çokkültürcülük tanımına götürüyor olduğudur. Bhikhu Parekh gibi birçok düşünür, Iris Marion Young ve onun gibi düşünen birçok düşünürün aksine, cinsel temelli gey ve lezbiyen gibi kimlikleri çokkültürcülük tanımının dışında bırakmışlardır (Kelly, 2002). Cinsel temelli farklılıklara dayalı kültürel çeşitliliği kapsayan bir çokkültürcülük yaklaşımının siyasi projeksiyonu ile bu türden kültürel çeşitliliği kapsamayan bir çokkültürcülük yaklaşımının siyasi projeksiyonu birbirlerinden farklı olacaktır.

Çalışmada incelenen bir diğer tartışma konusu çokkültürcülük ve kültürel melezleşme zıtlığı bağlamında yansıtılmaya çalışılmıştır. Çokkültürcülük kültürel melezleşme karşısında konumlandırıldığına değişmeyen, otonom ve doğal bir kültür algısından bahsedilebilirken, çokkültürcülüğü kültürel melezleşmenin bizzat kendisi olarak gören görüş kültürün değiştiği ve göreceli olduğu varsayımına dayanmak zorundadır. Çalışmada bu tartışmaya Jan Nederveen Pieterse'in iddiası üzerinden yer verilerek çokkültürcülüğün farklı perspektife sahip bir tanımı daha açığa çıkarılmaya çalışılmıştır.

Çokkültürcülük ve kültürlerarasılık kavramları üzerinden yapılan ayırım konusuna yer verilerek çokkültürcülüğün bir tür kültürel hiyerarşi üzerine kurulan söylemsel boyutuna dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Benzer bir şekilde kültürel gruplara müdahale konusundaki farklı yaklaşımlar; müdahale etmek ya da müdahalesizliği savunmak gibi, liberal çokkültürcülüğün kendi içerisinde yaşadığı çelişkiyi ve farklılığı göstermesi açısından anlamlı bulunmuştur.

Söz konusu tartışmalar çalışma içerisinde ana akım çokkültürcülük olarak anılmıştır. Bunun nedeni bu yaklaşımların çokkültürcülüğe yönelik popüler eğilimi oluşturmalarından kaynaklanmaktadır. Ancak, çalışmada hem çokkültürcülüğe hem de çokkültürcülüğün popüler anlamına yönelik radikal eleştirilere yer verilerek çokkültürcülüğün tamamen reddine dayanan ya da radikal eleştirisi üzerinden devam eden tartışmaların varlığına da dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımlar, Martin J. Beck Matustik'in ludik, çokortaklı ve emperyal çokkültürcülük eleştirisi ve direniş çokkültürcülüğü önerisi; Bill Martin'in tüketici çokkültürcülük eleştirisi ve dönüşümcü çokkültürcülük önerisi; çokkültürcülüğü tıpkı pozitif ayrımcılık gibi geçici bir çare olarak gören Nancy Fraser'ın yaklaşımı ve çokkültürcülüğü kapitalizmin ideolojisi olarak gören ve reddeden Slavoj Zizek'in çokkültürcülük tanımlaması ile örneklendirilmişlerdir.

Çalışmada çokkültürcülük konusunda farklı tartışmalar bağlamında verilen farklı çokkültürcülük tanımları kavram karmaşası yaratmıştır. Bu nedenle çokkültürcülüğü tartıştıran nedenler konusunda farklı arka planlara yer verilerek bu karmaşa berraklaştırılmaya çalışılmıştır. Çokkültürcülüğün tarihsel arka planına yönelik üç farklı okuma yapılmıştır. Bunlardan ilki çokkültürcülüğü I. Dünya Savaşı, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş dönemi dinamiklerini dikkate alarak açıklamaya çalışan görüştür. Bu

görüŖe göre, I. Dünya SavaŖı sonrası deęiŖen sınırlar birçok ÷lkede “azınlık sorunu” yaratmıŖ ve çözümler uluslararası anlaşmalarda aranmıŖtır. II. Dünya SavaŖı sürecinde yaŖanan katliamlar sonucunda evrensel insan hakları paradigması etkili olmuŖ ve çözümler evrensel insan hakları ilkelerinde aranmıŖtır. Soğuk SavaŖ dönemi dinamikleri ise hemen sonrasında liberalizmin zaferini kültürel çatıŖma ile gölgelemiŖ ve çokkültürcülük bir çözümler olarak tartıŖılmaya baŖlanmıŖtır (Kymlicka, 2007). Bu tez çalıŖmasında, çokkültürcülüğü açıklamaya yönelik ikinci yaklaŖım olarak çokkültürcülüğün felsefi temelleri üzerinden yapılan bir okumaya yer verilmiŖtir. Bu ikinci yaklaŖım, çokkültürcülüğü kültürel görececilik temelinde görerek, çokkültürcülüğün dayanaklarını postmodern dünya görüŖü ve kültürel antropolojide aramıŖtır. Bu görüŖe göre yaŖam Ŗekli olarak kültürün göreceliliği onu hiyerarŖi ve egemen kültür algısının ötesinde ele almayı telkin etmektedir. Bu bakımdan çokkültürcülük farklı yaŖam biçimlerine saygı göstermeyi amaçlayan bir yaklaŖımdır. Çokkültürcülüğün tarihsel kökenlerini açıklamaya yönelik üçüncü yaklaŖım çokkültürlülüğü bir göçmen politikası olarak ele almıŖtır. Bu noktada izi sür÷len bağlantı asimilasyon, entegrasyon ve son aŖamada çokkültürcülük olmuŖtur. Çokkültürcülüğün bu bağlamda izinin sür÷lmesini sağlayan ‘göçmen uluslar’ın farklılık deneyimleri olmuŖtur. Göçmen uluslar’ın farklılık deneyimleri bağlamında Amerika BirleŖik Devletleri örneği üzerinde durulmuŖtur. Bu üç yaklaŖımın hiçbirini tek baŖına çokkültürcülüğün tarihsel arka planı ya da bugün tartıŖılmasının nedenlerini tam olarak açıklayamamaktadır. Bununla birlikte, bu üç okumayı dikkate alarak bugün tartıŖılan çokkültürcülük yaklaŖımı ile ilgili geçerli bir izlenim edinmek mümkün olmuŖtur.

ÇalıŖmanın ilk bölümünde yer alan bilgiler yardımı ile varılan nokta çokkültürcülüğün ne olduğu, neyi kapsadığı ve neyi tartıŖtıęı konularındaki fikir çeŖitlilięinin ve tartıŖma yoğunluğunun, “Çokkültürcü bir siyasal yapı nasıl olmalıdır?” ya da baŖka bir ifade ile “Çokkültürcülüğün siyasal yansıması nedir?” sorularına cevap verme konusunda aynı oranda devam etmediği sonucudur. Çokkültürcülüğün siyasal yansıması ile ilgili olarak Bhikhu Parekh’in ve daha geniş bir çerçevede Will Kymlicka’nın görüŖlerine yer verilmiŖtir. ÇalıŖmada Will Kymlicka’nın çokkültürcülük yaklaŖımına odaklanılmıŖtır. Bhikhu Parekh’in çok genel hatlarla cevaplamıŖ olduğu “Çokkültürcülüğün siyasal yansıması ne olmalıdır?” sorusu dıŖında çokkültürcülüğün siyasal yansıması konusuna odaklanmadığı ve bu konuda Will Kymlicka’nın ötesinde baŖka bir düşünürden

bahsetmenin bugün için pek mümkün görünmediğini söylemek mümkün olmuştur. 90'lı yılların ortasında birçok farklı görüşten düşünürün üzerinde fikir beyan ettiği çokkültürcülük tartışması, siyasal yansıması söz konusu olduğunda verimsiz bir evreye girmiştir. Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı çokkültürcülüğün kuramının bu çalışmada da olduğu gibi istisnasız referans noktası olmuştur. Ancak bu durum Will Kymlicka'yı siyasal anlamda çokkültürcülüğün tartışmasız, çelişkisiz ve başarılı tek ismi yapmamaktadır. Kymlicka çok çelişkili bir kuramın, çelişkili bir siyasi yaklaşımının çerçevesini çizmiştir. Bu çerçeveyi en somut çizen kendisidir, ancak sonuç olarak, azınlık haklarının liberal teorisi olarak ortaya koyduğu yaklaşımın çokkültürcü olup olmadığı tartışmalı bir durum halini almıştır.

Bu çalışmada varılan sonuçlardan birisi Kymlicka'nın yaklaşımının çokkültürcü olamayacak kadar liberal kültür eksenli olmasıdır. Kymlicka azınlık haklarının liberal teorisini ortaya çıkarırken çokkültürcü görüşü değil daha çok liberal görüşü dikkate almıştır. Çalışmada Kymlicka'nın, gruplara özgü haklar ve gruplara özgü vatandaşlık iddialarıyla liberal ilkeler ile çeliştiği ancak bunları tazmin edecek şekilde iddia ettiği iç kısıtlama, dışa yönelik koruma ve toplumsal kültür açıklamaları ile liberalizmi ulaşılması gereken bir iyi, liberal kültürü merkeze alınması gereken ve saygı gösterilmesi gereken bir değer olarak sunması durumuna değinilmiştir.

Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımı ele alındığında, birçok liberal düşünürü göre daha çokkültürcü olduğu tartışmasız bir gerçekliktir, ancak düşünürün çokkültürcülüğünün oldukça dar bir çerçevede olduğu da başka bir gerçeklik olma durumundadır. Kymlicka'nın gruplara özgü vatandaşlık hakları dikkate alındığında çokkültürcü olarak değerlendirilebilecek yaklaşımı ulusal azınlıklara yönelik olarak çerçevesini belirlemiş olduğu yaklaşımdır. Kymlicka diğer dört grup olarak göçmenler, metikler, etno dinsel gruplar ve Afrikalı Amerikalılardan bahsetmiştir. Göçmenlere tanımladığı çok-etnikli haklar çalışmada detaylıca belirtildiği gibi toplumsal bütünleşmeyi (entegrasyonu) öngörmektedir. Göçmen politikaları açısından bakıldığında çokkültürcülük öncesi bir yaklaşım olarak ele alındığını ve yumuşak bir asimilasyon süreci olduğunu hatırlamakta fayda görülmektedir. Metikler için düşünürün önerisi kendi deyimi ile en iyi ihtimalle entegrasyondur. Etno-dinsel gruplar tarihte elde ettikleri hakların ayrıcalıklarını yaşamaktadır ve düşünürü göre bugün yeni etno-dinsel

grupların ortaya çıkması durumunda muhtemelen aynı haklardan yararlanamayacaklardır. Düşünür Afrikalı-Amerikalılar için geniş haklar tanımakta ancak zaten yüzyıllar süren kölelik sürecinde kültürleri ve dilleri ile bağları kalmamış bu grup için ekonomik haklar dışında kalanlar çok fazla anlam ifade etmemektedir. Ulusal azınlıklar için öngörülen çokkültürcü politikanın uygulanma durumunda ise Kymlicka'nın yaklaşımının sınırlılıkları açığa çıkmaktadır. Kymlicka farklı vatandaşlık hakları pratik eden kültürel gruplar arasındaki anlaşmazlıkların çözümüne yönelik bir öngöründe bulunmamıştır. Benzer bir şekilde farklı diller konuşan, farklı siyasal kurumları olan ve uluslararası alanda tanınma hakkına sahip olan bu grupların neden aynı devlet çatısı altında yaşamak isteyeceklerine yönelik düşünür somut herhangi bir kanıt sunmamıştır.

Ulusal azınlıklar bağlamında tanımlamış olduğu toplumsal kültür kavramı ise siyasal çözüm adına iki açıdan sorun teşkil etmektedir. Bunlardan birincisi toplumsal kültürün sahibi olarak sadece ulusal azınlıkları görmüş olması ve göçmenleri gönüllü olarak yaşadıkları ülkeyi terketmiş olmaları gerekçesi ile toplumsal kültürlerini pratik etme hakkından mahrum bırakmasıdır. Benzer bir mahrumiyet ise metiklerin yani kaçak göçmen ya da misafir işçilerin göçmenlerin haklarına ulaşabilir olmalarını güvence altına almaması noktasındadır. Gruplar ve sahip olmaları gereken hakların farklı olmaları çokkültürcülükle son derece çelişen bir şekilde bir tür kültürel hiyerarşi yaratmaktadır. Çalışmada varılan bir başka nokta benzer bir şekilde gruplara özgü vatandaşlık tanımının vatandaşlık hiyerarşisi yaratmış olması durumudur. Kymlicka'nın bu türden kültür, hak ve vatandaşlık hiyerarşilerinin yaratacağı adaletsizliklere karşın herhangi bir çözümünün bulunmaması çalışmada tespit edilen sınırlılıklardan birisi durumundadır. Toplumsal kültür kavramından hareketle ortaya çıkan bir başka sorun Kymlicka'nın özyönetim hakkı tanıdığı, toplumsal kültüre sahip olan, ulusal azınlıkları homojen gruplar olarak görmesi durumudur. Kymlicka toplumun tamamını farklılık unsurlarından oluşan bir bütün olarak görmüş ancak kültürel grupları özellikle de toplumsal kültüre sahip olduklarını iddia ettiği grupları homojen olarak ele almıştır. Farklılık içerisindeki olası ya da mevcut farklılıkları görmezden gelmiştir. Bu durumda gruplar için çözüm olarak sunduğu siyasal hakların işleyip işlemeyeceğine yönelik somut bir çıkarım yapılması mümkün görünmemektedir. Çalışmada tüm bu noktalar,

Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının sınırlılıkları ya da açmazları olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımına yönelik tespit edilen bir diğer sınırlılık, düşünürün kültürel grup üyelerinin aynı şeyleri talep ettiğine yönelik varsayımdır. Özyönetim hakkını uygun gördüğü ulusal azınlıkların tamamının özyönetim hakkı istemesi gibi bir duruma dair bir kanıt ya da kültürel pratikleri yerine getirmek istediklerine dair bir kanıt bulunmamaktadır. Bu noktada Kymlicka'ya yöneltilen çok net bir eleştiri kültürel grupların kadın haklarını çiğneme gibi bir kültürel eğilime sahip olabilecekleri ihtimali üzerinden gelişmektedir³⁰. Kymlicka bu durumda iç kısıtlama ve dışa yönelik koruma ilkelerini tanımlamış ve bireyin kültürel pratikleri yerine getirmek istemediğinde grup baskısından korunacağını, bu ilkelerle garanti altına almıştır. Bu noktada Kymlicka'nın en temel sorununun çokkültürcü bakış açısıyla kültürel haktan bahsetmiş olması ancak bunu yaparken liberal birey algısının ötesinde olmaması durumu olduğu söylenebilir. Kymlicka kültürel belirlenmişlik içerisinde olduğuna inandığı grup üyesinin aynı zamanda koşullarından kurtulmak isteyecek kadar bireysel ve rasyonel olduğunu varsaymıştır. Bireye duyulan bu türden liberal bir güven yine Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının çelişkilerinden biri olarak tespit edilmiştir.

Will Kymlicka'nın çokkültürcülük yaklaşımının bazı çelişkiler ve açmazlar barındırdığı açıktır. Bu nedendir ki, Kymlicka'nın tarif ettiği türden siyasal bir sistemin işleyip işlemeyeceği kesin değildir. Buradan hareketle çokkültürcülüğün aslında gerçekleşmeyecek olan bir ütopya mı, yoksa zamanla geliştirilecek olan ve çağdaş toplumların sorunlarına cevap verebilecek olan bir kuram mı olduğu sorulabilecek olan iki temel sorudur. Çalışmanın çokkültürcülüğün geleceği ile ilgili bu türden bir cevap arama sürecine veri sağlayabilmiş olacağı ümit edilmektedir.

³⁰Susan Okin grup haklarının her zaman için potansiyel olarak, çoğu durumda ise aktif olarak anti-feminist oldukları iddiasında bulunmuştur. Okin'e göre, birçok kültürün geleneksel olarak kadınların erkekler tarafından kontrol altına alınması gibi ilkesel bir amacı vardır (Okin, 1999).

KAYNAKÇA

- Banting, K., Kymlicka, W. (1989). *Multiculturalism and The Welfare State: Recognition and Redistrubition in Contemporary Democracies*. New York: Oxford University Press.
- Barry, B. (2001). *Culture and Equality: An Egaliterian Critique of Multiculturalism*. Cambridge: Harvard University Press
- Benhabib, S. (2002). *The Claims of Culture*. New Jersey: Princeton University Press.
- Brown, D. (1973). *Kalbimi Vatanıma Gömün*. Celal Üster (Çev.). İstanbul. E Yayınları.
- Canbulat, M. (2009). Almanya’da Anadil Tartışmaları: Yeni Bir Paradigma. Murat Erdoğan (Ed.), *Yurt Dışındaki Türkler: 50. Yılında Göç ve Uyum* (s. 359-366) Ankara: Orion.
- Carens, J. H. (1997). Liberalism and Culture. *Constellations: An International Journal of Critical and Democratic Theory*, 4/ I, s. 19- 34.
- Donaldson, S., Kymlicka, W. (2011). *Zoopolis: A Political Theory of Animal Rights*. USA: Oxford University Press.
- Dworkin, R. (1985). *A Matter of Principle*. London: Harward University Press.
- Erdoğan, M. (2005). Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni. Murat Yılmaz (Ed.), *ModernTürkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm* (s. 23-40). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Essed, P. (1996). *Diversity: Gender, Color and Culture*. USA: Braun-Brumfield, Inc.
- Fixico, D. (2002). Federal and State Policies and American Indians. Philip J. Deloria ve Neal Salisbury (Ed.), *A Companion to American Indian History* (s. 379- 396). Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Forst, R. (1997). Foundations of a Theory of Multicultural Justice. *Constellations: An International Journal of Critical and Democratic Theory*, 4/ I, s. 63- 71.

- Fraser, N. (1998). From Redistribution to recognition? Dilemmas of Justice in a “Post-Socialist” Age. Cynthia Willett (Ed.), *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate* (s. 19- 50). Massachusetts: Blackwell Publishers Inc.
- Giles, J., Middleton, T. (2004). *Studying Culture*. Blackwell Publishing.
- Glazer, N. (1997). *We are all Multiculturalist Now*. USA: President and Fellows of Harvard College.
- Gray, J. (1989). Mills and Other Liberalisms. John Gray (Ed.), *Liberalisms: Essays on Political Philosophy* (s. 217-38). New York: Routledge.
- Kelly, P. (2002). *Multiculturalism Reconsidered*. Oxford: Polity.
- Kraidy, M. (2005). *Hybridity or the Cultural Logic of Globalization*. Philadelphia: Temple University Press.
- Kristeva, J. (1993). *Nations without Nationalism*. New York: Colombia University Press.
- Kukathas, C. (1993). Multiculturalism and the Idea of an Australian Identity. Chandran Kukathas (Ed.), *Multicultural Citizens: The Philosophy and Politics of Identity* (s. 145- 57). St. Leonard’s: Center for Independent Studies.
- Kukathas, C. (1995). Are There any Cultural Rights? Will Kymlicka (Ed.), *The Rights of Minority Cultures* (s. 228- 256). New York: Oxford University Press.
- Kunz, J. (1954). The Present Status of the International Law for the Protection of Minorities. *American Journal of International Law*, 48-2, s. 282-287.
- Kymlicka, W., Norman, W. (2000). *Citizenship in Diverse Societies*. New York: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (1989). *Liberalism, Community and Culture*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press.

- Kymlicka, W. (1998a). *Çokkültürlü Yurttaşlık: Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. Abdullah Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kymlicka, W. (1998b). Kanada'da Grup Ayrışmalı Üç Yurttaşlık Biçimi. Seyla Benhabib (Ed.), *Demokrasi ve Farklılık: Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması* (s. 220-244). İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Kymlicka, W. (2001). *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship*. New York: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2002). *Contemporary Political Philosophy: An Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2004). *Çağdaş Siyaset Felsefesine Giriş*. (Ebru Kılıç, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kymlicka, W. (2007). *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. New York: Oxford University Press.
- Kymlicka, W., Donaldson, S. (2014). Animal rights, Multiculturalism and the Left. *Journal of Social Philosophy*, 45/1, s. 116-135.
- Levy, J. (2000). *The Multiculturalism of Fear*. Oxford: Oxford University Press.
- Martin, B. (1998). Multiculturalism: Consumerist or Transformational? Cynthia Willett (Ed.), *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate* (s. 121- 151). Massachusetts: Blackwell Publishers Inc.
- Mason, A. (2007). Multiculturalism and Essentialism. Anthony Simon Laden ve David Owen (Ed.), *Multiculturalism and Political Theory*. New York: Cambridge University Press.
- Matustik, J. B. (1998). Ludic, Corporate and Imperial Multiculturalism: Imposters of Democracy and Cartographers of the New World Order. Cynthia Willett (ed.), *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate* (s. 100- 119). Massachusetts: Blackwell Publishers Inc.

- Mills, W. C. (2007). Multiculturalism as/and/or anti- Racism? Anthony Simon Laden ve David Owen (Ed.), *Multiculturalism and Political Theory*. New York: Cambridge University Press.
- Modood, T. (1997). Difference, Cultural Racism and Anti –Racism. Prina Werbner ve Tariq Modood (Ed.), *Debating Cultural Hybridity* (s. 154- 172). London: Zed Books.
- Moore, M. A., Barker, G. G. (2011). Confused or Multicultural: Third Culture Individual's Cultural Identity. *International Journal of Intercultural Relations*, 36/2012, s. 553-562.
- Okin, S. (1999). Is Multiculturalism Bad for Women? Joshua Cohen, Mathew Howard ve Martha C. Nussbaum (Ed.), *Is Multiculturalism Bad for Women ?* (s. 07- 26). Princeton: Princeton University Press.
- Örs, H. B. (2009). *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Papastergiadis, N. (2000). *The Turbulance of Migration*. Cambridge: Polity Press.
- Parekh, B. (1990). The Rushdie Affair: Research Agenda for Political Philosophy, *Political Studies*, 38, s. 695- 709.
- Parekh, B. (1997). Dilemmas of a Multicultural Theory of Citizenship. *Constellations: An International Journal of Critical and Democratic Theory*, 4/ I, s. 54- 62.
- Parekh, B. (2006). *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- Pieterse, N. J. (2004a). *Globalization and Culture*. New York: Lowman and Littlefield.
- Pieterse, N. J. (2004b). Ethnicities and Multiculturalisms: Politics of Boundaries. Stephen May, Tariq Modood ve Judith Squires (Ed.), *Ethnicity, Nationalism and Minority Rights* (s. 27- 49). Cambridge: Cambridge University Press.
- Prucha, F. P. (1962). *American Indian Policy in the Formative Years: The Indian Trade and Intercourse Acts*. Cambridge: Harvard University Press.

- Radhakrishnan, R. (2003). Postcoloniality and the Boundaries of Identity. Linda Martin Alcoff ve Eduardo Mendieta (Ed.), *Identities: Race, Class, Gender and Nationality* (s.312-331). Oxford: Blackwell Publishing.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*. USA: Harward University Press.
- Roark, L. J. *The American Promise: A History of the United States*. Boston: Bedford Books.
- Rodriquez-Pinero, L. (2005). *Indigenous Peoples, Postcolonialism, and International Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Sigler, J. (1983). *Minority Rights: A Comparative Analysis*. Westport, Conn: Greenwood Publishing Group.
- Tanrısal, Meldan. (2005). Kolomb'dan Wowoka'ya Kızılderililer. *Doğu Batı 32: Bir Zamanlar Amerika I.*, 1301-4153, s.11-33.
- Taylor, C. (1991). Shared and Divergent Values. Ronald Watts ve D. Brown (Ed.), *Options for a New Canada* (s. 53-76). Toronto: Toronto University Press.
- Taylor, C. (2012). Interculturalism or Multiculturalism? *Philosophy and Social Criticism*, 38(4- 5), s. 413- 423. <http://psc.sagepub.com/content/38/4-5/413>
- Vatandaş, C. (2002). *Çokkültürlülük*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Waldron, J. (1995). Individual Rights against Group Rights. Will Kymlicka (Ed.), *The Rights of Minority Cultures* (s. 93-114). New York: Oxford University Press.
- Walzer, M. (1982). *The Politics of Ethnicity*. Cambridge: Harward University Press.
- Willet, C. (Ed.). (1998). Introduction. *Theorizing Multiculturalism: A Guide to the Current Debate*. Massachusetts: Blackwell Publishers Inc.
- Williams, R. (1961). *The Long Revolution*. London: Chatto and Windus.
- Yack, Bernard. (2002). Multiculturalism and the Political Theorists. *European Journal of Political Theory*, 1474-8851, s. 107-119.

Young, I. M. (1997). A Multicultural Continuum: A Critique of Will Kymlicka's Ethnic- Nation Dichotomy. *Constellations: An International Journal of Critical and Democratic Theory*, 4/ I, s. 45- 53.

Zizek, S. (1997). Multiculturalism or the Cultural Logic of Global Capitalism. *New Left Review*, I/225, s. 28-51.